

อาสนะในประติมากรรม (พุทธ - พราหมณ์)

โดย

สิริพรรณ

จิรศรีโชติ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์ วิทยานิพนธ์

เป็นส่วนประกอบการศึกษาตามระเบียบปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)

ของ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ. ศ. 2516

คณะโบราณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ให้นำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนประกอบการศึกษาตามระเบียบ
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)

.....

คณบดีคณะโบราณคดี

คณะกรรมการทรววิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่งวนลิขสิทธิ์
.....ประธานกรรมการ

.....กรรมการ

.....กรรมการ

อาจารย์ผู้ควบคุมงานวิจัย

.....

วันที่..... เดือน..... พ. ศ. ....

คำนำ

วิทยานิพนธ์นี้ กระทำขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะรวบรวมและอธิบายท่านั่งต่างๆ อันปรากฏ อยู่ในประติมากรรมทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โดยมีความหวังอยู่ว่าอาจจะ เป็นประโยชน์ต่อ ผู้ที่สนใจที่จะศึกษา เรื่องนี้ต่อไปในวันข้างหน้า

แต่เนื่องจากผู้เขียน เป็น เพียงนักศึกษาระดับปีที่ 4 แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในภาควิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้มีความรู้อยู่ค่อนข้างน้อย จึงต้องพบอุปสรรค หลายประการในขณะที่ทำวิทยานิพนธ์ เรื่องนี้ ซึ่งอุปสรรคอันแรกสุด คือการที่จะนำมาอ้างอิงประกอบ หลักฐานที่เขียนมีน้อย เพราะวิชาเช่นนี้ (เรื่องท่านั่งของประติมากรรม) ในภาษาไทยยังไม่มีผู้ใด จัดทำเลยตามเท่าที่ผู้เขียนทราบ ทำส่วนมากเป็นภาษาต่างประเทศ ผู้เขียนเอง เป็นคนไทยชำนาญ แต่การใช้ภาษาไทยจึงชักข้องมากในการแปลภาษาซึ่งตนไม่คุ้นเคย อุปสรรคข้อต่อไปคือประสิทธิภาพ ของผู้เขียนที่ยังค่อย, แฉะ ไม่กว้างไกล เพียงพอในการค้นหาข้อมูลต่างๆ ได้เพียงพอ อุปสรรคเหล่านี้ จึงทำให้เป็นการแน่นอนที่สุดที่ว่า ความสมบูรณ์แห่งวิทยานิพนธ์ย่อมไม่สมตั้งใจปรารถนาของผู้เขียน ตามที่ต้องการ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้จะไม่วันปรากฏขึ้นในประเทศไทยหรือในโลก ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้รับความมั่นคงจิตใจที่จะจัดทำ หรือเขียนขึ้นมา จากอาจารย์ คง เกษปะพัฒน์ทอง ซึ่งในขณะที่ให้คำแนะนำ แก่ข้าพเจ้านี้ ท่านดำรงตำแหน่ง เป็นหัวหน้าภาควิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ แห่งคณะซึ่ง ข้าพเจ้าศึกษาอยู่ ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำ, คำอธิบายปัญหาที่ชักข้องต่างๆ แก่ข้าพเจ้า ทั้งแต่เรื่องของวิทยานิพนธ์ที่จะทำ จนกระทั่งแนวการ เขียน พระคุณของท่านที่มีต่อข้าพเจ้า จึงหาที่สุดมิได้ และ ข้าพเจ้าถือว่าเป็น เรื่องที่จะต้องจารึกไว้ในหัวใจตลอดชีวิต

และวิทยานิพนธ์นี้จะไม่เสร็จจนเป็นรูปเล่มได้ก็ยกย่อกัน ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้รับความเมตตาอารีจาก อาจารย์ , พี่ , เพื่อน และน้องบางท่าน ข้าพเจ้าคงไม่สามารถได้สำนึกในพระคุณชอนี้และขอแสดงความขอบคุณไว้ ความรู้สึกในเมตตาของท่านทั้งหลายจะคงอยู่ตลอดไปในหัวใจของข้าพเจ้า

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

แด่

ศาสตราจารย์ ร.ค.ท. แสง ภณวิฑูร

อาจารย์ ผู้เป็นที่รักและเคารพมากที่สุดของ ข้าพเจ้า

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

คำนำ

คำอุทิศ

สารบัญ

บัญชีรูป

บทที่ 1	ความหมายของคำว่าอาสนะ – ความมุ่งหมายในการทำเรื่องนี้	หน้า 1
" 2	ท่าของอาสนะในประติมากรรมทางพุทธศาสนา	" 11
" 3	ท่าของอาสนะในประติมากรรมของศาสนาพราหมณ์	" 34
" 4	ท่านั่งในส่วนที่เกี่ยวกับปางทางพุทธศาสนา	" 48
" 5	ท่านั่งในส่วนที่เกี่ยวกับปางทางศาสนาพราหมณ์	" ๗1
" 6	สรุป	" ๗๗

บรรณานุกรม

การรู้ตัว

รูปที่ ๑) การรู้ตัวของสัตว์ใน ๗ ทัศนะ

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.

๖๒๕

๔๑ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๒ ฝั่งท่งกรวยฝั่งซ้าย

"

๔๓ ฝั่งท่งกรวยฝั่งขวา

"

๔๔ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๕ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๖ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๗ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๘ ฝั่งท่งกรวย

"

๔๙ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๐ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๑ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๒ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๓ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๔ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๕ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๖ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๗ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๘ ฝั่งท่งกรวย

"

๕๙ ฝั่งท่งกรวย

"

๖๐ ฝั่งท่งกรวย

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

ප්‍රථම 61 වැනි වැඩසටහන

၁၁ ပါးစုံတော်

๓. ๖๓ ปางดีเสมอ:

“ ५६ ए० न० १०६०

" be Sunspots

៦៦ ឯកសារស្តីពីការងារស្រាវជ្រាវ

u   ၆၈   ၂၄၁၂၈၈၁၀၆၁၃၆၆၆၆

၆၈ ဘုံအလှူအသုံးစာရ

๓   ๒๙   ๑   ๒   ๓   ๔   ๕   ๖   ๗   ๘   ๙   ๐

๗๐ ทำกิจในลักษณะของฆราวาสเสีย. || ต: คณิชาตนะ: ? ภาทราตนะ: ? ธตถน || ๑: ๒: ๓: ๔: ๕: ๖: ๗: ๘: ๙: ๑๐: ๑๑: ๑๒: ๑๓: ๑๔: ๑๕: ๑๖: ๑๗: ๑๘: ๑๙: ๒๐: ๒๑: ๒๒: ๒๓: ๒๔: ๒๕: ๒๖: ๒๗: ๒๘: ๒๙: ๓๐: ๓๑: ๓๒: ๓๓: ๓๔: ๓๕: ๓๖: ๓๗: ๓๘: ๓๙: ๔๐: ๔๑: ๔๒: ๔๓: ๔๔: ๔๕: ๔๖: ๔๗: ๔๘: ๔๙: ๕๐: ๕๑: ๕๒: ๕๓: ๕๔: ๕๕: ๕๖: ๕๗: ๕๘: ๕๙: ๖๐: ๖๑: ๖๒: ๖๓: ๖๔: ๖๕: ๖๖: ๖๗: ๖๘: ๖๙: ๗๐: ๗๑: ๗๒: ๗๓: ๗๔: ๗๕: ๗๖: ๗๗: ๗๘: ๗๙: ๘๐: ๘๑: ๘๒: ๘๓: ๘๔: ๘๕: ๘๖: ๘๗: ๘๘: ๘๙: ๙๐: ๙๑: ๙๒: ๙๓: ๙๔: ๙๕: ๙๖: ๙๗: ๙๘: ๙๙: ๑๐๐: ๑๐๑: ๑๐๒: ๑๐๓: ๑๐๔: ๑๐๕: ๑๐๖: ๑๐๗: ๑๐๘: ๑๐๙: ๑๑๐: ๑๑๑: ๑๑๒: ๑๑๓: ๑๑๔: ๑๑๕: ๑๑๖: ๑๑๗: ๑๑๘: ๑๑๙: ๑๒๐: ๑๒๑: ๑๒๒: ๑๒๓: ๑๒๔: ๑๒๕: ๑๒๖: ๑๒๗: ๑๒๘: ๑๒๙: ๑๓๐: ๑๓๑: ๑๓๒: ๑๓๓: ๑๓๔: ๑๓๕: ๑๓๖: ๑๓๗: ๑๓๘: ๑๓๙: ๑๔๐: ๑๔๑: ๑๔๒: ๑๔๓: ๑๔๔: ๑๔๕: ๑๔๖: ๑๔๗: ๑๔๘: ๑๔๙: ๑๕๐: ๑๕๑: ๑๕๒: ๑๕๓: ๑๕๔: ๑๕๕: ๑๕๖: ๑๕๗: ๑๕๘: ๑๕๙: ๑๖๐: ๑๖๑: ๑๖๒: ๑๖๓: ๑๖๔: ๑๖๕: ๑๖๖: ๑๖๗: ๑๖๘: ๑๖๙: ๑๗๐: ๑๗๑: ๑๗๒: ๑๗๓: ๑๗๔: ๑๗๕: ๑๗๖: ๑๗๗: ๑๗๘: ๑๗๙: ๑๘๐: ๑๘๑: ๑๘๒: ๑๘๓: ๑๘๔: ๑๘๕: ๑๘๖: ๑๘๗: ๑๘๘: ๑๘๙: ๑๙๐: ๑๙๑: ๑๙๒: ๑๙๓: ๑๙๔: ๑๙๕: ๑๙๖: ๑๙๗: ๑๙๘: ๑๙๙: ๒๐๐: ๒๐๑: ๒๐๒: ๒๐๓: ๒๐๔: ๒๐๕: ๒๐๖: ๒๐๗: ๒๐๘: ๒๐๙: ๒๑๐: ๒๑๑: ๒๑๒: ๒๑๓: ๒๑๔: ๒๑๕: ๒๑๖: ๒๑๗: ๒๑๘: ๒๑๙: ๒๒๐: ๒๒๑: ๒๒๒: ๒๒๓: ๒๒๔: ๒๒๕: ๒๒๖: ๒๒๗: ๒๒๘: ๒๒๙: ๒๓๐: ๒๓๑: ๒๓๒: ๒๓๓: ๒๓๔: ๒๓๕: ๒๓๖: ๒๓๗: ๒๓๘: ๒๓๙: ๒๔๐: ๒๔๑: ๒๔๒: ๒๔๓: ๒๔๔: ๒๔๕: ๒๔๖: ๒๔๗: ๒๔๘: ๒๔๙: ๒๕๐: ๒๕๑: ๒๕๒: ๒๕๓: ๒๕๔: ๒๕๕: ๒๕๖: ๒๕๗: ๒๕๘: ๒๕๙: ๒๖๐: ๒๖๑: ๒๖๒: ๒๖๓: ๒๖๔: ๒๖๕: ๒๖๖: ๒๖๗: ๒๖๘: ๒๖๙: ๒๗๐: ๒๗๑: ๒๗๒: ๒๗๓: ๒๗๔: ๒๗๕: ๒๗๖: ๒๗๗: ๒๗๘: ๒๗๙: ๒๘๐: ๒๘๑: ๒๘๒: ๒๘๓: ๒๘๔: ๒๘๕: ๒๘๖: ๒๘๗: ๒๘๘: ๒๘๙: ๒๙๐: ๒๙๑: ๒๙๒: ๒๙๓: ๒๙๔: ๒๙๕: ๒๙๖: ๒๙๗: ๒๙๘: ๒๙๙: ๓๐๐: ๓๐๑: ๓๐๒: ๓๐๓: ๓๐๔: ๓๐๕: ๓๐๖: ๓๐๗: ๓๐๘: ๓๐๙: ๓๑๐: ๓๑๑: ๓๑๒: ๓๑๓: ๓๑๔: ๓๑๕: ๓๑๖: ๓๑๗: ๓๑๘: ๓๑๙: ๓๒๐: ๓๒๑: ๓๒๒: ๓๒๓: ๓๒๔: ๓๒๕: ๓๒๖: ๓๒๗: ๓๒๘: ๓๒๙: ๓๓๐: ๓๓๑: ๓๓๒: ๓๓๓: ๓๓๔: ๓๓๕: ๓๓๖: ๓๓๗: ๓๓๘: ๓๓๙: ๓๔๐: ๓๔๑: ๓๔๒: ๓๔๓: ๓๔๔: ๓๔๕: ๓๔๖: ๓๔๗: ๓๔๘: ๓๔๙: ๓๕๐: ๓๕๑: ๓๕๒: ๓๕๓: ๓๕๔: ๓๕๕: ๓๕๖: ๓๕๗: ๓๕๘: ๓๕๙: ๓๖๐: ๓๖๑: ๓๖๒: ๓๖๓: ๓๖๔: ๓๖๕: ๓๖๖: ๓๖๗: ๓๖๘: ๓๖๙: ๓๗๐: ๓๗๑: ๓๗๒: ๓๗๓: ๓๗๔: ๓๗๕: ๓๗๖: ๓๗๗: ๓๗๘: ๓๗๙: ๓๘๐: ๓๘๑: ๓๘๒: ๓๘๓: ๓๘๔: ๓๘๕: ๓๘๖: ๓๘๗: ๓๘๘: ๓๘๙: ๓๙๐: ๓๙๑: ๓๙๒: ๓๙๓: ๓๙๔: ๓๙๕: ๓๙๖: ๓๙๗: ๓๙๘: ๓๙๙: ๔๐๐: ๔๐๑: ๔๐๒: ๔๐๓: ๔๐๔: ๔๐๕: ๔๐๖: ๔๐๗: ๔๐๘: ๔๐๙: ๔๑๐: ๔๑๑: ๔๑๒: ๔๑๓: ๔๑๔: ๔๑๕: ๔๑๖: ๔๑๗: ๔๑๘: ๔๑๙: ๔๒๐: ๔๒๑: ๔๒๒: ๔๒๓: ๔๒๔: ๔๒๕: ๔๒๖: ๔๒๗: ๔๒๘: ๔๒๙: ๔๓๐: ๔๓๑: ๔๓๒: ๔๓๓: ๔๓๔: ๔๓๕: ๔๓๖: ๔๓๗: ๔๓๘: ๔๓๙: ๔๔๐: ๔๔๑: ๔๔๒: ๔๔๓: ๔๔๔: ๔๔๕: ๔๔๖: ๔๔๗: ๔๔๘: ๔๔๙: ๔๕๐: ๔๕๑: ๔๕๒: ๔๕๓: ๔๕๔: ๔๕๕: ๔๕๖: ๔๕๗: ๔๕๘: ๔๕๙: ๔๖๐: ๔๖๑: ๔๖๒: ๔๖๓: ๔๖๔: ๔๖๕: ๔๖๖: ๔๖๗: ๔๖๘: ๔๖๙: ๔๗๐: ๔๗๑: ๔๗๒: ๔๗๓: ๔๗๔: ๔๗๕: ๔๗๖: ๔๗๗: ๔๗๘: ๔๗๙: ๔๘๐: ๔๘๑: ๔๘๒: ๔๘๓: ๔๘๔: ๔๘๕: ๔๘๖: ๔๘๗: ๔๘๘: ๔๘๙: ๔๙๐: ๔๙๑: ๔๙๒: ๔๙๓: ๔๙๔: ๔๙๕: ๔๙๖: ๔๙๗: ๔๙๘: ๔๙๙: ๕๐๐: ๕๐๑: ๕๐๒: ๕๐๓: ๕๐๔: ๕๐๕: ๕๐๖: ๕๐๗: ๕๐๘: ๕๐๙: ๕๑๐: ๕๑๑: ๕๑๒: ๕๑๓: ๕๑๔: ๕๑๕: ๕๑๖: ๕๑๗: ๕๑๘: ๕๑๙: ๕๒๐: ๕๒๑: ๕๒๒: ๕๒๓: ๕๒๔: ๕๒๕: ๕๒๖: ๕๒๗: ๕๒๘: ๕๒๙: ๕๓๐: ๕๓๑: ๕๓๒: ๕๓๓: ๕๓๔:

॥ ८७ ॥ अहंकारं यथा शब्दमयं तथैव ॥ तद्वत्तु तद्वत्तु ॥

๙ ๗๖ ที่ตั้งกรมพลศึกษา : ๓๐๑ ถนนสุขุมวิท แขวงคลองเตย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

[illegible][illegible]

4 $\frac{1}{n^2}$ $\frac{1}{n}$ $\frac{1}{n^2}$ $\frac{1}{n}$ $\frac{1}{n^2}$ $\frac{1}{n}$ $\frac{1}{n^2}$ $\frac{1}{n}$

" சிவ சிங்க இசைப்பாட்டு: நல்ல பாடல், நடனம், உடைகள்.

4. အမည် : ကျောင်းသားအမည်

4. $\frac{1}{2} \times 100 = 50\%$ - အကယ်၍ ၅၀% ဖြစ်ပါက

4. අ/සු සිද්ධාන්ත: තරණීය දූෂිත ව්‍යවස්ථාපිත කරණ පිටත කැමැත්ත: ප්‍රේම භක්තිය.

၁။ အခါအားလုံး နေရာတိုင်းတွင် မြန်မာ့နိုင်ငံ၏ လူမှုရေး၊ စီးပွားရေးနှင့် ပညာရေး တို့ကို ထိခိုက်စေခဲ့သည်။

ความหมายของคำว่า อาสนะ

ประวัติ

ความมุ่งหมายในการทำ

อาสนะ - คำแปล

คำว่า อาสนะ หรือ อาสน คำแปลของศัพท์คำนี้มีบอกไว้ในหนังสือหลายเล่มด้วยกันเช่น

- จากสังสฤต - ไทย - อังกฤษ อภิธานของ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายเอาไว้ว่า

อาสน (นาม) = ที่นั่ง , ม้า , เก้าอี้,

และยังให้ความหมายของคำที่เกี่ยวข้องไว้ด้วย

อาส (ราก) = นั่ง , เป็นหรืออยู่ , อยู่ , มาหรือไป , อาศัยอยู่ใน
นั่งบน , นั่งเหนือ , นั่งทับ

- จาก ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ
จันทบุรีนฤนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในคราวอายุครบ 5 รอบ หม่อมหลวงบัว -
กิตติยากร ให้ความหมายไว้ว่า

อาสน - อาสนะ , ที่สำหรับนั่ง (ณ) , ตั้ง , ที่นั่ง (ชิน. ๑11/๑2)
คอกช้าง (ทรงคราญนั่ง) (ชิน. ๑63/110), การนั่ง (ชิน. 765/238)
เป็นไปในอรรถคือ 1. นิสุชา (การนั่ง) 2. ปิฐ(ที่นั่ง) (ชิน. 1099
/360)

ส - อาสน

- จากพจนานุกรมไทย ใหม่ - ทันสมัยที่สุด ให้ความหมายเอาไว้ว่า

อาสน์ (อาค)(นาม) = อาสนะ, ^{ที่}นั่ง

อาสน(อาค - สะ - นะ) หรือ อาสนะ ป.ส. น. ^{ที่}นั่ง, การนั่ง

- จาก พจนานุกรมบาลี - ไทย ฉบับนักศึกษา ให้ความหมายเอาไว้ว่า
อาสน นป = ตั้ง , ^{ที่}นั่ง

พิจารณาจากคำแปลของคำว่า อาสนะ หรืออาสน จะเห็นได้ว่า รูปศัพท์ของคำว่า อาสนนี้มีที่มาจากภาษาบาลี และ ภาษาสันสกฤต เป็นมูลฐาน ซึ่งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต นั้น มีที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศอินเดียสมัยโบราณ คือ ประมาณ 2000 - 3,000 ปี ล่วงมาแล้ว อันตกอยู่ในสมัยพุทธกาล และก่อนหน้านั้นก็คือสมัยพระเวท ด้วยเหตุดังกล่าว นี้จึงเป็นการสมควรที่จะศึกษาประวัติของคำว่าอาสนะ ในดินแดนที่เคยเป็นประเทศอินเดียสมัย โบราณนั้นเช่นกัน

หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องอาสนะนี้ในสมัยก่อนอารยัน เข้าสู่ประเทศอินเดียไม่ปรากฏแน่ชัด เพิ่งมาปรากฏชัดในสมัยที่อารยธรรมของพวกอารยันได้แพร่หลายในประเทศอินเดียแล้วจึง ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท สมัยสุดท้ายก่อนที่จะเสื่อมลงและพุทธศาสนากลับเจริญขึ้นมาแทนที่ ซึ่งเรียกกันว่า เป็นยุคอุปนิษัท หรือยุค เภา พานตะ มีอายุสมัยประมาณ 150 - 500 ปี ก่อน พุทธกาล ยุคนี้เป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ได้มีการปรับปรุง อธิบายเรื่องการนับถือพรหมขึ้นใหม่แทน ที่การนับถือพระอินทร์ของคนในสมัยพระเวทมาแต่เดิม เนื่องจากคนมีความฉลาดรู้จักคิดมาก ขึ้นแต่พากันสงสัยว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร พหุมนุศาสน์ศาสนาจึงสมมุติ พระพรหมขึ้นมาเพื่อตอบปัญหาแก่คนเหล่านั้น โดยกล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเกิดมาแต่ พรหมทั้งสิ้น อย่างไรก็ดี ก็เกิดปัญหาขึ้นว่าอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์ที่พรหมบันดาลได้ คนทั้ง - หลายเริ่มแสวงหาวิธีที่จะพ้นทุกข์กันมากขึ้น เกิดลัทธิต่างมากมายก่อนหน้ายุคอุปนิษัท เล็กน้อยและ ในยุคอุปนิษัทนั่นเอง ศาสนาพราหมณ์ได้มีการปรับปรุง เรื่องการนับถือพรหมใหม่ดังกล่าแล้ว ข้างต้น โดยอธิบายเรื่องอาตมันว่า อาตมันมี 2 ชนิด คือ ชีวาตมัน - อาตมัน ที่มีประจำอยู่ ในสรรพสิ่งต่างๆในโลก ละเอียดประมาตมัน อันเป็นอาตมันอันยิ่งใหญ่เหนืออาตมัน

ทั้งปวง ทุกชีวิตล้วนจะรวมอยู่ในปรมาตมัน ผู้ใคร่แจ้งอาตมันของตนว่า เป็นส่วนหนึ่งของปรมาตมัน ผู้นั้นก็จะเข้าไปรวมอยู่กับปรมาตมัน และใคร่จะว่าเป็นส่วนหนึ่งของพรหม เพราะ ปรมาตมัน คือ อาตมันของพรหม นั่นเองผู้นั้นจะหลุดพ้นจากมหันตทุกข์ คือวัฏฏสงสารนั้นได้และย่อมได้รับความสุข อันอนันต์ การแสวงหาความสุขอันยิ่งใหญ่ ทำให้คนมุ่งสู่เป้าหมายเพื่อความสุขสงบมี^{อธิษฐาน}อธิษฐานเป็นคำร่าเกี่ยวกับปา เป็ชคู่มือแนะนำและอุปนิสัยที่แข็งแรงปรัชญาปลงความลึกลับทางยุคพระเวทในตอนนี้องที่เกิมีลัทธิศาสนาใหม่ๆ ที่อาศัยต้นเค้าจากอุปนิสัยทั้งในทางสนับสนุนที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร หรือที่ทางพุทธศาสนาเรียกว่านิพพาน และในทางปฏิเสธนิพพานโดยสิ้นเชิง ลัทธิที่มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันเหล่านี้มีการอธิบายวิธีปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทางต่างๆกันไป เช่นพุทธศาสนาเน้นหนักไปทางด้านสมาธิมา ปฏิบัติและทางด้านการกรรม ศาสนาเช่นเน้นหนักไปทางด้านการทรมานกายหรืออดกิลมถาณูโยค และลัทธิเวทาคะเน้นหนักเรื่องฤชา หรือความรู้ เป็นต้น แม้จะอธิบายวิธีต่างๆกันออกไปก็อาจสรุปลงได้เป็น 2 วิธีใหญ่ๆ คือ กามสุขัลลิกานุโยค ได้แก่ การปล่อยตนให้หมกมุ่นในกามสุข กับอดกิลมถาณูโยค ได้แก่การทรมานตนให้ลำบาก

ในยุคอุปนิสัยนี้เอง เกิดลัทธิโยคะที่การปฏิบัติตนเป็นทางให้ถึงพยายามเป็นการปฏิบัติตน เพื่อบังคับจิตใจให้ตกอยู่ในการควบคุม ให้จิตบริสุทธิ์นั้นคือโยคะ หรือการเข้าถึงพรหม ลัทธิโยคะนี้เองที่กล่าวถึงคำว่า อาสนะว่าเป็นองค์หนึ่งแห่งโยคะสูตร กล่าวคือท่านมหาฤษีปตัญชลี เป็นผู้รวบรวมบรรดา วิธีบริกรรมโยคะต่างๆขึ้นเป็นคำร่า และได้อธิบายไว้ว่าตามแนวทางโยคะสูตรมีองค์ดังนี้คือ ยม, นิยาม, อาสนะ, ปณายาม, ปรัทยาหาร, ชารานา, และสมาธิ ควบเหตุนี้จึงลงความเห็นว่าหลักฐานเกี่ยวกับเรื่อง อาสนะ และคำว่า อาสนะนั้นที่สุดไม่เกินไปกว่าสมัยของอุปนิสัย ดังกล่าว

ประมวลจากหลักฐานข้างต้น ก็อาจสรุปความได้ว่า คำว่า อาสนะ นั้น มีที่เข้ามาตั้งแต่ สมัยพระเวทก่อนพุทธกาลเล็กน้อย และ เป็นคำในภาษาสันสกฤต เนื่องจากเหตุที่ว่า

2. สวามี สัตยานันทนบุรี, ปรัชญาฝ่ายโยคะ, (พร ะนคร . อาศรมวัฒนธรรมไทย - การค ิพิมพ์ครั้งที่ 3 . 2511) หน้า ข - ค.

ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวทนั้น เป็นภาษาสันสกฤต

แต่ถ้าจะยึดข้อที่ว่า คำว่าอาสนะนั้นเป็นภาษาสันสกฤต ก็ทำให้เกิดปัญหาที่จะต้องพิจารณาอีกประการหนึ่ง เพราะไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตนั้น ทานปาณินีโคเป็นผู้เขียนรวบรวมขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ.

๑๕๖ หลังสมัยพุทธกาลแล้ว ในเมื่อไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตถูกแต่งถูกรวบรวมขึ้น หลังพุทธกาลตัวคัมภีร์พระเวทเองซึ่งใช้ภาษาสันสกฤตนั้นก็จะต้องถูกเขียนขึ้นภายหลังสมัยพุทธกาลด้วย

เมื่อคำว่าอาสนะ เป็นภาษาสันสกฤตและมีที่ใช้อยู่ในคัมภีร์พระเวท จะถือเอาได้ว่าความที่แห่งการใช้ใช้อยู่เพียงนั้น เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นข้างต้น จึง เป็นการสมควรที่จะพิจารณาหาหลักฐานที่จะยึดเป็นมติเกี่ยวกับที่สุดของคำว่า "อาสนะ" ท่อไป ซึ่งในชั้นต่อไปจะได้นำพิจารณาประวัติ คำว่าอาสนะที่เป็นภาษาบาลี

ภาษาบาลีนั้น มีที่ใช้อย่างแพร่หลายมากในสมัยพุทธกาล สามารถพอได้ทีเดียวว่าภาษาบาลีเป็นภาษาของศาสนาพุทธ เหมือนกับภาษาสันสกฤตเป็นภาษาของศาสนาพราหมณ์ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศศาสนาของพระองค์ด้วยภาษาบาลี ทรงเทศนาสั่งสอนโปรดสัตว์ด้วยภาษาบาลี แม้พระภิกษุสงฆ์สาวกในพุทธศาสนาใช้ภาษาบาลีในการ เทศนาสั่งสอนสืบต่อจากพระบรมศาสดารวมทั้งการจาริกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน เหล่านี้ล้วนแต่ใช้ภาษาบาลีทั้งสิ้น

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่สำคัญคือ พระไตรปิฎก อันจารึกหลักธรรมคำสอนต่างๆ รวมทั้งข้อปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ประกอบขึ้นด้วยส่วนสำคัญสามส่วนคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

ในพระวินัยปิฎกเล่มหนึ่ง มหาวิภังค์ ปฐมภาค ศัพท์คำว่าอาสนะก็ปรากฏอยู่แล้วตั้งแต่ต้น เช่น เวนัญชกัณฑ์ หรือเรื่อง เวนัญชพราหมณ์เป็นต้น คือมีเรื่องเล่าว่า "กาลครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปประทับ ณ ควางโมสะเคาที่นพบุรุษยักษะสังสถิเขตเมือง เวนัญชา พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ใหญ่ประมาณ

ประมาณ 500 รูป และเวรียพรหมณ์ไ้ทราบข่าวนี้ ดังนั้น หลังจากนั้นเวรียพรหมณ์ไ้ไป
 พุทธสำนัก ครั้นถึงแล้วไ้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอไ้เป็นที่บันเทิง
 เป็นที่ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เวรียพรหมณ์นั้น^{คนที่}พรหมณ์ควรส่วนข้าง
 หนึ่งแล้ว ไ้ทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าไ้ทราบมาว่า พระสมณโค
 ตม ไม่ไหว ไม่ถูกรับ พวกพรหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้คงคาลดน้อยมาโดยลำดับ หรือไม่
 เชื่อเชื่อยด้วยอาสนะ ข้อนี้ข้าพเจ้าทราบมานั้นเป็นเช่นนั้นจริง อันการนี้ท่านพระโคตมไม่ไหว
 ไม่ถูกรับ พวกพรหมณ์ ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้คงคาลดน้อยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชื่อยด้วย
 อาสนะนั้นนั้น ไม่สมควรเลย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กูรพรหมณ์ ในโลกทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ใน
 หมู่สัตว์ พร้อมด้วยสมณะ พรหมณ์ เทพ และ มนุษย์ เราไม่เื่องเห็นบุคคลที่เราควรไ้ ควร
 ถูกรับ หรือควรเชื่อเชื่อยด้วย อาสนะ เพราะว่าอาถาคคพึงไ้ พึงถูกรับ หรือพึงเชื่อเชื่อยบุคคล
 ไ้ด้วยอาสนะ แม้ศีรษะของบุคคลนั้นก็จะพังขาดจากไป

จากข้อความที่กล่าวข้างต้น ก็เป็นเครื่องยืนยันใ้แน่นอนว่า คำว่า อาสน นั้นมีมา
 ตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือประมาณเมื่อ 2500 ปีเศษมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้จะยุติไ้ว่า คำว่าอาสน มีที่ไ้ใช้อย่างแน่นอนในภาษาบาลีก็ตามแต่
 ก็ยังมีปัญหาบางประการที่พึงพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องอาสนต่อไป ตามพระพุทธรูป วัติเจ้าชายสิทธิต
 ถะก่อนจะสำเร็จพระโพธิญาณ คริสต์ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ไ้เคยร่ำเรียนวิทยาการ
 กับเจ้าลัทธิต่างๆ ที่มีชื่อเสียงอยู่ในขณะนั้นมาก่อน เช่น อาหารคามส และอุทกคามส เป็นต้นพอ
 เมื่อเรียนจนจบความรู้อาจารย์แล้วเห็นว่าไม่เป็นทางที่จะบรรลุสู่ความสำเร็จไ้ จึงลาจากอาจารย์
 เหล่านั้นไปแสวงหาทางแห่งความบริสุทธิ์ด้วยตนเอง

เมื่อวันเพ็ชขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เจ้าชายสิทธิตถะไ้ทำการบำเพ็ญตบะจนมดถึง
 หน้าคาริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจรา ทรงตั้งกายตรง ดำรงสติแล มีพระปณิธานว่าตรามไ้ไ้ที่ยังไม่บรรลุ
 พระโพธิญาณ ตรามนั้นจะไม่มีวันลุกขึ้นหรือเคลื่อนกายส่วนใดพ้นจากมดถึงนี้เป็นอันขาด ทรงบำ
 เญตบะขึ้นต่างๆโดยกาลเวลาที่ล่วงไปตามลำดับจนสำเร็จพระโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เป็นที่ลึกลับ

ในที่นี้มีข้อที่ควรพิจารณา คือ เรื่องการบำเพ็ญบุญของเจ้าชายสิทธัตถะก่อนจะตรัสรู้พระโพธิญาณ เพราะเรื่องการทำสมาธิกรรมฐานนั้นพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญอยู่ของพราหมณ์มาดัดแปลงเป็นสมาธิกรรมฐานในพุทธศาสนา

ที่ว่าพระพุทธองค์ทรงศึกษาโยคะมาแล้วเอามาดัดแปลงเป็นสมาธิกรรมฐานนั้นเห็นได้จากโพธิราชกุมารสูตร ซึ่งแจ้งว่า พระพุทธองค์ทรงบรรลุโยคะชั้น " อากิญจัญญายตนะ " จากการศึกษา กับอาหารคาวรส และบรรลุโยคะชั้น " เนวสัญญานา สัญญายตนะ " จากการฝึกสมาธิ กับอุทกคาวรส แต่ในการนี้พระองค์ก็ยอมทรงผ่านญาณชั้นต่ำมา อันได้แก่รูปฌาน 4 และอรุณฌานชั้นที่ 1 และที่ 2 แล้วอาหารคาวรสจึงสอนให้บรรลุอรุณฌานที่ 3 และอุทกคาวรสสอนให้บรรลุอรุณฌานที่ 4 ผลของแต่ละฌานซึ่งเกิดแก่ กาย และ จิต เรียกว่าสมาบัติ ผลสมาบัติว่า อาหารคาวรสสอนให้พระพุทธองค์บรรลุสมาบัติที่ 7 แล้วอุทกคาวรสสอนให้บรรลุสมาบัติที่ 8

ได้เคยกล่าวมาแล้วว่าองค์แห่งโยคะนั้นมี 8 คือ

1. ยมะ 2. นิยมะ 3. อาสนะ 4. ปราณายมะ 5. ปรัคยาหาร 6. ชารณะ
7. ชยานะ 8. สมาธิ

ถ้าเห็นดังนี้ เราจึงเห็นได้ว่า การที่พระองค์จะผ่านมาสู่ขั้นสูงสุดแห่งโยคะศาสตร์ก็ต้องทรงผ่านขั้นการปฏิบัติ อาสนะ มาก่อน

เราจึงลงมติในขั้นนี้ได้ว่า เรื่องอาสนะมีมาก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธองค์อย่างแน่นอนส่วนจะก่อนการตรัสรู้เป็นเวลานานเพียงใดตอบได้ว่า ถ้าจะให้ให้มีหลักฐานยืนยันอย่างแน่นอนก็ต้องอยู่ในสมัยอุปนิษัทคือในสมัยนี้เกิดลัทธิโยคะขึ้นมามากมายแล้วข้างต้นนั่นเอง

---

4. สัมคิรบุราราศ. - ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล (พระชนก . แพรพิทยา, 2516) หน้า

ปัญหาเกิดขึ้นว่า ก่อนหน้ายุคอุปนิษัทนั้น เรื่องอาสนะมีหรือไม่ ?

ในขั้นนี้ ก่อนจะทำการแก้ปัญหาค้นต่อไป ข้าพเจ้าใคร่จะขอทำความเข้าใจในเรื่องอาสนะเสียก่อน

คำว่าอาสนะนั้น มีคำอธิบายอยู่ว่า อาสน. 5

อุปัชฌายะ อาสนะ

แปลว่า - บุคคลยอมเข้าไปในที่นี้เพราะฉะนั้นที่นี้จึงชื่อว่าอาสนะ

คำว่ายอมเข้าไปในที่นี้ นั้นมุ่งถึงการเข้าไปนั่งด้วย เพราะคำว่าอาสนะเน้นมุ่งไปถึงที่นั่ง การนั่ง หรือเครื่องนั่ง ดังนั้นคำแปลที่ว่า "บุคคลยอมเข้าไปในที่นี้ เพราะฉะนั้นที่นี้จึงชื่อว่าอาสนะ" จึงเล็งไปถึง การเข้าไปนั่ง การนั่งบนที่นั่ง หรือการนั่งบนเครื่องนั่งไปด้วย และคำว่าอาสนะหรือการนั่งในที่นี้ จากการศึกษาพุทธปรัชญาและปรัชญาของพราหมณ์ ข้าพเจ้าใคร่ขอลงมติว่า การนั่งนั้นมุ่งไปในทางที่จะเกิดประโยชน์คือการบำเพ็ญสมาธิ หรือการบำเพ็ญญาณด้วย เพราะการนั่งสงบในทางจิตไว้เป็นระเบียบแบบแผนนั้น เป็นเครื่องอุปการะคือการบำเพ็ญญาณ หรือการเข้าสมาธิ เพื่อการสงบ ความบริสุทธิ์ของจิตใจประการหนึ่ง คุณแห่งการเข้าสมาธินี้มีมากมาย ถึงข้าพเจ้าจะได้บรรยายในบทความต่อไป

เมื่อเราทำความเข้าใจได้แล้วประการหนึ่งว่า อาสนะนั้นเป็นไปเพื่อการบำเพ็ญญาณ หรือการบำเพ็ญญาณมีอุปการะมาจากอาสนะ เราก็อาจอนุมานไปถึงเรื่องอาสนะที่ควรปรากฏก่อนหน้ายุคอุปนิษัทนั้นได้ เพราะเหตุว่าเรื่องการบำเพ็ญญาณนั้นมีมาก่อนยุคของอุปนิษัท หรือก่อนยุคที่อารยันจะบุกเข้ามาครอบครองอินเดียเสียอีก

ก่อนที่อารยันจะเข้าครอบครองอินเดียนั้น จีนแดนที่เป็นประเทศอินเดียก็ได้เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่เดิมแล้ว แหล่งอารยธรรมดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันดี สำหรับสมัยนี้ ในนามของแหล่งอารยธรรมแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าพวกเขา

ลุ่มแม่น้ำสินธุมีความเจริญอย่างมากในด้านการเกษตรกรรม ประการต่างๆ เช่นสามารถที่จะสร้างเมืองใหญ่โต มีผังเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่นเมืองโมเหโนโจดาร์ และ เมืองฮารัปปา เป็นต้น (Mohenjo-daro and Harappa)⁶ ชาวลุ่มแม่น้ำสินธุมีความสามารถในการเพาะปลูก นำเครื่องมือเครื่องใช้, เครื่องประดับรวมทั้งมีการเคารพนับถือศาสนา มีกฎหมาย การมีอักษรใช้, การเดินเรือคมนาคม, ติดต่อค้าขาย และการทำงานศิลปกรรมต่างๆ ว่าเป็นที่เชื่อถือนับว่าชนผู้เป็นเจ้าของอารยธรรมแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุ ได้แก่พวกทราวิท หรือพวกคราวิเคียน เป็นชนเผ่าพวกหนึ่ง ซึ่งพุทธศาสนา เรียกว่า มลิกกะ ต่อมาได้เผยแผ่ลัทธิอารยันนิเวศที่บูมมาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และพวกอารยัน เรียกพวกนั้น ทาสหรือทาสย์ ขณะนั้นพวกทราวิทได้แก่ชนชาติที่มีพหุทางตอนใต้ของอินเดีย พวกทราวิทมีทางคติทางปรัชญาทางศาสนาสูงกว่าพวกอารยันมาก พวกทราวิทมีความเชื่อถือในเรื่องลัทธิบูชาเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ เรียกชื่อว่าครามะเทวคา, บาท, อัมพา, อัมมา, กาลิ, กะราลี ซึ่งในคัมภีร์ฤคเวทเรียกว่าเทพีมารคานีว่าปฤธุลี และอหิติ นอกจากนั้นทราวิทยังนับถือในลัทธิบูชา ธรรมชาติ ภูเขา โดยได้พบหลักฐานเหล่านี้จากดวงตราประทับ และแผ่นกระเบื้องเคลือบซึ่งมีภาพลัทธิคติอยู่ รวมทั้งการพบหินเป็นรูปกรวยบ้าง รูปกระบอกบ้าง เป็นจำนวนมากมายซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นศิ่วลึงคั่นเอง มีดวงตราประทับจากเมือง หะริปปาแผ่นหนึ่ง เป็นรูปเทวคาสามหนานั่งขัดสมาธิอยู่บนแท่น (รูปที่ ๑) แสดงท่าทางของโยคี ที่ศรีษะมีพวงเป็นเขาแหลมๆ และมีเครื่องประดับ คอ กับข้อมือ เทวคาองค์นี้เปลือยกายแหว่กลมอยู่ควยสี่ตัว, ๕ ตัว คือ เสือ ช้าง วัว ควาย และ แรค ทั้งหมดมีรูปกว้างนอนอยู่ใต้แท่นนี้ด้วย ตรงศรีษะซึ่งมีเขาแหลมๆ มีดอกไม้และกิ่งไม้งอกออกมา รูปเทวคาในตราประทับนี้ นักปราชญ์บางท่านให้ความเห็นไว้ว่าเป็นเทวคาประจำพืชผลที่ช่วยให้พืชผลสมบูรณ์โดยพิจารณาจากการที่มีรูปดอกไม้ใบไม้งอกออกมาทางเบื้องศรีษะ เป็นปศุสัตว์หรือผู้เป็นใหญ่ในหมู่มลิก

6. สมัยกร บุรทาศ, ๑๙๔๓, หน้า 29 - 44

7. ๑๙๔๓, หน้า 3 - 4

8. "ดังนั้นจึงเกี่ยวเนื่องกับพระคิระ ผู้ทรง เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ก่อกำเนิดของชนชาติ "

อย่างไรก็ตาม แม้เราจะสรุปผลไต่อย่างนี้ เราก็สรุปได้เพียงจากภาพเทวคา 3 หน้าซึ่งขีดสมาธิอยู่บนแท่นในดวงตราประทับจากเมือง ฮาร์ปาทานั้น แต่มันได้มีคัมภีร์ใดๆของชาวฮาดิซิปาที่บังเรื่องศาสนา หรือการบำเพ็ญตนในศาสนาถึงปัจจุบันเลย นอกจากที่อ้างกันในเรื่องนี้

อันหลังจาก ชาวอารยันรับอารยธรรมทางศาสนาจากพวกทราวิท หรือชาวฮาร์ปานั้นเอง เช่นในเรื่องการบำเพ็ญตนหรือในเรื่องการนับถือในลัทธิบูรม - ประฤคิเป็นต้น เราคัดลอกความแน่นอนในเรื่องของอาสนะนั้นได้ทั้งจากคัมภีร์ทางศาสนา ที่มีบันทึกเป็นหลักฐาน และทั้งจากการปฏิบัติคนในกิจพิธีทางศาสนา ฯลฯ ที่มีความเชื่อซาคตายตัวก็ทั้งแคล่มัย อุบนิช ลงมาทั้งสิ้นได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่าอาสนะนั้น มุ่งหมายไปถึงเรื่องทานัง การนั่งหรือที่นั่ง ดังนั้นในการท้าววิทยานิพนธ์เรื่อง อาสนะในประติมากรรมนี้ ข้าพเจ้าจึงมุ่งเฉพาะไปยังเรื่องทานังในรูปประติมานั้น

เป็นหลักใหญ่ทั้งประติมากรรมในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ว่ามีท่านั่งที่เป็นท่าหลัก ท่าประธานอย่างใดบ้าง จึงจะบรรยายในบทต่อไป ซึ่งในการนี้ก็มีข้อยกเว้นบางประการที่ไม่อยู่ในความมุ่งหมายของข้าพเจ้า คือข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะทำอาสนะในประติมากรรมรูปสัตว์เช่นรูปสิงห์นั้น ในประติมากรรมของมนุษย์เป็นต้น ประการแรกและไม่ประสงค์จะทำอาสนะในประติมากรรมของศาสนาอื่นอันนอกเหนือไปจากศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์อีกประการ 1 ทั้งไม่ประสงค์จะทำอาสนะในประติมากรรมอื่น อันมิใช่ประติมากรรมรูปเคารพอีกประการด้วย

และยังมีข้อที่ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะทำเรื่องอาสนะ ในกรณีที่เป็นกิริยาท่านั่งของรูปประติมากรรมนั้นโดยเฉพาะ โดยไม่เล็งไปถึงอาสนะในความหมายที่เป็นที่นั่ง ที่รองนั่ง หรือม้านั่ง หรือบัลลังก์ซึ่งรองรับรูปประติมากรรมนั้นแต่อย่างใด

เมื่อได้จำกัดวงแห่งความมุ่งหมายในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้แล้ว ข้าพเจ้าจะเริ่มเรื่องอาสนะในประติมากรรมในบทซึ่งมีมาถึงเบื้องต้นต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อาสนะในพระธรรมการรวมทางพุทธศาสนา

นิกายในพระพุทธรูปศาสนา

นิกายในพระพุทธรูปศาสนาที่สำคัญนั้นมีอยู่ 2 นิกายด้วยกัน คือ หินยาน หรือเถรวาท และมหายานหรืออากิริยวาท ในนิกายซึ่งจัดเป็นหลัก 2 นิกายนี้ แต่ละนิกายยังแบ่งออกเป็นนิกายย่อยๆ อีกมากมาย เช่นนิกายมหายาน แยกแยกออกไปเป็น โศกุลิยะ , เอกโพยหาริกะ มหาสังฆิกะ ฯลฯ นิกายหินยานแยกแยกไปเป็น มหิสาสก วัชชิปุตก และใน 2 นิกายนี้ ยังแตกเป็นนิกายย่อยๆ ตลอดไปอีก เช่นมหิสาสกแยกแขนงไปเป็น สัพพัตถิกวาท(สรวา สติวาท) และธรรมคคณิก(ธรรมคคณ) ฯลฯ ส่วนวัชชิปุตกแยกไปเป็น ชีรรมคคณ ภัทรยานิก จันนาคาริก ฯลฯ ทั้งนี้ เป็นต้น

ประวัติ

มูลเหตุที่พระพุทธรูปศาสนาแตกแยกออกมาเป็น 2 นิกาย ดังกล่าวนั้น น่าจะมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์อยู่นั้น เพราะในกาลนั้นเองก็มีเรื่องราวพระพุทธรูปองค์ทรงยก เสด็จออกฐานพระเถระรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ฉลาดในการจัดเสนาสนะสงฆ์ให้อยู่เป็นหมู่เป็นเหล่าตามความปรารถนาของภิกษุพวกนั้นๆ ให้ทำการแบ่งหมู่สงฆ์ออกเป็นหมู่เป็นเหล่า ตามความปรารถนาคิดกล่าว ท่านผู้นี้ได้ทำการจัดแบ่งพระสงฆ์สมัยนั้นออกเป็น 6 พวกด้วยกันแต่ที่แบ่งกันเวลานั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงวิจารณ์ไว้ในหนังสือพระราชนิพนธ์เทียบลัทธิพระพุทธรูปศาสนาอย่างหินยานกับมหายาน ว่า "ไม่แรงถึงนุ่งกางเกงข้างหนึ่งนุ่ง

1. วัน นวดยง (ผู้เรียบเรียง) , ประวัติพุทธศาสนา , (พระนคร : กรมศิลปากร, 2492) หน้า 27 - 28

2. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , พระราชนิพนธ์เทียบลัทธิพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยาน กับมหายาน , (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ , 2480) หน้า 16 - 17

นุ่งสบงข้างหนึ่งแยกกันเป็นท่อนองฝ่ายวิภัสสาธูระ ฝ่ายคันธูระในเวลานี้ แต่ความประพฤติของ
~~พระภิกษุ~~ บางที่เอื้อเพื่อแต่อย่างเดียว 2 อย่าง ไม่เอื้อเพื่อต่อความปฏิบัติอย่างอื่น เหมือนหนึ่ง
 ว่าผู้ที่ประพฤติสูงศักดิ์จะเอื้อเพื่อต่อวินัย ประพฤติวินัยก็ ฝ่ายทั้งพวกที่เอื้อเพื่อพระสูตร คือฝ่าย
 คันธูระไม่เอื้อเพื่อต่อวินัย ถือวินัยอย่างหละหลวมเช่นนี้มาแต่ก่อนแล้ว ถ้าจะมาเปรียบเทียบ
 ที่เป็นอยู่ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ ก็คือตรงกับพระมหานิกาย เอื้อเอื้อในทางพระสูตร และคันธูระ
 ไม่สู้เอื้อเอื้อในทางวินัย มหานิกายเช่นนี้ไม่ใช่เพิ่งเกิด มีมาแต่ครั้งพระพุทธองค์ยังเสด็จอยู่แล้ว
 ฯลฯ..... ข้างฝ่ายธรรมยุติกนิกายนั้นตกอยู่ในพวก 1 ใน 6 พวก หรือประพฤติศึกษาในทาง
 พระสูตร และพระวินัย นับว่าเสมอกันกับที่มีตัวอย่างมาแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังเสด็จอยู่อีก 4 พวก
 นั้นของคไว้พิจารณา แต่ก็เป็นอย่างสันบ้างอย่างนี้บ้างเจือปนกัน

ข้อนี้แยกหมู่แต่เดิมมาเป็น 6 พวกเช่นนี้ ก็คงจะเกิดลัทธิอาจารย์ต่างๆ กันเป็นอัน
 เหนือมาแล้ว

ในหนังสือประวัติศาสตร์ ของพระยาพรหมจักรจักร (แหม บุนนาค) ก็กล่าวไว้
 เช่นกันว่า ในระหว่างเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์อยู่นั้น ภิกษุสงฆ์พุทธชินราช ซึ่งได้
 รับอุปสมบทในสำนักพระบรมครู และในสำนักพระอรหันตสาวกทั้งหลายบ้าง ที่ยังมีได้บรรลุมรรค
 ผลก็มาก อยู่ต่างหนทางต่างดงก็ย่อมมีนิสัยและคติ ต่างกัน "

ด้วยเหตุนี้เราจึงเห็นได้ว่า การที่สงฆ์แบ่งออกเป็นหมู่เหล่านั้นมีมานานแล้วตั้งแต่สมัย
 พระพุทธกาล แต่ที่แบ่งออกเป็นดินยาน ⁴ ~~ผล~~ สมหายานอย่างอย่างเด็ดขาดนั้น มีเรื่องมาว่า " ภาย
 หลัง เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วยังไม่ถึงปี ภิกษุสงฆ์ได้เริ่มแตกออกเป็นสองพวก พวกหนึ่งถือ

3. พระยาพรหมจักรจักร (แหม บุนนาค) , ประวัติศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, (พระนคร : บรรณ
 การ, 2508), หน้า

4. วัน นวลยง . ob. cit. , หน้า 21

ตามพระเถระผู้ทำปฐมสังคายนา มีพระมหากัสสปเป็นต้น ซึ่งมีมติว่า ไม่มีบัญญัติสิ่งที่พระพุทธองค์
มิได้ทรงบัญญัติไว้ และไม่เพิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว อีกพวกหนึ่งถือตามพระพุทธศา
วส์ที่ศรีสแกพรธมานนท์ว่า ลิกขาบทเล็กน้อยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้นั้น ถ้าสงฆ์ต้องการจะถอน
เสียบ้างก็ถอนได้ แต่การแตกกันครั้งนั้นเป็นแต่เพียงมีความเห็นแตกต่างกันยังไม่ถึงแยกพวกออกเป็น
คนละนิกาย เพราะยังไม่มีเหตุการณ์รุนแรงใหญ่โตอันใดเกิดขึ้นจนถึงกับเป็นเหตุให้แยกกันออก
ไปเช่นนั้น ถึงกระนั้นก็ดี ความประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์ในสมัยก่อนหน้านั้น เห็นจะไม่รวมกัน
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนเมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ โดยเฉพาะการปฏิบัติใน
ทางวินัย ฝ่ายพวกที่ถือยกเลิกหรือแก้ไขในข้อเล็กน้อยได้ คงจะไต่ยกเลิกและแก้ไขจริงๆจนปร
กฏว่าการปฏิบัติวินัยย่อหย่อนลงไปกว่าพวกนี้ถือยกเลิกหรือแก้ไขไม่ได้ ในที่สุดก็เกิดเป็นอริกรณี
เรื่องใหญ่นั้นขึ้น และเป็นเหตุให้ทำสังคายนาขึ้นใหม่เป็นครั้งที่สอง " เรียกว่าทุติยสังคายนานั้น
ซึ่งมูลเหตุเดิมที่จะมีการทำทุติยสังคายนาขึ้นนั้นมีเรื่องเดิมมาดังนี้ " ⁵ เมื่อพระพุทธศาสนาาล่วง
แล้วได้ 100 พรรษา พระเจ้ากาลาโศกราชเสวยราชสมบัติได้ 10 ปี กับ 7 เดือน พวกภิกษุ
วัชชีบุตร คือ ชาววัชชีตั้งสำนักอยู่ในนครไพศาลี หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าชาวปาจีน คือชาว
ตะวันออกได้ปฏิบัติในทางวินัยแตกต่างไปจากพระสงฆ์พวกอื่นโดยฐานย่อหย่อน ยกเรื่องวัตถุ
10 ประการขึ้นมาตั้งมีการถกเถียงกันเรื่องข้อนี้ การจับเงินรับทองได้เหล่านั้น เป็นต้น

ในคราวนั้นพระยสภากิตตมหาบุศกรชาวเมืองปาฐา เทียวจาริกมาในแคว้นวัชชีถึงนคร
ไพศาลี พักอยู่ที่สำนักของพวกภิกษุวัชชีบุตร ได้พบว่าพวกภิกษุวัชชีบุตรประพฤติวัตถุ 10 ประการนั้น
แตกต่างไป จากที่ภิกษุพวกอื่นถืออยู่ ถัดจากนครไพศาลีแล้วจึงนำข่าวไปแจ้งแก่พระเถระผู้ใหญ่
ชาวเมืองปาฐาและในที่อื่น ขอเรียนหาหรือถึงวัตถุ 10 ประการนั้น ได้รับมติของพระเถระเหล่านั้น

5. พระยาประจักษ์จักรจักร (แซม มุนนาค) , ๑๖. ๖๓. , หน้า 59.

6. วัน นวลยง , ๑๖. ๖๓. , หน้า 22 - 47 .

ว่า ไม่ควรทั้งนั้น จึงชักชวนกันในพวกภิกษุชาวเมืองปาฐา และชาววันทิทักชีนามธ วาจะคัก คำนวณ 10 ประการนั้น ได้พระเรวตะ ผู้ทรงธรรมวินัยหลักแหลมอยู่ในครั้งนั้น กับพระสัมภุค สาณวาลีเป็นพวก ตกลงกันว่าจักไปรับบิณฑิรณที่นครไพศาลี อันเป็นที่เกิดเหตุ เมื่อพากัน ไปถึงที่นั้นแล้วได้พระ สัมภากามีซึ่ง เป็นพระ เณร อยู่มากในที่นั้นร่วมมิตัวอีกรูปหนึ่ง จึงนิคปร ะชุม สงฆ์พร้อมกันที่วาลุการาม มีพระ ภิกษุสงฆ์ไปร่วมชุมนุมเป็นอันมาก (พระพุทฺธโฆสเถระ กล่าว ในอรรถกถาวินิยา มีจำนวนถึงหนึ่งล้านสองแสนรูป) พระเรวตะเป็นผู้ยกวัตถุ 10 ประการขึ้น ถามพระ สัมภากามีทีละข้อๆ พระสัมภามีวิสัยเห็นว่าไม่ควรทุกข้อข้อที่มาของพระ ะบัญญัติแล้ว ปรับอาบัติ บางข้อแก่ผู้ละเมิด

ในที่สุกแห่งวินิจัยทุกข้อ พระเรวตะได้ประกาศแก่สงฆ์ว่าข้อนั้นๆสงฆ์วินิจแล้ววา นิคธรรมวินัย หลีกเหลี่ยงคำสอนของพระ ศาสนา แล้วประกาศรวมยกอีกครั้งหนึ่งเพื่อรู้ทั่วกัน

เมื่อวินิจัยวัตถุ 10 ประการเสร็จแล้ว พระเถระทั้งหลายจึงชักชวนทำสังคายนา พระธรรมวินัยต่อไปเลือกคักเอาแต่พระ สงฆ์ผู้ทรงพระ ะโคธิปกและได้ปฏิบัติสมณิภามีจำนวน 700 รูป ทำสังคายนาชำระ ฆมทินแห่งพระ ศาสนาให้บริสุทธิ์เกินที่พระ มหาภิสิสสโคตมาแล้ว การสัง คายนาครั้งนี้เป็นครั้งที่สอง เรียกว่าทุคยสังคายนา ทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ พระเจ้ากาลาโศก ราชเป็นศาสนูปถัมภก.....ดา.....พระ พุทฺธโฆสเถระ เจ้าไว้ในอรรถกถาแห่ง กถาวัตถุปกรณ์ตามนัยแห่งที่ปวงค์และ ฆมาหวงค์ว่า เมื่อพระ เณร พวกพระ ะยสภากัถกนุครปร ะชุม วินิจัยวัตถุ 10 ประการของพวกภิกษุวัชชีบุตร และทำสังคายนาพระ ธรรมวินัยกันใหม่ครั้งนั้นฝ่าย พวกภิกษุวัชชีบุตรมีจำนวนปร มาณ 10,000รูป หายอมถือตามข้อวินิจัยนั้นไม่ กลับรวบรวมภิกษุ ที่เป็นพระคพวกและมีความเห็นอย่างเดียวกันแยกไปทำสังคายนา และตั้งลัทธินิกายขึ้นต่างหาก เรียกว่า มหาสังฆิกายจริยกุละ หรือเรียกสั้นๆว่า มหาสังฆิกะ(ซึ่งต่อมากลายเป็นมหายาน)ส่วน นิกายของพระ สงฆ์พวกทำทุคยสังคายนาเรียกว่า เถรวาท นิกายสงฆ์จึงเป็นอันแตกแยกกันจริง จึงในคราวนั้นเป็นต้นมา....."

สรุป
จากที่บรรยายมาแล้วเบื้องต้นเราจึงสามารถในที่นี้ได้ว่า พระพุทฺธศาสนานั้นมีแบ่ง

แยกเป็น 2 ฝ่าย หรือ 2 นิกาย คือ หินยาน กับ มหายาน ซึ่งในชั้นหลังต่อมา ทางฝ่ายหินยานก็ถือ
 กอนันนปฏิบัติถูกต้องตามหลักเดิมซึ่งพระพุทธรูปสมัยคุปติไว้ในการที่จะเดินทางเข้าสู่แดนแห่งพระ
 นิพพาน ส่วนฝ่ายมหายานก็เหยียดหยามพวกหินยานว่าเป็นยานอัน เล็ก คำ สรรพคุณจะนำผู้
 เคร่งครัดถือให้เข้าสู่แดนแห่งความปรารถนาคือนิพพานได้ แต่เพียงน้อยคนนักหาเพียงพอไม่
 ส่วนมหายานนั้นเป็นยานอันใหญ่สามารถนำปวงสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏไปสู่ความสงบสุข
 อันแท้จริงได้มากกว่า

อย่างไรก็ดีลัทธิหินยานนั้นมิใคร่จะเป็นที่แพร่หลายทั่วไปนักในสมัยต่อมา จริงอยู่ที่
 ว่าในการสังคายนาครั้งที่ 2 หรือสังคายนาครั้งที่ 3 ฝ่ายหินยานยังมิอาจได้รับความนิยมน้อย
 มากกว่าฝ่ายมหายาน แต่ก็เริ่มมีจุดเสื่อมบางประการ ที่ทำให้ฝ่ายหินยานนั้นต้องถึงความเสื่อม
 ลงในกาลต่อมา เนื่องจากเหตุที่ว่าทุกครั้งที่ทำกาสังคายนาทำกันโดยมุขปาฐะ หรือใช้จดจำ
 แล้วบอกกันต่อมา ไม่มีหลักฐานอันแน่นอนชัดเจนให้คนธรรมดาได้แต่เห็นประจักษ์ และการสัง
 คายนา ในแต่ละครั้งทำกันนับเป็นเวลาร่วมร้อยปี ด้วยเหตุนีความรูทางฝ่ายหินยานอาจถึงกาล
 เสื่อมลงบางทีเป็นไปโดยประการ 1 อีกประการ 1 นั่นก็คือว่า บางทีจะเป็นเพราะวัตรปฏิบัติ
 ทางฝ่ายหินยาน ซึ่งถือเคร่งตามข้อวินัยที่พระเถระผู้ต้นต่อพุทธกาลได้บัญญัติไว้ เมื่อครั้งกระทำ
 ประชุมสังคายนา เป็นสิ่งที่คนทั่วไปมีอาจกระทำได้โดยง่าย ด้วยวิสัยมนุษย์ซึ่งมักจะกระทำสิ่ง
 ที่ง่าย ๆ สะดวก ๆ เป็นเกณฑ์ จึงกระทำให้บรรดาคนทั้งหลายพากันนิยมนับถือในลัทธิมหายาน ซึ่ง
 มีข้อปฏิบัติต่างๆ ง่ายกว่าฝ่ายหินยานเป็นอันมาก เพราะสะดวกข้อบัญญัติเดิมของพระพุทธรูปเสีย
 บ้าง แต่งเติมเข้าไปเสียบ้าง เพื่อให้ง่ายเข้าในการที่จะมุ่งเข้าสู่พระนิพพาน นอกจากนั้นพระ
 พุทธศาสนาฝ่ายมหายานยังกลมกลืนเข้ากับพราหมณ์ประการ 1 ~~ความกระตือรือร้น~~ ⁷ ของตนเอง

7. สารนาถ (นามแฝง), ตามรอยบาทพระพุทธรูป , เล่ม 2, (พระนคร : คลังวิทยา,
 2498) หน้า 87

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีได้ทรงมีพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยานและมหายานไว้ว่า "งง จะเป็นกองสังคายนาที่ 3 ๗๖ สังคายนาที่ 3 แล้วจำไม่สนิท พวกมหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำไคธรรมอันลึกลับ ซึ่งพระเถระเจ้าแตกอนได้ส่งจากพระพุทธรูปเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐานจึงนำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอนกันแต่ด้วยวาจาความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็นอรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น" ⁸ วิชา —" ในระยะนี้เกือบ 200 ปี ไม่มีสังคายนาเป็นครั้งที่พระเจ้าอโศกทรงดำไป โอรสของพระเจ้าอโศกยังคงถือพุทธศาสนา แต่ราชบัณฑิตปรากฏว่ากลับไปถือเซนะ เข้าใจว่ามหายานคงจะเกิดในระยะ 2 แผนดินนี้เอง พวกหินยานผู้รู้จะน้อยเข้า พวกมหายานจะเกิดผู้มีสติปัญญา และความรู้ ทั้งจะมีท่านพวกพราหมณ์ที่เป็นอาจารย์ผู้หลักผู้ใหญ่สันติฆีนาทางนักรมฐานเป็นที่นับถือของพระไปว่าเรียน จึงเกิดเขียนคัมภีร์ปรุงศาสนาขึ้นใหม่ ศาสนาพุทธแต่เดิมจะออกพราหมณ์อยู่มากกว่าที่พวกหินยานถืออยู่เดิมนั้น แต่ครั้นเมื่อนานมาความรู้ทางฝ่ายหินยานจะเสื่อมลงเลยเพิ่มมหายาน แต่ยังไม่สุดสิ้นเชื่อ จนพาเขียนซึ่งออกไปเมื่อพระพุทธรูปทรงไว้ 300 - 900 ปี ก็ยังมีอยู่

ข้อนี้ทำจิตคิดสังคายนาเมื่อพระพุทธรูปศาสนาต่างได้ 433 ปี และเขียนเป็นหนังสือจารึกลงใบลานนี้ คงจะเป็นด้วยท่านพวกพระในอินเดียนำคัมภีร์มหายานออกไปเมืองลังกา จึงเกิดเป็นปากเสียงเถียงกันขึ้น พวกลังกาจึงได้ทำสังคายนาและเขียนลงในใบลานเป็นภาษาลังกา เพราะจะเถียงกันกับพวกมหายานปากเปล่าเป็นการเสียเปรียบ ความคิดที่เขียนหนังสือนั้นเป็นความคิดได้จากพวกมหายาน

ในที่นี้จึงอาจสรุปได้ความเห็นได้ว่า พระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายานนั้น ในกาลต่อมาได้เป็นที่นิยมแพร่หลายยิ่งไปกว่าลัทธิมหายานมาก ลัทธิหินยานถูกมหายานกลืนไปหมดราวค.ศ. 800

8. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว . ๑๒.๑๙ . หน้า 18,32

9. สารนาถ (นามแฝง). ๑๒.๑๙ . หน้า 87

(พ.ศ. 1343)

ด้วยเหตุนี้เราจึงลงมติความเห็นได้อีกเช่นกันว่าการทำประติมากรรมรูปเคารพในทาง
พระพุทธศาสนาจึงถูกทำขึ้นในคติทั้งสองอันแยกกันอยู่นั้น

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานภายหลังได้แตกแขนงนิกายย่อยๆ ไปมากมาย มีอาจารย์
ที่มีชื่อเสียงและสามารถเป็นผู้สั่งสอน เช่น นาคารชุน อังกรยเทพ อัสสกะ และวสุพันธุมีหา
วิद्याลัยใหญ่พุทธศาสนา ที่นาลันทา และเมื่อต้องต่อสู้กับศาสนาพราหมณ์ ของฮินดู จึงจำเป็น
ต้องมีการแข่งขันกันโดยปริยาย ลัทธิมหายานมีพระอาทิตย์พุทธเป็นผู้สร้างโลก และทุกสิ่งทุกอย่าง
ทั้งทั้งให้กำเนิดพระชยานิพุทธเจ้าต่างอีก 5 พระองค์ คือ พระไวโรจนะ พระอิโษนาบะ พระ
อมิตาภะ พระรัตนลัมภะ พระอโมฆะ สิทธิและแคละองค์ซึ่งมีศักดิ์ หรือพระฉมเหล็ และพระ
โพธิสัตว์ประจำทางอีกมากมายนอกจากพระโพธิสัตว์ที่มีประจำทาง พระชยานิพุทธเจ้าแต่ละองค์
แล้ว ยังมีพระโพธิสัตว์อื่นอีกมากมายแคละองค์ก็มีฤทธิ์ มีอำนาจต่างๆ กัน เพราะทางพระพุทธศาสนา
ลัทธิมหายานนับถือพระโพธิสัตว์ว่า เป็นผู้ที่มีบุญฐานกล้า แม้คนจะสามารถเข้าสู่นิพพานก่อนที่ไม่
นิยมนม จะช่วยมนุษย์ให้พ้นภัยจากสงสารวิญญูก่อนแล้วคนจึงจะเข้าสู่นิพพานที่หลัง จึงเกิดมีพระ
โพธิสัตว์ที่มีฤทธิ์เดชต่างๆ มากมาย การนับถือพระโพธิสัตว์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง

มูลเหตุนี้พระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน พันเพี้ยนไปมากถึงเพียงนี้ก็เห็นจะเป็นเพราะเมื่อ
เกิดการแตกแยกนิกายกันแล้วจึงกล่าวฝ่ายหินยาน ได้รับความนิมนต์น้อยลงไปในอินเดียแท้กับแพร่
หลายมาเจริญนอกประเทศเช่นที่ลังกา หรือจีนแค้นในเอเชียอาคเนย์ปัจจุบันรวมทั้งไทยด้วยประ
เทศหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเพราะการสั่งให้พระออกเผยแผ่ศาสนาพุทธในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหา
ราชทรงรับนับถือพระพุทธศาสนาก็เป็นได้ ส่วนมหายานนั้นในกาลต่อมาได้เจริญแพร่หลายในอินเดีย

10. R.C. Majumdar and A.D. Das (Edited), The Age of Imperial Unity, second edition, (Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1953), p. 388.

11. Benoytosh Bhattacharyya, The Indian Buddhist Iconography, (Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1958).

12. สารนาถ (นามแฝง), ib. cit., หน้า 80 - 82

และเจริญสูงสุดถึงยุคของพระเจ้านิวกะไมนานนิก ต่อมาด้วยความจำเป็นที่จะต้องแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ซึ่งที่เจริญแพร่หลายในอินเดียเช่นกัน ศาสนาพุทธลัทธิมหายาน จึงต้องมีพระพุทธรเจ้า ศักติ(ชាយา) ของพระพุทธรเจ้ารวมทั้ง พระอิทธิสัคค์มากมาย โดยคิดขึ้นมาใหม่ช่วงหรือชื่อยืมเทพเจ้าของอินมาเป็นของตนบ้าง ฯลฯ มีนักปราชญ์ทางศาสนาที่เขียนคำรามากมายขึ้น โดยมีจุดประสงค์ที่จะแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาอื่นๆ ให้ศาสนาพุทธมหายานนี้ได้รับความนิยมนิยมจากมหาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกลายสู่ท้ายศาสนาพุทธลัทธินี้ก็ถึงกับมีการใช้อธิปไตยปฏิบัติ เช่นในศาสนาพุทธลัทธิคันถะ ซึ่งแตกสาขาไปจากมหายาน เป็นต้น ศาสนาพุทธโคตันเพื่อนไปถึงกับนิยมการสมรสระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับชាយา โดยถือว่า ชายาเป็นศักติ (กำลัง) ของพระพุทธรูป ซึ่งคตินี้ก็นำเอาความคิดของพราหมณ์ในเรื่องศักติ ซึ่งเป็นการบูชาเทพหญิงในฐานะที่ให้กำลังแก่เพศชายมาใช้นั่นเอง

ความเสื่อมโทรมอย่างที่สุดของพระพุทธรศาสนาเช่นนี้ ทำให้ง่ายต่อการสูญสิ้นไปจากอินเดียด้วย ในแคว้นมคธ พุทธศาสนาหมดสิ้นไปเมื่อราว ค.ศ. 1200 (พ.ศ. 1743) ในแคว้นมอฐ (อยุธยา) หมดสิ้นไปก่อนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 เบงกอลยังเหลืออยู่บ้างเล็กน้อย ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในบอริสสาสิ้นไปก่อนหลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยอำนาจของพวกมุสลิม และในเกาะมีร์สิ้นไปเมื่อ ค.ศ. 1340 (พ.ศ. 1883) โดยอำนาจของพวกมุสลิมเช่นกัน ในเนปาลยังมีเหลืออยู่แต่ปนกับศาสนาอื่นๆ ไปหมดแล้ว

13. R. C. Majumdar and A. D. Dasgupta, *op. cit.*, p. 387.

14. สารนาถ (นามแฝง), *op. cit.*

15. *Ubid.* p. 101

152

16. *Ubid.* p. 106

อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนามีการแบ่งแยกไปอย่างมากมายังกล่าวนี้ เราจึงอาจตั้งชื่อประเทศที่รับนับถือพระพุทธศาสนาต่างกันออกไป จากหลักฐานที่พบว่ามี การรับนับถือกันอยู่ดังนี้

พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน := ไทย ลาว กัมพูชา พม่า ลังกา

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน := จีน เวียดนาม ญี่ปุ่น ฯลฯ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างที่พระพุทธศาสนาแยกเป็น 2 นิกายนั้น จึงทำให้การทำป ระติมากรรมรูปเคารพ ทางพระพุทธศาสนาแตกต่างกันออกไปมากมายในลักษณะต่างๆหรือที่เราเรียกว่าเป็นปางต่างๆกันในแต่ละประเทศที่รับนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ คำว่าปางนี้ หมายความว่า "เรื่อง" ทำรูปพระพุทธปางใด ก็เล็งไปถึงเรื่องคอนั้น ในที่นี้จะขอยกเอาบทความของศาสตราจารย์ คุณหลวงบริบาลปริทัศน์ ในเรื่อง "ลีลาวิบาบ" ¹⁷ ว่า " - - - - - แต่ก่อนจะพูดถึงปางต่างๆจะขอพูดถึงความหมายของคำว่า ปาง เสียก่อน ปางต่างๆของพระพุทธรูปโดยมากหมายถึงเรื่อง (episode) หน่ึงๆในพุทธประวัติ แต่บางทีหมายถึงกิริยาอาการ (posture) ก็มี "ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เพื่อให้เป็นอุปการะแก่การอธิบายคำว่า ปาง นั้นเอง

การทำป ระติมากรรมรูปเคารพทางพระพุทธศาสนา มีอยู่มากมายนับไม่ถ้วนและมีลักษณะต่างๆกัน ตามปาง ดังกล่าว ซึ่งความต่างกันนี้แสดงออกในลักษณะความแตกต่างของ มือ เครื่องประดับ ทั้งส่วนศีรษะ และ ลำตัว แตกต่างในลักษณะการนั่ง ยืน เดิน นอน สรูปแล้ก็คือต่างๆกัน ในกิริยาอาการต่างๆนั้นเอง แต่บางทีก็มีความแตกต่างกันในสิ่งที่ประกอบกับรูปเคารพนั้นก็ มี เช่น มีศักติประกอบ เช่น รูปยัมยัม (yab-yam) ฯลฯ หรือมีรูปสัตว์ประกอบเช่นพระพุทธรูปปางปลาเลไลย์หรือแตกต่างกันเมื่อมีรูปอาวุธต่างๆเหล่านี้เป็นต้น

17. หลวงบริบาลปริทัศน์ , ลีลาวิบาบ , (พระนคร : สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ , 2500 หน้า 1-22

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่ควรพิจารณาอยู่ว่า เกี่ยวกับเรื่องรูปเคารพต่างๆทางศาสนาและสิ่งประกอบต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องรูปประติมากรรมนั้น ตามปกติแล้วรูปบูชาส่วนมากมักทำขึ้นในลักษณะของมนุษย์ หรือเกี่ยวกับมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับต่างๆ อาวุธ นานาชนิด หรือเครื่องมือเครื่องใช้ใดๆก็ตามมักจะแสดงให้เห็นว่า เป็นสิ่งของเครื่องใช้ของมนุษย์ทั้งสิ้น

ในเมื่อความมุ่งหมายในที่นี้ต้องการพิจารณาเรื่อง การนั่งของประติมากรรมรูปเคารพเป็นหลัก ฉะนั้นจึงจะหยิบยกเอาเรื่อง ทานั่งหรือการนั่งของรูปเคารพนั้นๆ ขึ้นมาสู่การวิจารณ์ต่อไป.

เรื่องทานั่งของรูปประติมากรรมนั้นสัมพันธ์กันเกี่ยวกับส่วนประกอบและอุปกรณ์ทั้งหลายต่างๆที่ประกอบกันเข้าเป็นรูปประติมากรรมนั้นๆ คือว่า เป็นปกติที่มักทำขึ้น ในลักษณะของมนุษย์ขึ้นเองหรือเกี่ยวกับมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ทานั่งต่างๆ นั้น ถ้าพิจารณาอยู่อย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า เป็นท่าธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

บัดนี้จึงเกิดว่า ในทานั่งของรูปพระพุทธรูปบางท่านั้น การนั่งในวาระที่ทรงตรัสรู้เมื่อวันเพ็ญ เดือนวิสาข หรือเดือน 6 จะถือเป็นท่าธรรมชาติของมนุษย์ธรรมดาทั้งหลายได้หรือ พระพุทธรูปเหล่านั้นเราถือว่าเป็นบุรุษผู้เลิศไปกว่าบุรุษทั้งปวง เป็นครูผู้ยิ่งกว่าครูทั้งหลาย เป็นผู้สามารถนำปวงเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นห่วงทุกข์ไปสู่แดนนิพพานอันเป็นยอดเยี่ยมได้ การนั่งของเจ้า-

18. Titendra Nath Banerjee, The Development of Hindu Iconography, (Calcutta: University of Calcutta, 1956):

19. วิจารณ์, วิจารณ์ (กริยา) = ทรง, ไครครวญ, ตรวจตรา, สอดสวน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. 2493)

20. เวไนยสัตว์ = สัตว์ผู้ควรแนะนำสั่งสอน, ผู้ฟังคำได้, สอนได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน)

21. นิพพาน = ความดับกิเลสและกองทุกข์

22

ไชยทัตถ์มาลีในการบำเพ็ญญาณกรณันด้วย

ประเสริฐอันรู้แจ้งทั่วโลก และคณมนุญ จนนที่สุกใสดุ้าเร็จพระโพธิญาณเป็นสมเด็จพรสัมมา

เป็น ตัวอย่าง เอน เราพบปร ะกิดการร มขึ้นหนึ่งมี ปร ะบุคคลที่กล วยอย่างนักปราชญ์มี

22. สวามีลัตยานันทปุรี , ปรัชญาฝ่ายโยคะ, (พระนคร: สถาบันวัฒนธรรมไทย-ภารต, ๒๕๑๑).

23. น พิศราธิ - ไกรครวญ .

หมวดกรรมบนศรีษะนั่งขัดสมาธิอยู่ใต้ต้นไม้ที่เราเรียกว่าคือต้นไม้โพธิ์เราก็รู้ได้ว่าบุคคลนี้คือพระพุทธรูปเจ้า
โดยตัดสินจากสิ่งประกอบคือต้นไม้โพธิ์ซึ่งชาวพุทธถือว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา เพราะ
เจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าใต้ต้นไม้โพธิ์ และพิจารณาจากการมีหมวดพระเกศา หรือ
มีพระเกตุมาลาบนพระเศียรและอื่น เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้ พระพุทธรูปมีลักษณะผิดจากคนสา
มัญ หรือพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป เหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าเราพบพระติมากรรมอีกรูปหนึ่งเป็นรูปบุคคล
หัวโล้นแต่งกายอย่างนักบวชนั่งขัดสมาธิพนมมืออยู่ เราก็อาจตัดสินได้ว่าเป็นรูปพระภิกษุสงฆ์สา
วภายในพุทธศาสนาโดยตัดสินจากลักษณะการแต่งกายและจากศรีษะอันโล้นนั้น ทำให้รู้ได้ว่าเป็น
พระสาวกของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจแบ่งลักษณะการนั่งของรูปพระติมากรรมออกเป็น 2 ชนิดคือ

ก. การนั่งของผู้นำเพชฌัญญาน

ข. การนั่งของบุคคลสามัญ

ในที่นี้ จึงเป็นจะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า การนั่งของผู้นำเพชฌัญญานและการนั่ง
ของบุคคลสามัญ คืออะไร และเป็นอย่างไร

การนั่งของบุคคลผู้นำเพชฌัญญานในพระติมากรรมทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์นั้นคือ
การนั่งที่มีจุดประสงค์เพื่อการสำรวมตน สงบจิตใจ น้อมนำไปสู่การพิจารณาหาหนทางแห่งความ
หลุดพ้นจากอวิชชากิเลสไปสู่แดนนิพพาน การนั่งในลักษณะนี้ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ นิ
ยมใช้การนั่งขัดสมาธิเป็นหลัก

การนั่งของบุคคลสามัญ คือท่านั่งของคนทั่วไปที่ไม่ใช่ผู้แสวงหาทางแห่งความหลุดพ้นกล่าว
อย่างสามัญก็คือ เป็นท่านั่งของคนธรรมดาไมใช่นักบวชในศาสนา ดังนั้นการนั่งในลักษณะนี้จึง เป็น
ท่านั่งที่มนุษย์นิยมกันเป็นปกติ โดยเสาะไปถึงความสบายในการนั่ง เช่นนั้นเป็นหลักเช่นการนั่งบนเก้า
อี้และห้อยขาลงมาทั้ง 2 ข้างบ้าง วางจรดพื้นบ้าง นั่งยองๆคือนั่งให้เท้าทั้งสองประทับราบไปพื้น
บ้าง ฯลฯ ท่านั่งของบุคคลธรรมดาทั่วไปต่างมากมายนับไม่ถ้วน โดยการถือหลักเอาความสบาย

ในการนั่งเป็นเกณฑ์

แต่ถึงกระนั้นก็ผู้สังคมของบุคคลธรรมดานั้น ก็จำเป็นต้องมีบุคคลผู้เป็นหัวหน้า และบุคคลผู้เป็นลูกน้อง หรือผู้คอยฐานะกว่า เป็นธรรมเนียมว่าเมื่อผู้น้อยจะเข้าหา หรือเข้าพบหรืออยู่ต่อหน้าผู้เป็นใหญ่กว่า ก็จำเป็นต้องสวมกิริยามารยาทของตนๆให้เรียบร้อยไม่เกะกะยับยั้งตา ทั้งการพูดจา การยืน การเดิน ฯลฯ เช่นในประเทศไทย ประชาชนพบพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินผ่านหน้าตน ประชาชนต้องถวายคำนับ เป็นการแสดงความเคารพ หัวหน้ากองเข้าพบรัฐมนตรี ถ้ารัฐมนตรีผู้นั้นเป็นอยู่หัวหน้ากองต้องยืนประสานมือไว้ข้างหน้าค้อมตัวนิดๆ โดยถือว่าเป็นการแสดงความเคารพผู้ใหญ่มากกว่า ผู้น้อยจะหมอบของใหญ่ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่นั่งอยู่ต้องหมอบคานเข้าหาแล้วหมอบของให้ ดังนั้นเป็นต้น ผู้ที่^{หรือ}ต้องสวมกิริยามารยาทของตนอยู่เสมอเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ ธรรมเนียมการยอมรับนับถือผู้ที่มีฐานะเหนือคนนั้นเป็นธรรมเนียมสากลทั่วโลก ทุกลัทธิทุกศาสนา ทุกประเทศและทุกสังคม ฯลฯ แม้แต่ในคนป่าที่ค่อนอารยธรรมที่สุดในปัจจุบัน เช่นคนป่าในป่าคงคิงกลางทวีปแอฟริกาที่มีหลักฐานว่ามีหัวหน้าปกครองลูกน้องทั้งหลายต้องยอมรับนับถือ เช่นกัน และเมื่อมีการยอมรับนับถือว่าผู้นั้นมีฐานะเหนือคนแล้ว ก็ต้องมีการแสดงกิริยาอาการเคารพนับถือในบุคคลนั้นๆ โดยการสวมกิริยาให้เรียบร้อยอยู่ในแบบแผนไม่ปล่อยกริยาเกะกะหรือทำกิริยาอาการความสบายใจชอบของตน เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่มากกว่า ในเรื่องของการนั่งก็เป็นเช่นเดียวกัน ถ้าเป็นการนั่งของผู้ที่อยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ ก็จำเป็นต้องนั่งสวมกิริยาของตนให้เรียบร้อยจะนั่งเกาส่วนต่างๆของร่างกาย ทั้งแข้งเล็บ นั่งเหยียดขาตามสบาย ฯลฯ เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ไม่ได้เพราะคนทั่วไปโดยเฉพาะในสังคมของชาติตะวันตก ถือกันเป็นธรรมเนียมว่า เป็นการไม่ให้ความเคารพต่อผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่าตน โดยเหตุนี้การนั่งของบุคคลสามัญที่มีการนั่งโดยแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่มากกว่าอีกประการหนึ่ง

24. E. Adamson Hoebel, Anthropology: The Study of Man, 3rd. edition, (New York: Mc Graw - Hill Book Company, 1966), p. 402.

เราจึงสามารถสรุปลงได้ว่า ในทำนองของบุคคลสามัญจำแนกออกเป็น ทำนองในกริยาตาม
สภาย 1 ทำนองในกริยาแสดงความเคารพ 1

มีข้อที่ควรพิจารณา เป็นพิเศษเกี่ยวกับเรื่องทำนองของบุคคลสามัญก็คือว่า เรามักพบทำนอง
ของบุคคลสามัญเช่นนี้ ในทำนองของปร ะนิมากรรมรูปเคารพอยู่เสมอ นอกเหนือไปจากทำนองใน
ปร ะนิมากรรมรูปบุคคลธรรมะ ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นมาจาก ความคิดในการสร้างสรรค์และจินตนาการ
ของนายช่างผู้ทำรูปปร ะนิมากรรมนั้นๆ ในการที่จะทำรูปปร ะนิมากรรมในลักษณะของมนุษย์นั้น
จึงปร ะนิมาทำนองของรูปปร ะนิมาในลักษณะทำนองของมนุษย์ไปด้วย ในปร ะนิมากรรมรูปเคารพต่างๆ
จึงมักพบลักษณะอาการนี้ ในแบบมนุษย์สามัญเสมอๆ และเราก็นำมาเรียกกันทำนองๆของปร ะนิ
มากรรม เช่น"ท่าปร ะดับนั่งห้อยพระบาท" "มหาราชสีลา", "ทาลสิทาสนะ" เหล่านี้เป็นต้นหรือ
ในบางครั้งก็พบทำนองแบบแสดงความเคารพของพระภิกษุสงฆ์คือ"พระพุทธรเจ้าก็มีด้วย(รูปที่ ๒)

ดังที่ได้บรรยายมาแล้วว่า ทำนองนั้นแบ่ง เป็นทำนองของผู้บำเพ็ญชยันต์แสดงหาทางแห่ง
ความหลุดพ้นจากห้วงสังสารวัฏ 1 เป็นทำนองของบุคคลสามัญซึ่งแยกเป็นนึ่งในกริยาตามสภายและ
นึ่งในกริยาแสดงความเคารพอีก 1 เราจึงลงมติได้ในลักษณะแห่งทำนองของปร ะนิมากรรมว่าแบ่ง
เป็น ทำนองแห่งผู้บำเพ็ญชยันต์ ทำนองในกริยาสภาย และ ทำนองแสดงกริยาเคารพแห่งบุคคลสามัญทั้ง
นี้

รูปทนต์ผู้ปร ะนิมากรรมทางพุทธศาสนา ก็จัดอยู่ในหลักเกณฑ์ทั้งกล่าวนี้เช่นกันเมื่อเราทำการ
พิจารณาตรวจดู ลักษณะการนึ่งในปร ะนิมากรรมทางพุทธศาสนาทั้งหินยานและมหายานในแต่ละปร ะ
เทศแล้วจะพบว่า มีลักษณะอาการนี้ดังนี้คือ

ศาสนาพุทธนิกายหินยาน

ทำนองในอาการของผู้บำเพ็ญชยันต์

โดยทั่วไปแล้วนายช่างผู้กระทำรูปปร ะนิมากรรมทางพุทธศาสนานิกายหินยาน มักนิยมใช้

ทำนั้งชัคสมาธิเป็นท่าหลักแห่งอาการนั่งของผู้นำเพ็ญญาณนั้น การบำเพ็ญญาณคืออะไรศัพท์คำว่า "ญาณ" นี้แปลว่า "รู้" ดังนั้นการบำเพ็ญญาณจึงหมายถึงการบำเพ็ญเพียร และความรู้ในทาง พุทธศาสนาก็หมายถึงการรู้ซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป ความเกิดและความดับแห่งเวทนา นาม ความเกิดและความดับแห่งสัญญา ความเกิดและความดับแห่งสังขาร ความเกิดและความดับ แห่งวิญญาณ เมื่อรู้จริงอย่างนี้แล้ว ก็จะไต่มนงไปสู่หนทางแห่งพร นิพพานคือความไม่เกิดในสิ่งใดๆ อีกต่อไป

การนั่งบำเพ็ญญาณ ซึ่งใช้ทำนั้งชัคสมาธินั้นมักจะทำได้ในปร นิมากรรมรูปพร เสาวกใน พร พุทธศาสนา แต่ที่พบมากที่สุดนั้นกลับเป็นทำนั้งในปร นิมากรรมรูปพร พุทธเจ้า แม้ว่าพร พุทธ องค์จะเป็นพร ะบรมศาสดาแห่งศาสนาพุทธทรงเป็นสัพพัญญู เป็นผู้ตรัสรู้ ตีรัสรู้ชอบแล้วก็ตาม แต่ ปฏิภาณการผู้ทำรูปพร นิมานั้นก็มักจะใช้ทำนั้งชัคสมาธิในพร พุทธรูปเสมอๆ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานวิศราอนุวิติวงศ์ ทรงแบ่งทำนั้งชัคสมาธิ ออกเป็น 3 ท่า ทั้งนี้ทรงมีลายพระหัตถ์ไปยังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวงศ์ราชา ภาณุในสาสน์สมเด็จ เล่ม 3 หน้า 92 - 93 ว่า -

" ในการที่เกล้ากระหม่อมไปพิพิชฌณสถานนั้น ไปเพื่อบูชาพร พุทธรูป เหตุควยทำนั้งชัคสมาธิตามที่เคยเห็นมานั้นมี 3 อย่าง คือแข่งไขว้ชัคกันอยู่บนคักอันเรียกกันว่า ชัคสมาธิเพชร (รูปที่ ๓) นั้นอย่างหนึ่ง แข่งซ้อนแข่งอันเรียกกันว่า ชัคสมาธิสองชั้นอย่างหนึ่ง (รูปที่ ๔) กับแข่งไขว้กันอยู่ใต้คักอีกอย่างหนึ่ง (รูปที่ ๕) ซึ่งเรียกกันว่าอะไรยังไม่เคยได้ยิน เกล้ากระหม่อมจึงตั้งชื่อเอาเองว่า ชัคสมาธิชั้นเดียว ทำนั้งชัคสมาธิชั้นเดียวนั้น เคยเห็นพ่อค้าพร เสาวกและบริวารภคิรีย์ ส่วนนายกรมพระพุทธเจ้าเปี่ยม ยังไม่เคยเห็นท่า แต่เมื่อเห็นพร พุทธรูปในบุคของหลวงบริบาลบุรีรัตน์ มีพร พุทธรูปที่ดู เป็นทำนั้งชัคสมาธิชั้นเดียวอยู่แต่เป็นรูปเล็กดูไม่เห็นชัดเจน จึงตามไปดูตัวจริงก็เป็นชัคสมาธิชั้นเดียวจริงๆ รูปนี้เป็นสมัยลพบุรี แล้วยังได้เห็นสมัยทวารวดีก็มีพร พุทธรูปชัคสมาธิชั้นเดียวแก่กว่าขึ้นไปอีกอยู่ในพิพิชฌณสถานด้วย เป็นอันได้ความรู้ที่ไม่เคยรู้งว้างออกไปอย่างน่าพอใจมาก "

เมื่อได้พิจารณาตามลายพระหัตถ์ดังนี้แล้วจะเห็นได้ว่า ทำนึ่งชัคสมาชิ นั้นมีอยู่ 3 ทำ คือ ทำนึ่งชัคสมาชิเพชร แข่งไขว้ชัคกันอยู่บนคัก หงายฝ่าเท้าขึ้นทั้งสองข้าง 1 ทำนึ่งชัคสมาชิราบแข่งซ้อนแข่ง หรือชัคสมาชิสองชั้น 1 และชัคสมาชิชั้นเดียว แข่งไขว้กันอยู่ใต้คัก 1

ยังมีทำนึ่งชัคสมาชิอีกชนิดหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้น เราจะนั่งพับขาเข้ามาหากันก็จริงแต่แข้งแกลดข้างวางราบกับพื้น ไม่ไขว้ ไม่ชัค หรือไม่ซ้อนกันเลย (รูปที่ ๖) ทำนึ่งชนิดนี้มีมักเป็นท่าของรูปบริวาร ที่ประกอบอยู่ในภาพพระนิมิตกรรมหรือบางครั้งก็จะเป็นทำนึ่งของศิวาบาลเอวที่เดียว เช่นพระโพธิสัตว์ ในพุทธศาสนาลัทธิหินยาน (รูปที่ ๗) เป็นต้น

สำหรับพระนิมิตกรรมทางศาสนาพุทธนิกายหินยาน ทำนึ่งชัคสมาชิที่เห็นกันบ่อยที่สุดก็คือ ทำนึ่งชัคสมาชิเพชร ทำนึ่งชัคสมาชิราบและทำนึ่งชัคสมาชิชั้นเดียว พระพุทธรูปในนิกายหินยาน จะพบทำนึ่งชัคสมาชิท่าใดท่าหนึ่งในท่าทั้งสามเสมอ ไม่ว่าจะเป็นประเทศใดหรือศิลปะสมัยใดก็ตาม ซึ่งเป็นประเทศที่พุทธศาสนาลัทธิหินยานเจริญแพร่หลายด้วยแล้วพระนิมิตกรรมรูปเคารพในพระศาสนาส่วนใหญ่นี้ จะเป็นพระนิมิตกรรมทำนึ่งชัคสมาชิทั้งสิ้น

เนื่องจากความเป็นมาที่มาตรฐานของทำนึ่งชัคสมาชิดังกล่าวเราจึงสมควรที่จะพิจารณาความสำคัญของทำนึ่งชัคสมาชิไว้ ณ ที่นี้ด้วย

กำเนิดของทำนึ่งชัคสมาชิ

ทำนึ่งมีมาแล้วตั้งแต่สมัยอินเดียบโบราณ จากการขุดค้นที่เมืองโมเหเนโชดาโร และ เมืองฮารัปปา ซึ่งเป็นเมืองที่เจริญอยู่ในอารยธรรมแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุ ก็ได้พบแผ่นตราเป็นรูปเทวดานั่งชัคสมาชิแล้ว (รูปที่ ๑) และจากรูปพระนิมิตกรรมทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ก็มักจะมีพบทำนึ่งชัคสมาชิเสมอในพระนิมิตกรรมทางศาสนานั้นๆ

คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยซึ่งเป็นพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาผ่านหินยานได้บรรยาย

25. กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎกเล่ม 1 . (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2500) หน้า 470

เราจักพิจารณาเห็นวิราคะหายใจออก ย่อมสำเหนียกว่า เราจักพิจารณาเห็นนิโรธหายใจเข้า
 ย่อมสำเหนียกว่า เราจักพิจารณาเห็นนิโรธหายใจออก ย่อมสำเหนียกว่า เราจักพิจารณาเห็น
 ปฏิณิสังค์ระหายใจเข้า ย่อมสำเหนียกว่า เราจักพิจารณาเห็นปฏิณิสังค์ระหายใจออก

คุณภิกษุทั้งหลาย อาพาปานสคิสมาสี อันภิกษุอบรมแล้วอย่างนี้แต่ทว่าให้มากแล้วอย่างนี้
 แล จึงเป็นคุณสงบ ประณีต เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อัน
 ตระราน สงบไปได้โดยฉับพลัน

การนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงค้ำรงสติ นี้เองที่เป็นลักษณะอาการแห่งการ นั่งสมาธิ ตาม
 "พระไตรปิฎก การนั่งคู้บัลลังก์มาจาก คำขณนาบาลีว่า ปลัดัก อาปุร ชิตฺวา (= นั่งคู้บัลลังก์)
 คำว่าบัลลังก์ = "คู้เข้าโดยรอบ" มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า ปลัดุกฺก ซึ่งมาจากจากศัพท์ว่าปริ+
 อังก (ปริ = โดยรอบ , อังก = คู้เข้า) การนั่งบัลลังก์ก็คือ กริยาที่นั้งคู้เข้า เช่นนั่งชัคสมา
 ธิ นั้นเอง

และคัมภีร์พระไตรปิฎกยังได้แสดงคุณสมบัติและองค์ประกอบแห่งสมาธิไว้อีกว่า "ชนวสภ
 ฐิต" 28

206 "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สันถัมภ์พรหมณ์ได้กล่าวเนื้อความนี้แล้ว เรียกเทศาขึ้นท้าวคึงดี
 มากล่าวว่า คุณผู้เจริญทั้งหลาย เทศาขึ้นท้าวคึงดีจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บริกขารแห่ง
 สมาธิ 7 ประการนี้ อันพระผู้มีพระภาค ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

26. นาวาอากาศเอก(พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง

27. กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎกเล่ม 12 , บริวารภาค (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา ,
 2500)

28. กรมการศาสนา , พระสุตตันตปิฎก เล่ม 2 , ทีฆนิกาย มหาวรรค,พระไตรปิฎกภาษาไทย
เล่ม 15 , (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2500) , หน้า 273

ทรงบัญญัติแล้วเพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์ แห่งสัมมาสมาธิ บริหารแห่งสมาธิ 7 ประการเป็นไฉน คือสมาธิปฏิสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ กุรฺทฺทํญฺเฐจิวิญญูทั้งหลาย ความที่จิตทั้งมันแวล้อมด้วยองค์ 7 นี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ มีอุปนิสัย คึงนี้บ้าง มีบริวารคึงนี้บ้าง ฯ

กุรฺทฺทํญฺเฐจิวิญญู สัมมาสังกัปปะ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสมาธิปฏิสัมมาวาจาย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมากัมมันตะ สัมมาวายามะ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาอาชีวะ สัมมาสติย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสติ สัมมาญาณะ ย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสมาธิ สัมมาวิมุตติย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาญาณะ

กุรฺทฺทํญฺเฐจิวิญญู ก็บุคคลเมื่อกล่าวถึงข้อนั้นโดยชอบพึงกล่าวว่าพระธรรม อันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว อันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มา ควรนำมาเข้ามาในตน อันวิญญูชน พึงรู้เฉพาะตน ฉะนั้นพระพุทฺธะนิพพานเปิดเพื่อท่านแล้ว ———— ฯลฯ ————

จากตัวอย่างข้างนี้มานาข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันได้ก็ ถึงคุณพิเศษแห่งสมาธิ แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังมีพระพุทฺธคำรัสว่า

29 "สมาธิ ภิกฺขุชาวภาเว สภาหิตะ ยถากุญฺ ปชานาติ " แปลว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงอบรมสมาธิเถิด เพราะว่า บุคคลมีสมาธิคึงมันแล้วย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริงฉะนี้ ฯ "

ด้วยเหตุนี้สมาธิมีความสำคัญยิ่งกล่าวนี้นายช่างผู้ทำรูปประติมากรรมที่เคารพทางพุทฺธ

29. สันน รคินาต (ผู้เรียบเรียง , ผู้พิมพ์), พระสมาธิภาวนา , (พระนคร : 2482), หน้า

ศาสนา จึงนิยมใช้ทำนึ่งชัศสมาชิกับประติมากรรมรูปเคารพนั้นๆ เสมอตัวอย่างเช่นในศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยอินเดีย อันจักว่าเป็นศิลปแรกซึ่งเริ่มการสร้างพระพุทธรูปในรูปมนุษย์แทนแบบเดิมซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์เช่น สถูป แทนปางปรินิพพาน คันโศกแทนปางตรัสรู้ ฯลฯ ก็ยังสร้างพระพุทธรูปนึ่งชัศสมาชิกับกัน (รูปที่ ๘) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงพระพุทธรูปนึ่งชัศสมาชิก์ในศิลป แบบคันธาราฐ แห่งประเทศอินเดีย

ส่วนความคึกในเรื่องสมาชิก์ของพระพุทธรูปเจ้านั้น ถ้าเราพิจารณาถึงว่าพระพุทธรูปองค์ทรงศึกษากับเจ้าลัทธิในศาสนาพราหมณ์มาก่อน ๒ วิถีทางตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ก็น่าที่จะสันนิษฐานได้ว่า พระองค์ทรงรับวิธีการ เรื่องสมาธิมาจากศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

สรุปความแล้ว สามารถลงมติได้ว่า ทำนึ่งของผู้บำเพ็ญทางพระพุทธศาสนาฝ่ายนิกายาน ใช้ทำนึ่งชัศสมาชิก์เป็นหลัก และทำนึ่งชัศสมาชิก์มีทั้งชัศสมาชิก์เพชร ชัศสมาชิก์ราบ ชัศสมาชิก์ขึ้นเดียว ซึ่งมักเป็นอาการนึ่งของประติมากรรมรูปเคารพ และทำนึ่งชัศสมาชิก์หลวมๆ โดยแข่งไม่ซ้อนกันเลยซึ่งมักเป็นอาการนึ่งของรูปบริวารในประติมากรรม

ในที่นี้ ทำนึ่งชัศสมาชิก์เพชรเป็นทำนึ่งที่น่าสนใจมาก มีปรากฏอยู่ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในพระไตรปิฎกมีเรื่องเล่าว่า

30

"จัมมขันธกะ"

เศรษฐีบุตรโสณโกทิวิสะเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร

1 " โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตมณฑลนครราชคฤห์ ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนาามาตรราช เสดยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในหมู่บ้านแพศหมือคำวสธลสมัยนั้นในเมืองจัมปา มีเศรษฐีบุตรชื่อ โสณโกทิวิสะโคตร เป็นสุขุมาลชาภิ ที่เฝ้าเท้าทั้งสองของเขามีขนงอกขึ้น คราวหนึ่งพระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนาามาตรราช มีพระบรมราชโอง

การโปรกเกล้าให้ราษฎรในตำบลแปดหมื่นนับประชุมกันแล้ว ทรงส่งทูตไปในสำนักเศรษฐีบุตรโสณโกฬวิธะ คุมีพระราชกรณียกิจสักอย่างหนึ่ง ด้วยพระบรมราชโองการว่า เจ้าโสณะจงมาเราปรารถนาให้เจ้าโสณะจงมารักษาบิดาของ เศรษฐีบุตรโสณโกฬวิธะ ใ้ผูกคอกเคียนเศรษฐีบุตรนั้นว่า พ่อโสณะ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเท้าทั้งสองของเจ้า ระวังนอยพ่อโสณะเจ้าอย่าเหยียบเท้าทั้งสองไปทางที่พระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ จงนั่งขัดสมาธิทรงพระพักต์ของพระองค์ เมื่อเจ้านั่งแล้ว พระเจ้าอยู่หัวจักทอดพระเนตรเท้าทั้งสองได้ ครั้นนั้นขุนบริวารทั้งหลาย ให้นำเศรษฐีบุตรโสณโกฬวิธะไปถวายทานหาม ลำคับนั้นเศรษฐีบุตรโสณโกฬวิธะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนามาครราช ถวายบังคมถลันนั่งขัดสมาธิทรงพระพักต์ของท้าวเธอๆ ไ้ทอดพระเนตรเห็นโคมราชที่ฝ่าเท้าทั้งสองของเขา แล้วทรงอนุสาสน์ปรีชาธรรมในตำบลแปดหมื่นนั้น ในประโยชน์ปัจจุบัน ทรงส่งไปถวายพระบรมราชโองการหา คุณรณาย เจ้าทั้งหลายอันเราสั่งสอนแล้ว ในประโยชน์ปัจจุบัน เจ้าทั้งหลายจงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคฯของเรา พระองค์นั้น จักทรงสั่งสอนเจ้าทั้งหลายในประโยชน์ภายหน้าครั้งนั้นพวกเขาพากันไปทางภูเขาคิชฌกูฏ "

การนั่งขัดสมาธิในที่นี้มีความหมายว่า นั่งให้เท้าไขว้กันและการที่นั้งให้พระเจ้านั่งคินทอดพระเนตรเท้าทั้งสอง โสณโกฬวิธะ ก็นั่งขัดสมาธิเพชรอย่างไม่มีปัญหา (รูปที่ ๔๕) และท่านั่งขัดสมาธิเพชร ยังเป็นท่านิยมใช้กันในการบำเพ็ญตบาศด้วย ท่านผู้รู้ในวิชาการทางคานันบางท่านได้ไ้กรุณาให้คำอธิบายว่า เวลานั้นบำเพ็ญตบาศมากๆ จะเข้าถึงจุดหนึ่งซึ่งเรียกกันเป็นภาษาชาวบ้านว่า "ขึ้น" ผู้ทำการบำเพ็ญตบาศนั้นจะสั่น บางคนถึงกับลอยขึ้นวงโคทั้งๆที่ยังนั่งอยู่ ฉะนั้นจึงต้องนั่งไขว้ขาขัดกันในขณะที่ แบบนั่งขัดสมาธิเพชร เพื่อกันไม่ให้วงขาที่นั้งขัดสมาธิอยู่นั้นหลุดออกจากกัน เนื่องจากการนั่งชนิดนี้จะนั่งได้อย่างแน่นมากที่เกี่ยว

ส่วนการนั่งขัดสมาธิราบ หรือขัดสมาธิแบบอื่นๆนั้น ข้าพเจ้าเองเห็นว่ามันจะเป็นท่าที่ผ่อนคลายมาจากการนั่งขัดสมาธิเพชรนั่นเอง เพราะการนั่งขัดสมาธิเพชรหรือการนั่งไขว้ขาขัดกันนั้น

นอกจากจะนั่งได้อย่างแนบมากแล้ว นั่งนานๆก็คงจะทำความเมื่อยขบให้แก่ร่างกายไม่น้อย การนั่งขัดสมาธิราบหรือขัดสมาธิแบบอื่นที่แข็งไม่คองไขว่ไขว่อย่างนั่งขัดสมาธิเพชร จึงเป็นการนั่งแบบผ่อนให้คลายจากความเมื่อยขบได้ เราจึงได้เห็น ท่านั่งขัดสมาธิมีทั้งขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ ดังกล่าว

นอกจากการนั่งขัดสมาธิแล้ว ในการฝึกจิต เพื่อการบำเพ็ญตบาศยังมีการนั่งแบบต่างๆ ซึ่งใช้ปฏิบัติ เพื่อนำจิตไปสู่สมาธิซึ่งคตินี้พุทธศาสนารับมาจาก คติว่าด้วยการปฏิบัติโยคะแบบต่างๆ ของฮินดูหรือพวกศาสนาพราหมณ์ เช่น การนั่งแบบที่เรียกว่า เฌรสัง จิกงกุ ถือการนั่งเป็นวัตรปฏิบัติจัดเป็นชุดองค์หนึ่งทางพุทธศาสนา ลักษณะคล้ายกับโยคาสณ หรือโยคาสนของฮินดู คือ บำเพ็ญเพียรด้วยการนั่ง ซึ่งมักเป็นนั่งคั่งเข้าชั้นชั้นและมีผ้ารัด เพื่อแก้เมื่อย หรือเพื่อย ที่คองนั่งอยู่³² นานๆ (รูปที่ ๑๖) ฯลฯ

อาการของท่านั่งที่ ๑ นี้ จากท่านั่งของผู้นำเพื่อบำเพ็ญตบาศยังมิต่างในกิริยาสบายและกิริยาแสดงความเคารพ อันจักเป็นท่านั่งของคนสามัญทั่วไปอีก และนั่นสิ่งแตกต่างท่านั่งในลักษณะเช่นนี้ก็มีทำอยู่ในท่านั่งของพระนิมิตกรรมรูปเคารพด้วย

ท่านั่งซึ่งแสดงอาการเคารพ และท่านั่งคามกิริยาสบายของรูปพระนิมิตกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ท่านั่งกระหย่ง³³ ท่านั่งห้อยเท้า หรือที่เรียกกันว่า "นั่งห้อยพระบาท" และนั่งคุกเข่า เป็นต้น

ท่านั่งกระหย่ง ท่านั่งจักเป็นท่าแห่งการแสดงความเคารพ ลักษณะการนั่งกระหย่งก็คือ นั่ง

32. นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประจักษ์ทอง

33. กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก เล่ม 7, (พระชนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2500)

คุกเขาเอาปลายเท้าทั้งลงกับพื้นสันทาทั้งสองรับกัน มักเป็นท่าที่ผู้น้อยใช้ เมื่ออยู่ทอหน้าผู้ใหญ่กว่า หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ ทำเมื่อปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีเรื่องปรากฏอยู่ในพุทธประวัติว่า

"พระพุทธานุญาตปวารณา"

"คุกริกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษาแล้วปวารณาช่วยเหตุ 3 สถาน คือ ค่ายไคย่อน 1 ค่ายไคยั้ง 1 ค่ายสงสัย 1 การปวารณานั้นจักเป็นวิธีเหมาะสมเพื่อว่ากล่าวกันและกัน เป็นวิธีออกจากอาบัติ เป็นวิธีเคารพพระวินัยของพวกเธอ " และทรงกล่าวถึงวิธีปวารณาว่า :-

สัพพสังคาหิกานุคฺติ

"ท่านเจ้าข้า ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าความพร้อมพรุ่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์จงปวารณา

ภิกษุผู้เฒ่าจะพึงหม่นมาอุตราสงค์เฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประคองอัญชลี แล้วกล่าวปวารณาอย่างนี้ ว่าดังนี้ ฉ-

นี่เป็นสิ่งที่แสดงว่าท่านั่งกระหย่งแสดงความเคารพนับถือมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาลท่านั่งกระหย่งประคองอัญชลี (รูปที่ ๑๑) มักเป็นกิริยาของรูปบริวารที่มทอรูปของพระพุทธองค์

นั่งคุกเข่า ท่านั่งเป็นท่านั่งในกิริยาเคารพซึ่งมักจะเป็นที่พบเห็นกันโดยทั่วไปซึ่งในกิริยานั่งคุกเข่านี้ ก็อาจมีหลายแบบ เช่นนั่งคุกเข่าทั้ง 2 ข้างหรือคุกเข่าข้างเดียวอีกข้างหนึ่งวางราบไปกับพื้น (รูปที่ ๑๒) ซึ่งการนั่งในลักษณะเช่นนี้มักพบเห็นเสมอ ในประเพณีการกรรม และมักจะพบลักษณะการนั่งชนิดนี้ ในประเพณีการกรรมทางศาสนาเถรวาทและนิกายอื่น และศาสนาพราหมณ์มากกว่าอื่นและมี

ชื่อเรียกเฉพาะว่าท่านั่งแบบชาวศรี (Javanese manner) ท่านั่งแบบนี้มีพบในประติมากรรมของ
และอินเดียมากที่สุด (รูปที่ ๑๓)

ท่านั่งห่อหุ้ม หรือที่เรานิยมเรียกกันว่านั่งห้อยพระบาทตามความเห็นของข้าพเจ้าว่า
เป็นท่านั่งที่ตามสบาย จัดเป็นกิริยาตามธรรมชาติที่สุดของมนุษย์เถียว และก็ไม่แปลกเลยที่นาย
ชาวพุทธทำรูปประติมากรรมนำห้าวของมนุษย์เช่นนี้ มาเป็นท่าของประติมากรรมทางศาสนา ท่านั่งห้อย
พระบาทที่มีท่ามาแล้วในประติมากรรมทางพุทธทั้งในอินเดีย (รูปที่ ๑๔) จะยืนยันได้เป็น
อย่างดี แม้ในประเทศไทยท่านั่งห้อยพระบาทนี้จะพบได้ทั่วไป เช่นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทในสมัย
ทวารวดี (รูปที่ ๑๕) พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการนั่งห้อย
เท้า (รูปที่ ๑๖)

ศาสนาพุทธนิกายมหายาน

ท่านั่งในอาการของอุปัชฌาย์

ในศาสนาพุทธนิกายมหายานอีกทั้งท่านั่งขัดสมาธิกับรูปประติมากรรมของอุปัชฌาย์ เช่น
เช่น รูปประติมากรรมของพระชยานันทะเจ้า (รูปที่ ๑๗) หรือพระอาทิตย์เจ้า (รูปที่ ๑๘) เป็นต้น และตามปกติแล้ว ท่านั่งขัดสมาธิที่พบในประติมากรรมรูปเคารพของพวกมหายานก็
มักจะเป็นท่านั่งขัดสมาธิเพชรเสมอ ซึ่งตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า การที่นั่งขัดสมาธิเพชร
นี้เกิดเนื่องมาจากเหตุผลดังกล่าวนั้นข้าพเจ้าอธิบายมาแล้วข้างต้นในตอนที่ว่าคือนั่งขัดสมาธิของศาสนา
พุทธนิกายมหายาน คือความเป็นอุปการะต่อการนั่งบำเพ็ญภาวนานั้นเอง ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนั้นก็จะ
เป็นเหตุผลของการนั่งขัดสมาธิในการบำเพ็ญพระกรรมของพวกโยคีในศาสนาพราหมณ์อีกด้วย
การนั่งขัดสมาธิเพชรนี้ชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น อุชยานาสน (Dhyānāsana) , วุชรูป
กาสณ (Vajraparyāntāsana) , หรือ วุชรนาสน (Vajrāsana) แต่คำที่

34. N. and B. Forman, Andian Sculpture, (London: Spring Books, 1962), p. 33 (No. 222)

35. Benoytosh Bhattacharyya, The Andian Buddhist Iconography, (Calcutta: Firma
K. L. Mukhopadhyay, 1958), p. 435

วชรปรุยง กาสณ ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่า วชรบรรยงคัมเองถ้าพิจารณาตามรูปศัพท์³⁶ ลัทธิวชรยานซึ่ง
เป็นลัทธินึ่งในพุทธศาสนานิกายมหายานอันเฝ้าของทั้งคังคาลาและทานังอนๆอันปรากฏอยู่ในรูปประ
ทิมของฝ่ายมหายาน ลัทธิวชรยาน โดยรับความคิดจากการประคิษฐ์รูปประคิณานันๆมาจาก คัมภีร์สา
ธณมาลา (Sādhnamālā) หรือ นิษปะณโยควลิ (Niṣpanmayogavali)

ศัพท์คำว่า วชร หรือ วชร นั้น แปลว่า สายฟ้า แต่ในทาง พุทธศาสนามหายานของวชร
ยานมีความหมายถึง สุนย (Śūnya) หรือความว่างเปล่าอันไม่อาจจะคักหรือทำลายไคแต่
กลับใช้เป็นเครื่องทำลายล้างภุคิณิศาจ และความชั่วร้ายทั้งมวล³⁷ คังนั้นวชรบรรยงคัม หรือ วชรปรุยง
กาสณ จึงน่าจะหมายถึง ทานังแห่งการกำจัดความชั่วร้ายทั้งมวลนั่นเอง

ในประคิณการกรรมของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ทาทานังชัคสมาธิเพชรบางคักเรียกว่า ปทุ
มาสน (padmāsana) (หรือ full lotus posture) เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า
koka fusa หรือ³⁸ rongo - zo ทาวชรบรรยงคัมจะพบไคใน ทาของพระชยา
นิพุทท และพระอาทิพุทท และยังพบใน วชรราคา (Vajrarāgā) นามสงคัมคัมพุททศรี (Nāmasaṃgīti
Mañjuśrī) อรปจน (Arapacana) ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระโพธิสคัมคัมพุททศรี ;
ไตรโลกยวคังกร (Trailokyaveśāṇikara) ,นิลคณฐ (Nīlakaṇṭha)
ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระโพธิสคัมคัมพุททศรี ;ศุคค กุรุคคูลลา (Sukha Kurukullā)
คารโหสิภ กุรุคคูลลา (Tārābhava Kurukullā) อนภุค - กุรุคคูลลา (Aṣṭabhuja
Kurukullā) ,มคยัจจาลครัม กุรุคคูลลา (Māyājālakrama Kurukullā)
ซึ่ง เป็นภาคที่แบ่งมาจากพระชยานิพุทท อมิตาภะ³⁹ ฯลฯ

นอกจากททานังชัคสมาธิเพชรแล้ว ในประคิณการกรรมทางพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ยังมี

36. Ibid. pp. 1-3.

37. Ibid. p. 440

38. E. Dahl Saunders, *Mudra*, (London: Routledge & Kegan Paul. Ltd., 1960) pp 122-123

39. Benoytosh Bhattacharyya, *ib. cit.*, p. 115, 120, 137, 140, 148, 149, 150, 151.

ท่านั่งชกสมาธิที่เรียกว่า *Half (lotus) posture* เรียกเป็นภาษาที่พูดว่า _____

⁴⁰
Hanka-ga ภาษาสันสกฤตว่าวิราสน (ท่านั่งของวีรบุรุษ) ซึ่งก็คล้ายกับการนั่งชกสมาธิรามนั่นเอง
คือนั่งแบบแข็งข้อแข็ง (รูปที่ ๑๙) นอกจากนั้นยังมีคำอธิบายด้วยว่า การนั่งแบบ *Arba*
faza หรือชกสมาธิเพชรมักเป็นท่านั่งประจำของพระพุทธรูปส่วนการนั่งแบบ *hanka-ga* มัก
เป็นท่านั่งประจำของพระโพธิสัตว์⁴¹

ท่านั่งอื่นๆอันนอกเหนือไปจากท่านั่ง เพื่อการบำเพ็ญฐานของพระวิมากรมโหระ
ศาศนาฝ่ายมหายาน มีดังนี้

ท่านั่ง⁴²ราชสีลา หรือ อรูปบุรุษ (*Maharajolita or Arupabhusita*)
เป็นลักษณะการนั่งซึ่งมีแบบเฉพาะตัว ขาทั้งสองข้างของพระวิมากรมมักจะอยู่บนตั่งหรือแท่นและ
อัมปเข้าทั้งสองข้าง ข้างหนึ่งยกตั้งเข้าขึ้นขึ้น อีกข้างหนึ่งอัมปเข้า แกว่งราบอยู่กับพื้นหรือบาง
รูปก็อาจจะพาดกันเล็กน้อย (รูปที่ ๕๐) ซึ่งจักเป็นท่าปกติของพระพุทธรูปของฝ่ายมหายานที่เกี่ยว
ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าควรจักไว้ว่าเป็นท่านั่งตามสบายได้ และก็มีบ้างเล่มก็บอกไว้ว่าท่านั่งบางครั้ง
เรียกว่าสุชาสน (*Sukhasana*) หมายถึงท่านั่งที่นั่งอย่างง่ายและสบาย⁴³

ท่านั่ง⁴⁴ราชสีลานั้น บางทีเรียกกันว่า เป็นท่าของพระราชา (*royal ease*)
คำรายงานเล่มบอกว่าเป็นท่านั่งของพระโพธิสัตว์ เช่น มัชฌิมา และอวโลกิเตศวรส่วนในอินเดียท่านั่ง
แบบนี้มีมักประกอบด้วย สิ่งหมักดองก็ เสมอ

40. Saunders, *ib. cit.* p. 125.

41. *Ibid.* p. 126.

42. Bhattacharyya, *ib. cit.* p. 432.

43. *Ibid.* p. 433.

44. Saunders, *ib. cit.* p. 128.

หนึ่งแบบมหาราชสีดานี้ เราอาจพบได้ในรูปประติมากรรมของ วาสิศุวร (Vajrasvara)⁴⁵
มณฺฑุสว (Mañjuvara) , วาสิธราฐ (Vādirāṭ) ซึ่งเป็นภาคที่มาจากพระโพธิสัตว์ มณฺฑุสรี;
สิงหนาท (Simhanāda) ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นต้น บางตำรา
ก็จัดทำ อรุขปยุญก อยู่ในประติมากรรมรูปยืนค้ำ และมีชื่อเรียกว่า อรุขปยุญเกน นาฏยสูตร
(ardhaparyāntaka nāṭyaśāstra) เช่นหาของ ปัทมมรุตเศศวร (Padmanarthisvara)⁴⁶
ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นต้น

นั่งแบบอุลี คาสน (Lalitasana) (รูปที่ ๒๑) หรือการนั่งเพื่อผ่อนคลาย*

จัดเป็นท่านั่งตามสบายชนิดหนึ่ง (สุชาสน) รูปประติมากรรมที่หนึ่งท่านี้ มักนั่งบนบัลลังก์ดอกบัวขวา
ซ้ายยังพับอยู่บนแท่นส่วนขาขวาห้อยลงแตะพื้น ซึ่งการนั่งเช่นนี้เป็นลักษณะเฉพาะของพระโพธิ
สัตว์เช่นหานั่งของพระอวโลกิเตศวร⁴⁷ โพธิสัตว์ ในถ้ำเอลดอร่า แห่งอินเดียเป็นต้น ท่านั่งเช่นนี้
เป็นที่นิยมมากในจีน โดยเฉพาะกับประติมากรรมของ กวน - ยิน (Kuan-yin) หรืออวโล
กิเตศวรนั่นเอง ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง (T'ang and Sung)⁴⁸ และจะพบได้ในรูปประ
ติมากรรมของ ช ร ม ชาตุ วาสิศุวร (Dharmadhātū Vajrasvara)⁴⁹ , มณฺฑุสว (mañjuvara)
ซึ่งเป็นภาคที่มาจากพระโพธิสัตว์ มณฺฑุสรี ; ข ส ร ป ณ (Khasarpana)
สุชาวดี โลเกศวร (Sukhāvati Lokeshvara) ซึ่งเป็นที่มาจากพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ฯลฯ

45. Bhattacharyya, *ib. cit.* p. 116, 122, 127.

46. *Ibid.* p. 134.

47. *Schindlers, ib. cit.* p. 127.

48. *Ibid.* p. 127.

49. Bhattacharyya, *ib. cit.* p. 103, 118, 125, 142.

* E. Dink Saunders, *Mudrā*, (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1960), p. 127.

นั่งแบบไมเทรีย (*Maitreya*) (รูปที่ ๕๕) ⁵⁰ โทนการนั่งลักษณะห้อยเท้าซึ่ง
บางทีก็เรียกว่า ภัทรสัน หรือ ท่าแห่งความดี (*good posture*) บางทีก็นั่งห้อยเท้า
ในลักษณะไขว่ข้อเท้าเข้าหากัน หรือนั่งชันเข่าทั้ง 2 ข้าง

ท่านั่งเหล่านี้บางทีก็เรียกนั่งแบบชาวยุโรป (*European fashion*)
ท่านั่งแห่งความศรัทธา ⁵¹ (รูปที่ ๕๓) โทนการนั่งเอาเท้าขวาพาดบนเข่าซ้าย ท่า
นั่งเช่นนี้นิยมมากในญี่ปุ่น และ จีน และเป็นที่ประจักษ์โพธิสัตว์ 2 องค์ คือ
หรืออวโลกิเตศวร และมิโรกุ (*Miroku*)

ยังมีข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องท่านั่งหรืออาสนะ ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ
อรรถาธิบายนิมิต्तอยู่ยิ่งกว่าท่านั่งต่าง ๆ แคล่งเท่านั้น บางท่านมีความหมายพิเศษอยู่ในตัว เช่นท่านั่ง
แบบ ว ข ร ป ร ุ ย ง ก เป็นท่าที่แสดงความหมายถึงการศรัทธา หรือการนั่งกรรมฐาน
และการพิจารณาตนเองท่านั่ง อ ร ข ป ร ุ ย ง ก หมายถึงความสงบ ฯลฯ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

50. Saunders, *ob. cit.* p. 129.

51. *Uleid.* pp. 130-131.

52. *Chattacharyya*, *ob. cit.* p. 390.

อาสนะในประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์

โดยปกติแล้ว ทานั่งของประติมากรรมในศาสนาฮินดูที่เรามักพบเห็นกันอยู่เสมอก็คือการนั่งแบบต่างๆ ซึ่งมีในคัมภีร์ อธิ รุ พุ ช นู ย สงหิตา (*Athirubudhnyu samhita*) ซึ่งจำแนกท่านั่งใหญ่ๆ ไว้ 11 ท่าด้วยกันได้แก่ จกฐ (*ekha*), ปทุม (*padma*) กุรุมา (*kūma*) , มายูร (*māyura*) , ไกฤกฏ (*kaikṛṣṭa*) วีร (*Vira*) , สุวสุติก (*suvastika*), ภทร (*bhadra*), สิงห (*simha*) มุกต (*mukta*) , และ โคมุช (*gomukha*) ซึ่งชื่อเหล่านี้จัดเป็นท่าในอาสนะของโยคี และเกี่ยวข้องกับรูปสัตว์หรือสิ่งบางอย่างซึ่งเกี่ยวข้องกับชื่อของท่านั่งเหล่านี้ เช่น กุรุมาสน (*kūrmāsana*) ก็หมายถึง เต่าซึ่งมาเป็นแบบท่านั่งของเทวีแห่งแม่น้ำยมุนา ขณะเดียวกันก็หมายถึงการนั่งไขว่กันทับสันเท้าเป็นคัน ปทุมมาสน (*padmāsana*) หมายถึง บิดถึงรูปดอกบัวและก็หมายถึงท่านั่งโดยเฉพาะของโยคี โดยขัดขาทั้งสองไขว่กัน หายสนเท้าทั้งสองข้าง , กุฏกุมาสน คือ ท่านั่งที่วางจาก ปทุมมาสน โดยเอาเท้าทั้งสองไปทางหลัง เอียงรับน้ำหนักตัวไว้ทั้งหมด โดยไม่ให้ลำตัวตกพื้นและเมื่อใดที่เท้าซ้ายอยู่บนขาขวา และขาขวาอยู่บนเท้าขวา หรือขาซ้ายอยู่บนขาขวาหรือขัดสมาธิราบ เรียกว่า วีราสน (*Virasana*)

ในท่าภทรสน สันเท้าทั้งสองจะไขว่กันอยู่และผู้ที่ทำท่านั่งนี้จะใช้มือจับหัวแม่เท้าทั้งสองไว้

ท่าสิงหสน ขาจะไขว่กันในลักษณะแบบ กุรุมาสน มือเหยียดตรงและวางอยู่บนขาอ่อนทั้ง 2 ข้าง ปากอ้า และนิยน์ตาจับอยู่ที่มูก

นอกจากนี้แล้วยังพบอาสนะในคัมภีร์ขึ้นอีก เช่น วยาส - ภานุ (*Vyasa-bhānu*)

1. Jitendra Nath Banerjee, The Development of Hindu Iconography, (Calcutta : University of Calcutta, 1956) pp. 269-270.
2. *Ibid.* p. 270.

ซึ่งอยู่ในโยคสูตรของปัทมสัทโธ^{๑๔} รายนี้อธิบายโยคะอาสนะได้ถึง 13 ชื่อได้แก่ ปัทมาสนะ , วีราสนะ ,
 กุฬราสนะ , สุวสุติ กาศน , ทพาสน , โสปาศุรย , ปรมยงก , เกวราชูจนิมทน , หสฺตนิมทน , ,
 อชฺฐนิมทน , สมมตฺตถาน , สติรสฺส และ ยถาสฺส รายนี้อธิบายเหล่านี้ บางชื่อก็ซ้ำกับในคัมภีร์ อธิร-
 พุทฺธย แต่บางชื่อก็ต่างออกไปเช่น โสปาศุรย เป็นท่าโยคะอาสนะที่สัมพันธ์กับโยคปฏิภาณ รายนี้อธิบาย
 เหล่านี้ปรากฏในภาษาสันสกฤตเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 4 และยังแสดงให้เห็นปรากฏจากคัมภีร์นั้นว่า ก่อนหน้า
 นี้ รายนี้อธิบายเหล่านี้ก็มีมาก่อนแล้ว คัมภีร์ นิรุติคตบุตร ซึ่งมีอ้างอิงอยู่^{๑๕} ศุภกฤษณ์ อังถึงอาสนะ
 เป็นจำนวนมาก (กว่า ๑4 ท่า) และมีท่าพิเศษในจำนวนนั้น 2 ท่า คือ สิทธาสนะ และ กมลาลสนะ
 อย่างไรก็ตามท่าอาสนะจำนวนมากมายเร้นนั้น (๑4 ท่า) ก็นำไปใช้กับรูปประติมากรรมเพียง 2
 3 ท่าเท่านั้น

๓. อาสนะที่นิยมพำนักมากกับรูปประติมากรรมของอินทุ โทแก

ปัทมาสนะ , วีราสนะ , สุวสุติ หรือมหาราสีลา คือท่าข้างขวางรวมกับพื้นมัลลิก หรือ
 แทนที่นั่งของรูปประติมากรรมนั้นๆ ชาวเวียงเข้าชั้นตั้งขึ้น และงานอวาวางเข้าชยุบนเข้าที่ยกตั้งนี้
 (รูปที่ ๒๕)

อาสนะเหล่านี้ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในรายนี้อธิบาย อาสนะทั้งหลายข้างขึ้นได้แก่ อุตฺตฤทฺธิกาสนะ (*Utkutikaasana*)
) คือท่านั่งที่หนึ่งให้สันเท้าทั้ง 2 ข้าง มาอยู่ติดกัน หลังอเล็กน้อย
 แขนงข้างทั้ง 2 ข้างวางอยู่บนเข้าทั้งคู่ที่ยกตั้งขึ้นและใช้แถบรัดเข้าทั้งคู่ไว้ ให้อยู่กับที่ ท่านี้นี้เป็น
 ที่รู้จักกันในนามของโยคปฏิภาณ (*yogapatha*) (รูปที่ ๑๐)

ท่านั่งแบบ ปรมยงกาสน (*Paryankasana*) คือลักษณะการนั่งที่ขาทั้งคู่กางเหยียด
 คือนั่งเหยียดเท้าตนเอง ท่านี้นั่งที่ที่เรียกกันว่า " นั่งแบบชาวยุโรป " (*seated in a European fashion*)

3. Ibid. pp. 241-242.

4. Ibid. p. 242.

เรือนำหนึ่งของ อมพิกาบนปากสิงหโคพาหนะในเทรียศตรา ของ **จุฑารศบุต** **กุมารเทวี** เป็นต้น

ทำนองแบบ⁵ วรุณปรยุงก . พุทธปทุมาสน และ วุฒราสน จักเป็นทาเดียวกับ ปทุมาสน (ชัคสมาธิเพชร) ซึ่งเป็นทาทินิยมทากันมากในอาสนของประติมากรรมในศาสนพราหมณ์

ทำนองแบบ⁶ อรุณษปรยุงกาสน หรือ ลลิตาสน หรือ ลลิตากาเนป ซาข้างซ้ายจะงอพับอยู่บนบัลลังก์ส่วนซาขวาตั้งห้อยลงมา ทำนองแบบนี้เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางทั้งในประติมากรรมของ ศาสนาพุทธ . พราหมณ์ และเชน

คำว่าอาสนะ นี้ มีความหมายไ้ทั้งทำนองและฐานที่ใช้รองรับซึ่งมักเรียกว่าปิต (pitha) เช่น ปทุมปิต หมายถึงฐานหรือบัลลังก์รูปดอกบัว ซึ่งมักจะใช้กับประติมากรรมรูปเคารพเสมอ นาย T. A. B. Rao ไ้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับอาสนะที่เกี่ยวข้องกับบัลลังก์นี้ไว้⁷ และเขาไ้แยกอาสนะนี้เป็น 5 ชนิด ในสุปรเภทาคม ไ้แก่ อนุตาสน, สิงหาสน, โยคาสน, ปทุมาสและฉิมลาส

อนุตาสน ไ้แก่ ถารนั่งบนบัลลังก์รูปสามเหลี่ยม , สิงหาสน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า, ฉิมลาส — รูปหกเหลี่ยม , โยคาสน, — รูปแปดเหลี่ยม และ ปทุมาสน — รูปวงกลม คัมภีร์ สุปรเภทาคม ยังไ้บอกไว้อีกว่า

"อนุตาสน ใช้กับรูป ประติมากรรมที่เคารพซึ่งแสดงอาการขึ้นฉิมยนิค, สิงหาสน ใช้กับรูปประติมากรรมที่แสดงถึงความผ่องแผ้วทางจิตต์ โยคาสนใช้กับรูปที่แสดงการเรียวกร้อง, ปทุมาสน ใช้กับการแสดงความนับถือหรือการบูชา^{สักการะ} , และฉิมลาสน ใช้เมื่อการเสนอนั้นไ้ถูกสนองแล้ว"

และ Rao ยังไ้อธิบายอาสนะต่างๆอีก 4 ชื่อ คือ ภูฏราสน , กูรูมาสน , เปรศาสน

5. Ibid. p. 272.

6. Ibid. p. 272

7. Ibid. pp. 273-274.

และสิ่งเหล่านี้ว่า - ภูษณอันไฉ่แต่ชั้นคันแห่งการถวายความภักดีแก่ พระผู้เป็นเจ้า, ภูษณนั้น มักทำขึ้นไม่เป็นรูปไข่ สูง 4 องคุลสุ กว้าง 12 องคุลสุ หน้าและเท้าของปร นิมากรรมจะพาดห่มเหมือนรูปเต่า. เปรุภาณ คือ ทำโยคะอาสนะที่แท้จริงปร นิมากรรมได้แสดงจำร่างกายเชิงที่อ ไม่เคลื่อนไหว เหมือนทรากศ แต่ถ้าเป็นปร นิมากรรมรูป จามุฏท ซึ่งเป็น 1 ใน 7 ของปร นิมากรรม (มาตฤกา) ของศาสนาสันตะจะแสดงทำ เปรุภาณโดยนั่งอยู่บนทราก อสุภ . สิ่งเหล่านี้, มักจะไปกับรูปของบัจฉิกสิ่งที่มีสี่ขานั่ง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมักจะอิงกับปร นิมากรรมที่พระ พุทธเจ้าเสมอ โดยถือว่าพระ องค์คือสิงห์หรือผู้ยิ่งใหญ่แห่งวงศ์ศากยะ (ศากยสิงห์)

อาสนะข้างนี้เท่านั้น มักเป็นที่นิยมทำกันในปร นิมากรรมอินเดียหรือพราหมณ์

ในเรื่องอาสนะของอินเดียถ้าพิจารณาให้ดีจะเป็นไปเพื่อการบำเพ็ญโยคะทั้งสิ้น และผู้บำเพ็ญโยคะก็มีชื่อเรียกชื่อว่าโยคี¹⁰

ปัญหามีว่า โยคะนั้นคืออะไร ? โยคะเป็นนิยาย 1 อยู่ในนิยายทั้งหลายแห่งปรัชญาของ

พราหมณ์

โยคะ นั้นเมื่ออธิบายอยู่ โยคะของปัทมพิลา¹¹ "โยคะจิตวิญญูตนิโรธะ" ซึ่งแปลว่า "โยคะคือการหยุด พละจิต หรือความเคลื่อนไหวของจิต" ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยองค์ทั้งหลาย แห่งโยคะ จึงจะบรรลุเป้าหมายคือ การหยุด พละจิต หรือความเคลื่อนไหวของจิตได้ เราจึงควรพิจารณาในเรื่องขององค์แห่งโยคะต่อไป

องค์แห่งโยคะดังกล่าวนี้ ประกอบด้วย ยม, นิยม, อาสน, ปาณายาม, ปรัศยาหาร, ชารณา, ธ्यान และ สมาธิ¹²

๓. ผาตรวาทันตหนึ่งของอินเดีย

๘. อินเดียถือว่า พระ พุทธเจ้า เป็นปางหนึ่งของพระ วนารายณ์

10. สวามี สักยานันทบุรี . ปรัชญาฝ่ายโยคะ. (พระนคร ๘ อาศรมวัฒนธรรมไทยการศ. 2511)

หน้า 6๗

11. Ibid. p. ๕. (คานำในการพิมพ์ครั้งที่ 3)

12. Ibid p. ๗. (คานำการพิมพ์ครั้งที่ 1)

เราเห็นได้ว่า อาสนะ นั้น จัดเป็นองค์ประกอบชนิดหนึ่งซึ่งนำไปสู่จุดสนใจแห่งการปฏิบัติโยคะของโยคี ในศาสนาพราหมณ์ได้ ซึ่งก็คือการบรรลุถึงภูมิที่ปราศจากพฤติกรรมของจิตต์ และ ภูมิที่¹³ ปรวิจกพฤติกรรมของจิตต์ก็คือโฮมูมิหรือสมาธิชั้นเอง ดังนั้นอาสนะจึงเป็นการบำเพ็ญงานชนิดหนึ่ง¹⁴ของโยคีเพื่อให้บรรลุสู่สมาธิเป็นภูมิสุดท้ายซึ่งทำให้รู้แจ้งเห็นจริงในบรรดาสิ่งทั้งหลายทุกสิ่ง ๆ และจะนำไปสู่การดับสิ้นทั้งมวล ซึ่งถ้าเทียบกับทางพุทธศาสนาก็ได้แก่ นิพพาน นั่นเอง

ปัญหาเกิดขึ้นว่า อาสนะ คืออะไร

มีคำอธิบายเรื่องอาสนะว่า " สุตริสุขมาสนมฺ " แปลว่า "อาสนะ คือ(การนั่ง) อย่างเสถียรและสบาย" ¹⁵ และในปรัชญาฝ่ายโยคะของทาสวามีลัตยานันปุรี ก็ให้คำอธิบายว่า¹⁶

"อาสนะ ซึ่งนับว่าเป็นอาสนะที่เสถียรและสบายตามแนวทางโยคินี้ย่อมแบ่งถึงอาสนะที่สามารถจะอ่านวย ความเสถียรและความสะควกสบายแกลมปราณตามหลักแห่งโยคะ วิธีนั่งเช่นนี้มีอยู่ 48 แสน ในระหว่างอาสนะ 48 แสนนั้น อาสนะที่สะควกแกลการบังคับลมปราณ มีอยู่ ๘ ประการ ซึ่งมีระเบียบแห่งการนั่งดังต่อไปนี้ :-

1. ลิตาสนะ นับว่าเป็นอาสนะที่ประเสริฐที่สุดในระหว่างบรรดาอาสนะทั้งหลาย เพราะเมื่อนั่งลงตามแบบลิตาสนะแล้ว การบังคับลมปราณจะสะดวกขึ้น มากยิ่งกว่าการนั่งตามแบบอาสนะอื่นๆ

วิธีนั่ง คูหรือพับขาทั้ง 2 เข้ามา แล้วเอาสันเท้าเบื้องซ้ายมากดไว้ที่ส่วนกลางของฝ่าเท้า แล้วเอาสันเท้าเบื้องขวามากดไว้ที่ปลายอวัยวะสืบพันธุ์(ก่อนเวลาที่จะเข้านั่ง โยคีต้องผูกอวัยวะสืบพันธุ์ และลูกอัณฑะไว้ในที่นอนเกี่ยวกับนักมวยหรือนักกีฬาปฏิบัติกันอยู่ แคววากงกันอยู่ข้อหนึ่งคือโยคีต้องผูกอวัยวะสืบพันธุ์โดยปลายอวัยวะสืบพันธุ์กดขึ้นไปทางสะโพกตามธรรมชาติของร่างกาย คือ เอาฝ่าเท้ากว้างประมาณ 1 คืบ ยาวพอสมควร 2 ผืน ผืนหนึ่งพันรอบสะเอวส่วนใดสะเอวคือ ผูกเงื่อนที่สี่ข้างเบื้องขวาตรงศูนย์รักแร้งไปจดปลายกระดูกเบื้องต่ำ คือเชิงกราน อีกผืนหนึ่งพัน 2 ส่วน

ล

13. Ibid. p. 51.

14. Ibid. p. 69

15. Ibid. p. 243.

16. Ibid. pp. 245-248.

สอกลงไปทางนาภีแล้วสอข้ามทวารหนักไปทางหลัง(แบบโจสกะเบน) ห่อเครื่องอวัยวะสืบพันธุ์ให้มิดชิด โดยเอาปลายอวัยวะสืบพันธุ์มาไว้ข้างบนตรงสอแล้วผูกเงื่อนผ้าขึ้นไว้กับผ้าผืนบนตรงหน้าไม่ตรงกับกระดุมสันหลัง(นุ่งกาบีน-หรือนักมวย - นักกีฬา) ในตอนนี้จักวางสันเท้าทั้ง 2 ให้ตั้งอยู่เป็นแถวแนวเดียวกัน และตรงกับแนวนาภีหรือแถวเดียวกันกับ สะอื่อ , กลางอก และปลายงุมก ในการกบปลายอวัยวะสืบพันธุ์ จำเป็นที่จะต้องคอยระวังอยู่เสมอ โดยอย่าให้สันเท้ากกดถูกหรือทับตรงกลางอวัยวะสืบพันธุ์ควรงัดให้หลังและคอยตั้งตรงอยู่เสมอ อย่าปล่อยให้หลังงอคค - โกง แม้แค่น้อยหนึ่ง คือตั้งลำตัวให้ตรงอยู่เสมอ คาทั้ง 2 จับจอหรือจ้องมองเพ่งอยู่ที่ปลายงุมกหรือระหว่างคิ้วหรือคิ้วค่อ ทอดมือทั้ง 2 วางไว้บนคักหรือหัวเข่าสอแล้วแต่ความสมัครใจ

2. บัฒมานะ นิ่งเหมือนอย่างพระอิริยาบถหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือเอาเท้าเบื้องขวา วางซ้อนลงบนเท้าอันเบื้องซ้าย และเอาเท้าซ้ายวางทับลงบน(ขา)ขวาปลายเท้าวางบนขาอันทางขวา(นั่งสมาธิชักสมาธิเพชร) ส่วนอิริยาบถอื่นๆเป็นไปในทำนองเดียวกันกับลีลาสนะ

3. สวัสดิการสนะ เอาปลายเท้าเบื้องซ้ายวางไว้ระหว่างข้อข้อกับน่องหรือระหว่างขาพับเบื้องขวา คือให้ปลายเท้าซ้ายชกขาข้อเบื้องขวาแล้วเอาปลายเท้าขวาทับลงบน(ขา)ซ้ายโดยวางปลายเท้าไว้จกส่วนกลางระหว่างข้อข้อกับน่อง อิริยาบถอื่นๆใช้ตามลีลาสนะเหมือนกัน "

นี้แหละ คือลักษณะหรือระเบียบแห่งอาสนะสำคัญ ซึ่งโยคีควรจะหัดแถว ในการหัดอาสนะมักมีเครื่องขัดขวางอยู่หลายประการ ซึ่งท่านปฏิบัติได้ไฉนแล้วอย่าท้อที่จะแก้ไขให้บรรลุความสำเร็จ ในการหัดอาสนะไว้มันนี่คือ

"ปรยตุนโศภิตยานนุคสมา ปฐกฐิยาม" แปลว่า " เพราะความอ่อนลงแห่งความพยายาม (ของเครื่องขัดขวางที่ไม่ยอมเป็นไปตาม) และสมาบัติในภาวอันไม่มีที่สิ้นสุด "

คำอธิบาย :- " เครื่องขัดขวางอันแรกที่สุด ซึ่งนับว่าเป็นปฏิบัติในการบรรลุถึงผลสำเร็จ ในการหัดอาสนะ คือเครื่องขัดขวางที่เกิดขึ้นจากร่างกาย เช่นเมื่อยขา , เมื่อยหลัง , ขัดหลัง เป็นต้น , ทั้งนี้ก็เพราะร่างกายยังไม่คุ้นเคยกับการนั่งในระเบียบเช่นนี้ จึงพยายามที่จะไม่ยอมเปลี่ยนอิริยาบถไปตามที่เราต้องการ ความพยายามแห่งร่างกายที่จะต่อสู้กับอิริยาบถใหม่เช่นนี้ ปรากฏขึ้น

ในลักษณะต่างๆที่เราเรียกกันว่า เมื่อหลัง เมื่อขาเป็นกัน เหตุนี้ท่านโยคีจึงควรดำเนินการฝึกโยโยไม่หยุดระงกเสียกลางคัน ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ความพยายามในการต่อสู้ของร่างกายอ่อนลง เมื่อความพยายามของร่างกายอ่อนลงแล้ว คือไม่ขัดขวางต่อการนั่งอาสนะดังนี้ท่านโยคีประสงค์นั้นแล้วก็เป็นอย่างอื่นว่า ร่างกายได้เกิดความเคยชินในอิริยาบถใหม่ขึ้น และจะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติคะ ในเบื้องต้นนี้อีกต่อไป

แต่นอกจากเครื่องขัดขวางทางร่างกายแล้ว ยังมีเครื่องขัดขวางทางใจ เช่นขณะที่นั่งลงแล้ว ใจเริ่มเหียวและไปทางนี้ทางโน้นอันเป็นธรรมดาอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ โยคกควรกระทำ การฝึกให้จิตตั้งมั่นอยู่ในภาวะอันไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งไต่แกโลกุตตรธรรม เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ในโลกุตตรธรรมอันไม่มีที่สิ้นสุด และทั้งร่างกายก็ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยหรือเมื่อยล้าแม้จะมีการไต่แล้ว เมื่อนั้นแหละจึงว่าท่านโยคีได้บรรลุถึงความสำเร็จในอาสนะแล้วเป็นอย่างนี้(ตามหลักแห่งโยคะ ท่านถือกันว่ามาตรฐานแห่งความสำเร็จอาสนะ คือการนั่งอาสนะได้ออกเวลาเวลา 6 ชั่วโมงโยโยไม่เปลี่ยนอิริยาบถหรือรู้สึกเมื่อยล้าหรือเหน็ดเหนื่อยแม้จะมีการไต่)

เราสามารถที่จะสรุปได้ว่า อาสนะนั้นคือ การนั่งแบบต่างๆ ซึ่งใช้ในการบำเพ็ญทานของโยคี ในสาสตราพราหมณ์ ซึ่งในลักษณะการนั่งเช่นนี้เรารู้จักกันในนามของการกักตน ส่วนผู้กักตนนั้นเรามักรู้จักกันในนามของโยคี หรือ ฤาษี และในการกักตนดังกล่าว ก็อาจเกิดความเมื่อยบ แห้งร่างกาย ดังนั้นจึงน่าจะมีการกักตนเพื่อแก้เมื่อยบขึ้นด้วย

ข้อสนับสนุนความเห็นดังกล่าวข้างต้น จะพบได้ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระนพรัตน์พรหมมหาราชญาณภาพ ที่มีไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า

"ถามว่า ๓๖ ที่บำเพ็ญนั้นท้าวปางไรบ้าง ตอบว่า เว้นการพักอย่าง ๑ และนั่งนิ่งภาวนาอยู่ที่แห่งเดียว ทั้งแก่เวลาเช้าจนค่ำอย่าง"

17. คำทรงราชญาณภาพ . สมเด็จพระนพรัตน์พรหมมหาราชญาณภาพ : นริศรานุวัดติวงศ์ . สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระนพรัตน์พรหมมหาราชญาณภาพ . สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ . องค์การศาสนาของกรุงสยาม . 2505 . หน้า 200 - 202

ถามว่ามณฑปนั้นเป็นที่สำหรับคาบศพนอนในเวลากลางคืน หรือ ตอบว่า ไม่มีใครเคยเห็น
คาบศพนอนเลย โดยปกติหนึ่งนั่งอยู่ที่มุขเค็จนค่ำแล้วก็เข้าไปในมณฑปไปทำท่าต่างๆตามตำราแก้
เมื่อย ที่นั่งนั่งอยู่วันยังค่ำบางทีก็ลอยตัวขึ้นไปถึงเพดานมณฑปแต่หาเห็นลงนอนไม่

หม่อมฉันได้ฟังอธิบายก็ " หนึ่ง " ด้วยเห็นเป็นคำมูลของฤาษีคักคน คือลักษณะบำเพ็ญตะ
บะนั้น คงจะสมทาน - นั่งหรือยืน - ภาวนาอยู่วันยังค่ำเมื่อหม่อมฉันยังหนุ่ม เคยเห็นโยคีคนๆ เข้า
ไปในกรุงเทพฯ บำเพ็ญตะบะอย่างเฝียวอยู่ที่ศาลาหน้าเทวสถาน เห็นเขาเชือกห้อยแต่เพดานลง
มาผูกกระดานแผ่นๆ เป็นอย่างชิงช้า พออาศัยเท้าสอกล่อนน้ำหนักที่ลงคืนให้น้อยลง การที่หนึ่งหรือ
ยืนอยู่อย่างเฝียวตลอดวัน ย่อมปวดเมื่อยตัวเป็นธรรมดาเพราะฉะนั้นจึงเกิดมีวิธีคักคนแก้อาการต่างๆ
อันเกิดพุดภาพ แต่บำเพ็ญตะบะและคักคนในเวลาค่ำ บำเพ็ญตะบะในเวลากลางวัน สลับกันเป็น
วิธีอย่างคาบศพนอนนี้เป็นตำรามาแต่เดิม

ปรุหลดาคอยอยู่ที่ ความคักในพระพุทธรูปศาสนา ก็รับการบำเพ็ญตะบะและโยคะ เข้าใน
ภาวนามัย มีการสังสมตะ และเค็จนจกม สำหรับแก้เมื่อยขบคุดมาแต่วิธีเดียวกัน คักก็สมกับ
พระพุทธรูปนั้น คือแก้ไขผอนจากอหิภิกขมถา นุโยคมา เป็นมัยคักมาปฏิบัติ เรื่องไปพระคาบศกจึง
เป็นขึ้นได้ประโยชน์ทางความรู้อย่าง กังทูลมา "

และในที่นี้ ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่าง ท่าคักคน ซึ่งเป็นท่าหนึ่งของโยคีมาเพื่อประกอบข้อมูล
พอเป็นสังเขป โดยนำมาจาก รูปฤาษีคักคนและโคลงภาพฤาษีคักคนซึ่งจารึกไว้เป็นตำรา แก้วโรค
คักคนท่าที่ 3 ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

-
18. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว . (โปรดเกล้าให้จารึก) . ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระ
เชตุพนวิมลมังคลาราม (พระนคร : ร.ร.แพทยแผนโบราณ, 2505) หน้า ค.

19 - คักคนกำรงกายอายุยืน

พิศภย์โพ้นณนวช้าง

ทิวทัศน์ชายเนิน

ปรณนิบัติคักองค์เจริญ

กุมกขการกรล้ำ

(รูปที่ ๒๕)

เขาเขิน

ท่าน้ำ

ชมชีพ พร ณา

พางพื้นยืนยัน

(กรมหมื่นไกรสรวิสิศ)

20 - คักคนแก้มหัวสารพางค์

อิสสุศัพ เนตร เจ้า

สรรพวานปร ะกอบกับ

ท้าวแสนพิบเพียบพิบ

แก้วสารพางค์ให้

(รูปที่ ๒๖)

คำหรับ

เวทไซ

หัดถ์แอน องค์เอย

เลื่อมสันสรรพคม

(พร องค์เจ้าศิริวงศ์)

21 - คักคนแก่เขาซัด

ชฎิลกามส เบื้อง

ยืนยกชี้ว่าพิบ

ปร ะมณหัดถ์คักกายกลับ

ลมชักข้อเขาซ้าย

(รูปที่ ๒๗)

แบบฉบับ

เขาซ้าย

เปื้อนบิก ณฑล

เรงร้างทางสุญ

(พร ษาอัญญา เรืองเกษ)

ฯลฯ

19. }
 20. } *ibid.* pp. 145-146.
 21. }

หานั่งในส่วนที่เกี่ยวกับปางของประติมากรรมทางพุทธศาสนา

ศัพท์คำว่าปางนั้น ศาสตราจารย์คุณหลวงวิมาลย์วชิรวัณ กรรมการสำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม เขียนไว้ในหนังสือ "สื่อวิภาษ" ซึ่งพิมพ์โดยสำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรมสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2500 ว่า.....แต่ก่อนจะพูดถึงปางต่างๆ จะขอพูดถึงความหมายของคำว่าปางเสียก่อนปางต่างๆของพระพุทธรูป โดยมาตหมายถึงเรื่อง (episode) ตอนหนึ่งๆในพุทธประวัติ แต่ปางที่หมายถึงกิริยาอาการ (posture) ก็มี ปางประธานอภัย และปางประธานพร ซึ่งในพุทธประวัติของเราไม่มีเรื่องโดยเฉพาะสำหรับเรื่องนี้ และ อันที่จริง เราขอใช้พุทธา ของพระเป็นเจ้าของราหมณ์เขามา คืออภัยมุทรา¹ปางประธานอภัยคือทำเป็นปางพระเป็นยกพระหัตถ์ป้องไปข้างหน้า จะเป็นข้างขวา ข้างซ้ายหรือทั้งสองข้าง ก็เป็นปางประธานอภัยทั้งนั้นซึ่งของเราแยกเป็นปางห้ามญาติ (ยกพระหัตถ์ขวาป้อง พระหัตถ์ซ้ายห้อย) ปางห้ามมุทรา (ยกทั้งสองพระหัตถ์ป้อง) และปางห้ามพระแกนจันทร์ (ยกพระหัตถ์ซ้ายป้องพระหัตถ์ขวาห้อย) ทั้ง 3 ปาง อันเป็นเรื่องชั้นหลัง กิริยาที่ยืมมาจากราหมณ์นี้บางกิริยาที่เราก็นำไปใช้ เช่นห้ามญาติ และห้ามพระแกนจันทร์ แต่ห้ามมุทราไม่มีก่อนไหนโดยเฉพาะ ท่านจึงอ้างเอาตอนที่พระพุทธเจ้าไปอาศัยอาศัยอาหารโรงเบญจเพสของชฎิล อูรุเวกีสสพ อันตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนรัญชรา ซึ่งอันที่จริง อูรุเวกีสสพตกลงให้พักโดยจนทอดยคำของพระพุทธเจ้าว่า สมณก็มาหาสมณด้วยกัน แต่เจตนาของท่านอูรุเวกีสสพ ต้องการให้พระยานาค ซึ่งอยู่ที่โรงเพสนั้นทำร้ายพระองค์ หรือไม่ก็เมื่อน้ำในแม่น้ำเนรัญชราขึ้นมาก็จะท่วมพระองค์ถึงอยู่ไม่ได้หรือหายไปเลย แต่พระพุทธเจ้ากลับทรงมานั่งพระยานาคให้หมกพินร้าย และเมื่อน้ำขึ้นมาก พระองค์ก็บันดาลด้วยฤทธิป้องกันไม่ให้ น้ำท่วมมาถึงพระองค์ได้ และเสด็จออกมาเป็นจอมเป็นปกติ อยู่จนพวกชฎิลเห็นอัศจรรย์ และในที่สุดก็ยอมเป็นศิษย์ ตอนที่ท่านอา

จารย์เกาซออธิบายว่า เป็นพร ปางห้ามสมุทร (Attitude of Calming the Ocean) แต่ที่จริงชาตูก
 ต้องไม่เพราะใครๆก็รู้ว่าที่อยู่ของทนต์สลับนั้นหาใช่อยู่ริมสมุทรไม่ แต่อยู่ริมแม่น้ำเนรัญชราซึ่ง
 ปางประธานพร (คือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งป้องขึ้นไปข้างหน้า หันฝ่าพระหัตถ์ที่ห้อยลงมาออกไป
 ข้างหน้า) ค้วยแล้ว ปรับเข้าในพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้เลย เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้า
 ฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยตรัสแก่ข้าพเจ้า (หลวงบริบาลมูรีรัตน์) ว่า "ปางบางปางนั้นเอามา
 จากมูทราของพทมนต์ หาใช่ปางไม เป็นเพียงกิริยาเท่านั้นซึ่งน่าจะเรียกว่า ท่า แต่โบราณเขาไม่
 เรียกกันก็เพราะคำว่าท่าอาจสื่อไปในทางหยามคายได้"

คำอธิบายดังกล่าวข้างต้นคงจะทำให้เป็นที่เข้าใจได้ว่า คำว่าปางนั้นเล็งถึงเรื่องตอน
 หนึ่งในพุทธประวัติ แต่บางครั้งก็หมายถึงเพียงกิริยาอาการ อันไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องพุทธประวัติ
 ก็มี โดยเรารับเอามูทราของเทพเจ้าพราหมณ์มา ซึ่งสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซึ่งเกี่ยวกัน
 ระหว่างศาสนาทั้งสองได้เป็นอย่างดี

ศัพท์คำว่า มูทรา ดังที่มอดกลาวในคำบรรยายข้างต้นมีที่เซ้งในภาษาสันสกฤตและภาษา
 บาลี ในความหมายของภาษาสันสกฤตหมายถึง การแสดงท่าทางอันเป็นสัญลักษณ์หรือการแสดงท่าทาง
 ทางของมือ ในความหมายของภาษาบาลี มูทรานี้มาจากคำว่า มูททา ซึ่งหมายถึง ครำ² ครำในที่นี้
 หมายถึงความเป็นแบบฉบับ เราคงจะเคยได้ยินคำว่า ครำประทับเป็นแน ครำประทับเอาไว้ ในสิ่ง
 หนึ่ง ครำซึ่งเป็นความหมายของมูทรา ก็ คือ การแสดงท่าทางต่างๆด้วยความเป็นแบบฉบับนั่นเอง

ดังนั้นเราจึงพบเห็นเสมอว่า ในประเทศอินเดียเองหรือประเทศที่รับนับถือพุทธศาสนา
 อันแพร่หลายมาจากอินเดียจะมีท่าของมูทราของพระคัมภีร์ เหมือนหรือคล้ายคลึงกันอยู่เสมอ
 เพราะเหตุแห่งความเป็นแบบฉบับของมูทราในประเทศคัมภีร์นั้นๆ

2. พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พระมหาจำลอง ภูริปัญโญ (สารพคณิก), (ผู้รวบรวมและ
 เรียบเรียง), พจนานุกรมบาลี - ไทยฉบับนักศึกษา, หน้า 1261.

อย่างไรก็ตาม คำว่า มุทรา นี้ ในเรื่องของปรมิการมทางพุทธศาสนาแล้ว มักจะถูกอธิบายไปในแง่การแต่งท่าทางกายด้วยนิ้วมือ หรือมือทั้งข้างเดียวและทั้งสองข้างเสมอ มิฉะนั้นก็จะถูกอธิบายไปในเรื่องสัญลักษณ์ท่าทางต่างของปรมิการม แต่ถึงกระนั้น คำว่า มุทรา ก็ไปถึง เรื่องราวทางพุทธประวัติ เมื่อการจำแนกเทพเจ้าต่างๆ ด้วยการแต่งมุทราของเทพเจ้านั้นๆ อีกด้วย

ด้วยความเกี่ยวข้องกับอันโลกวิถึในระหว่างคำว่าปางและมุทรา ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกันมากนี้ ในการบรรยายถึงเรื่องปางใน ทำนิงของพุทธปรมิการม ข้าพเจ้าจึงจะขอใช้ทั้งคำว่าปางและมุทรา ควบคู่กันไปตามทำนิงปรากฏหลักฐานอยู่ในคัมภีร์ต่างๆนั้นเป็นเกณฑ์

ปางที่เกี่ยวกับทำนิงในปรมิการมทางพุทธศาสนาเถรวาท

ในส่วนแห่งพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทอันนิยมแพร่หลายอยู่ในประเทศไทย จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เนปาล ฯลฯ นั้นปรากฏหลักฐานการเคารพนับถือเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในทุกวันนี้ รับเอาความคิดในการกระทำรูปปรมิการมที่เคารพทางพุทธศาสนามาจนก พระพุทธรูปนิกายมหายานลัทธิวัชรยานหรือศาสนาพุทธลัทธิตันตรา ซึ่งเจริญแพร่หลายในตอนใต้ของอินเดียมาไว้ความจริงข้อนี้ ได้เป็นที่ยอมรับกัน ในบรรดาของนักปราชญ์ทั้งหลายผู้กระทำการศึกษาในปรมิการมทางพุทธ ดังปรากฏในรายงานการศึกษาของ Professor Foucher ผู้เขียน 'Etudes sur l'Iconographie Bouddhique de l'Inde' ได้พบว่าปรมิการมรูปเคารพของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอันมากถูกกระทำขึ้นตามคัมภีร์สำเนาของพวกวัชรยาน

นอกจากคัมภีร์สาขามหาลาแล้ว ก็ยังมีคัมภีร์ นิยุบันโยควดี ของมหาบัณฑิต อภยากร
คุปตะ ของ วิกกรรมศีล (ค.ศ. 1084 - 1130) ฯลฯ

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็น "ตำรา" การสร้างพระพุทธรูปของศาสนาพุทธนิกายมหายานทั้ง
สิ้น

ปางต่าง ๆ ของพุทธประติมากรรมลัทธิมหายาน ซึ่งถูกสร้างขึ้นตามคัมภีร์ต่างๆ ของพุทธ
ศาสนาฝ่ายวัชรยาน อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

ก. ปางอันเป็นแบบมาตรฐานโดยทั่วไป

ข. ปางอันแตกต่างกันด้วยท่าทางของมือ และสิ่งที่อยู่ในมือ

ก. ปางอันเป็นแบบมาตรฐานโดยทั่วไป หมายถึงปางของประติมากรรม อันพบโดยทั่ว
ไปในศาสนาใหญ่ทั้งสองที่มาจากอินเดีย คือศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ปางในข้อนี้ที่พอจะ
นำมาแสดงเป็นตัวอย่างได้ คือ

1 - ปางประธานพร

2 - ปางประทุษร้าย

3 - ปางสมาธิ

4 - ปางมารวิชัย

5 - ปางแสดงธรรมจักร

(รูปที่ ๕๕)

(รูปที่ ๕๕)

ปางประธานพรในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน ปางประธานพร นี้ก็คือ วรพสุตรา ของ
พหุพจน์ นั่นเอง กิริยาของปางนี้ก็คือมือข้างหนึ่งของประติมากรรม หงายฝ่ามือขึ้นอีกด้านนอก
ปลายนิ้วชี้ลงเบื้องล่าง มืออีกข้างหนึ่งวางอยู่บนนัยก หรือทำกิริยาต่างๆ เช่น ท่าของนางสรัสวดี (รูปที่ ๕๖)

เทพเจ้าของอินทรีที่พุทธศาสนาเถรวาทของมหายาน นำมาเป็นพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของพุทธศาสนาพุทธลัทธิมหายาน นอกจากนั้นปางปรุชานพรยังเป็นปาง - $\rightarrow$ (Pratnasambhava)
 - ประจำพร องค์ของพระชยานิพุทธเจ้า อัมรินทร์วาระ , และ สิงห์ไรวี 5 (Siddhaibrahma)
 พระสุธิตจกร (Sthiracakra) ซึ่งเป็นภาค (form) ที่แบ่งออกไปจากพระโพธิสัตว์วัชรุณี ; พระชสรูป (Khosarpana) โลกนาถ (Lokanātha)
 ซึ่งเป็นภาคหนึ่งแบ่งไปจากพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ; พระมหามนตรานุสารินิ (Mahāmantrānusārinī)
 วสุธารา (Vasudhārā) ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระชยานิพุทธอีกโสมพะ ; พระอโสกถา (Asokakānta) เป็นภาคหนึ่งของพระชยานิพุทธไวโรจนะ ; พระชติรวินิตาร (Khodiravastārā) พระวสุยทารา (Vasuyatārā) ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระชยานิพุทธ อโมลสิทธิ , พระทั้งยังเป็นปางปรุชางค์เทพเจ้าอินทรีบางองค์ที่พวกมหายานรับเข้ามาถือเป็นเทพเจ้าของมหายานไปด้วย คือ กณพิศุพยา (Gaṇapatiśrīdayā)
 ซึ่งสำหรับเทพเจ้าองค์นี้แสดงปางปรุชานอภัยด้วย มหาสรวตี (Mahāsarasvatī)
 ปางปรุชานพรนี้ มักจะเป็นท่าที่แสดงโดยพระผู้เป็นที่เคารพ หรือเทพเจ้า โดยหมายถึงการให้พรสิ่งที่เราขอพบว่ามีลายพระพรลอบปรุชานอยู่ข้างฝ่ามือที่ให้พรด้วย ซึ่งมีชื่อเรียกปางปรุชานพรที่มีพระพรลอบปรุชานก้อมด้วยว่า รตนสมยูก - วรท (Ratnasamyukta - Varada)
 ซึ่งมีความหมายถึงการให้ความมั่งคั่งนั่นเอง

ปางปรุชานอภัย (รูปที่ ๓๐) ปางปรุชานอภัยในศาสนาพุทธลัทธิมหายานมาจากอภยมุขรา (Abhaya-mudrā) ภารกิจของปางนี้ก็คือ ยกมือขวาทั้งขึ้นขึ้นฝ่ามือออกจากร่องลำตัวส่วนมืออีกข้างหนึ่งวางไว้บนเข่า หรือท่ากิริยาทางๆ

ปางนี้เป็นปางปรุชางค์พระชยานิพุทธเจ้า อโมลสิทธิ (Amolhasiddhi) ; พระรางคูลี (Laṅguli) ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระชยานิพุทธเจ้า อีกโสมพะ (Akṣobhya)

ปางปรุชานนคัยนี้ มีความหมายถึงท่าแห่งการป้องกันหรือการคุ้มครองรักษา หรือความปราศจากภัยอันตราย

ปางสมาธิ (รูปที่ ๑๑) ปางนี้มีชื่อต่างหากไปอีกว่า ชุยานมุทรา (Dhyānamudrā) ปางนี้เป็นปางที่สำคัญมาก เพราะเป็นปางแห่งการบำเพ็ญสมาธิกรรมฐานที่จะบรรลุ มาสู่การสำเร็จโพธิญาณ มักเป็นท่าประจำพระองค์ของพระอาทิพุทธมุนีทรงให้กำเนิดแก่พระชยานิพุทธเจ้าอีก ๕ พระองค์ มุนีทรงเป็นตัวแทนแห่งชั้น ๕ อันได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

คัมภีร์คฤชยสมาช อนุสูตร (Guhyasamāja Tantra) ได้บรรยายไว้ว่า -

พระศถาคคเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งปวงศักดิ์ทั้งนองอีกทั้งบรรดาปวงเทพทั้งมวล ประกอบกันให้เป็นประดุจที่ชุมนุมแห่งพระโพธิจิตตวัชร ะ อันอยู่ในขอบเขตแห่งพุทธมณฑล หรือเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระชยานิพุทธ ซึ่งพร้อมแล้วที่จะเสด็จลงมาโปรดเหล่าเวไนยสัตว์ตามคำอ้อนวอนแห่งสัตว์โลกทั้งปวงและเมื่อนั้น -

พระโพธิสัตว์วัชร ะจะทรงหยั่งหนียลงสู่สมาธิ อันเรียกว่า ชุยานประทีป คือดวงปัญญาอันบรรเจิด อำนาจสมาธิของพระองค์เริ่มขจรขยายเป็นเสียงอันเร้นลับจากมนุช^๔นี้เปล่งกังวาลไป เมื่อนั้นพระรูปแห่ง พระอภินายกะ ก็จะถูกยื้อขึ้น พระองค์จะปรากฏรูปร่างในปางภูมิประเทศ (สัมผัสเนื้อดินแบบพระพุทธรูปปางมารวิชัย) และจากนั้นพระโพธิจิตตวัชร ะก็จะทรงหยั่งพระหนุหยัเข้าสู่สมาธิอีกวาระหนึ่งสาขยายมนตร์แห่งตระกูลโมห คือ ชินชิกุ และ เมื่ออำนาจแห่งมนตร์นั้นถึงที่สุด พระรูปแห่งพระไวโรจนะ (สกลปางธรรมจักร จีบนีวพระหัตถ์ประคองปางเทศนา) ก็ถูกยื้อขึ้น ณ ที่เบื้องหน้าแห่งพระอาทิพุทธ คือทิศตะวันออก

การเข้าสู่สมาธิครั้งที่ ๓ แห่งพระโพธิจิตตวัชร ะ เสียงอันเร้นลับแห่ง รณนุชฤฏ มนตร์แห่งสกลจินตนาณิก้องกังวาลขึ้นและเมื่อนั้น พระรัตนเกตุ (สกลปางปรุชานนพร) ก็ถูกยื้อขึ้นประดิษฐานอยู่ ณ เบื้องทักษิณ แห่งพระอาทิพุทธ

แปลจากคัมภีร์คฤชยสมาช อนุสูตร (Guhyasamāja Tantra)

และการเข้าสู่สมาชิครั้งที่ 5 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย มนตร์วิเศษแห่งสมัย สกุด เริ่มสาข
ยายขึ้นด้วยดีลาที่เร้นลับ คือมนตร์ชื่อ ปฐมชฎก และเมื่อสิ้นสุด พระโอมชลิตธิ ปร ะคินฐานอยู่ใน
ปางปร ะธานอมัยก็อมิตขึ้น ณ. ที่เบื้องหน้า อุตตรทิศ แห่งพระอาภิพุทธนั้นแล

จากข้อความในคัมภีร์ คูณสมาช ฌนุร ดังข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสมาธิ ได้เป็นอย่างดีเนื่องจากเป็นองค์กำเนิดแห่ง พระยานิพพานเจ้า 5 พระองค์นี้ได้รับความเคารพยกย่องอย่างสูงสุดในบรรดาพุทธศาสนิกชนในลัทธิมหายาน

1. Identify the main idea of the passage.

ปรางค์มาชมก็ทำท่า เอาจี๋อวางซ้อนเข้าด้วยกันอยู่บนหน้าตักซึ่งนั่งชิดสมาธิ

นอกจากนั้นทาสนาซึน ยัง เป็นทาปร ประจำพระองค์ของพระเจ้าอนันตนาถ (Anantabha)

พระสุรารักษ์ ( ) (*Vajranta-ga*) ปรำหนึ่งของพระโพธิสัตว์มัญชุศรี

ปางมารวิชัย ทำน้ามาจากภูมิอุปมา (Bhūmisparsānamudrā) (รูปที่ ๑๒)
ของอินทรีมีความหมายถึงปางแตะแผ่นดิน (Mudrā of touching the ground) ท่าของปางนี้
คือ มือข้างซ้ายวางอยู่บนคักส่วนมือขวาวางอยู่บนเข่าหันฝ่ามือเข้าค้ำในปลายนิ้วชี้ลงสู่เบื้องล่าง
ปางนี้เป็นปางประจำพระองค์ของพระชยานิพุทธจักรโคโยธะ (Phāsahya)

ปางแสดงธรรมจักร (รูปที่ ๓๓) หรือธรรมจักรมูตรา (*Dharmacakra mudrā*)
หรือ วายูชยานมูตรา (*Vyākhyāna mudrā*) หรือโพชฌงค์ (*Bodhiyāṅgi*)

5. คำรณาง เสนจิกเฮา วุฒธยานมธุรา ไวโนปางเคียวกับ ปางวิตรกระ (*Vitarika mudra*)

ปางนี้มีกฐินแสดงโดยรูปพระพุทธรูปเจ้าคณะที่ทรงประทับตามปฐมเทศนาที่สารนาถบางที เราก็มักเรียกว่าเป็นปางประจำกองธรรมจักร ท่าที่มักพบเห็นเสมอในรูปพระคัมภีร์กรรม พระพุทธรูปเจ้าของฝ่ายมหายานก็คือการจับนิ้วชี้ เข้ากับนิ้วหัวแม่มือเป็นวงกลม ค้วย มือทั้งสองข้าง หรือข้างซ้ายจับนิ้วเข้าเป็นวงกลมแต่ข้างขวายกขึ้นป้องเอาไว้ (รูปที่ ๓๓)

ปางนี้เป็นท่าประจำองค์พระชยานิพุทธไวโรจนะ (Vairocana) หรือ ทุรกิปริโสชน (Durgatiparisodhana) ซึ่งเป็นมณฑลหนึ่งหรือภาคหนึ่งแห่งพระไวโรจนะนั้นเอง; พระมัญจุโฆษ (Mañjuśrī) พระมัญจวร (Mañjuvara) ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระโพธิสัตว์มัญจุศรี , ปิตปรัชญาปารมิตา (Pitaprajñāpāramitā) กนกปรัชญาปารมิตา (Kanakaprajñāpāramitā) ซึ่งเป็นภาคที่แบ่งมาจากพระชยานิพุทธอภิสายะ; อวหามัตถกา (Avahamātṛkā) ภาคหนึ่งของพระชยานิพุทธไวโรจนะ; มหาศรีคารา (Mahāśrī Tārā) ภาคหนึ่งของพระชยานิพุทธอภิสายะ

นอกเหนือไปจากปางอันเป็นแบบมาตรฐานที่พบเห็นกันอยู่โดยทั่วไปนี้แล้ว ยังมีปางอันแตกต่างกันไปอีกด้วย

ข. ปางอันแตกต่างกันด้วยท่าทางของมือและสิ่งของที่อยู่ในมือ

ในการบรรยายถึงปางในข้อนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงปางต่างๆในพระคัมภีร์มรรูปเคารพของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในประเทศญี่ปุ่นเป็นหลัก เนื่องจากว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศหนึ่งซึ่งพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญแพร่หลายทั้งยังมีการทำพระคัมภีร์มรรูปเคารพต่างๆอย่างมากอีกด้วย

ก่อนจะบรรยายเรื่องท่าทางของปางต่างๆในประเทศญี่ปุ่นจำเป็นที่จะต้องอ้างถึงความคิดในเรื่องมูทราในศาสนาของญี่ปุ่นเสียก่อน

ในการบำเพ็ญสมาธิเพื่อบรรลุโพธิญาณในมณฑลสำหรับพระพุทธรูปลัทธิมหายานใน

ประเทศญี่ปุ่น จะต้องประกอบไปด้วยพิธีการอันเป็นรายละเอียดบรรยายอยู่ในบทตันตระต่างๆใน คัมภีร์ทางศาสนาของฝ่ายมหายาน ซึ่งพิธีการนี้จะประกอบไปด้วยการใช้ธารณิ(พยางค์หรือคำอันศักดิ์สิทธิ์), มนุชร (บทมนตร์) และ ฆณฑล ทั้งสามนี้รวมเข้าด้วยกันและรวมเรียกเป็นมูตรา

⁶ ในคัมภีร์ของลัทธิ นิโนโน ที่เรียกว่า นิโนโนโย ซึ่งเจริญอยู่ในประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 7 และมีรากฐานของคัมภีร์มาจากอินเดียได้บรรยายขั้นตอนแห่งพิธีไว้ดังนี้ - พระหรือผู้บำเพ็ญญาณจะต้องทำการชำระล้างร่างกายหรืออย่างน้อยก็มือให้สะอาดเสียก่อนด้วยน้ำหอมแล้วนั่งขัดสมาธิเพชรหรือ ปฐมาสน น้อมจิตไปสู่การบำเพ็ญญาณจากนั้นก็ทำมูตรา หรือท่าแห่งความบริสุทธิ์ โดยยก 2 มือขึ้นประทับเข้าด้วยกันกลางอกหรือกริยา ~~มู~~ ที่เรียกว่า มุสสุการมูตรา ซึ่งก็คือการโหวนนั้นเอง ต่อจากนั้นก็ไปร่ายกลีบดอกบัวไปทั่วๆแล้วท่องบทตันตระ 3 ครั้ง ต่อจากนั้นจึงกระทำมูตรา อันถูกต้องต่อไปอีกได้แก่

1. สมมุติ มูตรา ซึ่งเป็นมูตราแห่งพระ ฆณฑลและพระ โฟธิสัถ์ที่จะรักษาอารมณฺ์ หรือจิตให้ปราศจากความผิดทางอารมณฺ์ทั้งหลาย
2. ต่อไปต้องทำมูตราของพระ โฟธิสัถ์, พระ ฆณฑล มูตรานี้ต้องมีความบริสุทธิ์ ในการกระทำทั้ง 3 อันได้แก่ ร่างกาย คำพูด และความคิด และเป็นผู้ปราศจากความทุกข์แล้ว
3. ต่อไปกระทำมูตราแห่ง วชร ซึ่งมีความหมายถึงว่าพระ ฆณฑลนั้นได้รับพลังอำนาจจากพระ ฆณฑลเจ้าโดยการสวคมนตรีภาวนาของพระ หรือผู้บำเพ็ญสมาธิ
4. ต่อไปต้องกระทำมูตราแห่งการป้องกันกาย ซึ่งในขั้นนี้ พระ จะต้องเอานิ้วแต่ละที่หน้า

6. E. Dale. Saunders, Mudrā, pp. 28-29.

7. *Ibid.* pp. 210-211.

ผาก ไหลข้างขวาและข้างซ้าย ที่หัวใจและที่ลำคอ อันมีความหมายถึง ไคนิจิ (พรหมหาไวโรจนะ) โสโช (รัตนสัมภวะ) , มุคุโชชู (อัมชลิตธิ) , อชุกุ (อักษโรภยะ) และ มุริโยชู (อมิตายุส หรืออิมิตาภะ) ซึ่งบางทีก็จะใช้วัชร หรือกรัง เป็นเครื่องประกอบในการทำมุทรานี้ โดยมีความประสงค์ที่จะป้องกันกายจากผีปิศาจ และความเจ็บปวด

5. คอไปทำมุทรานี้เพื่อการขับไล่ผีปิศาจร้าย
6. คอไปทำมุทรานี้เพื่อการเชื่อเชิดพรพุทธทั้งหลายให้มาสถิตย์ ณ ที่บูชา
7. คอไปทำมุทรานี้เพื่อการประสมน้ำหอมให้แก่พรพุทธเหล่านี้ โดยมีความหมายถึงความต้องการให้ พรพุทธทั้งหลายให้ความป้องกันแก่ผู้บำเพ็ญสมาธิ
8. คอไปทำมุทรานี้เพื่อการถวายที่ดินหรืออาสนะอันมีค่าให้แก่พรพุทธ
9. คอไปทำมุทรานี้เพื่อการมอบจักรวาลให้แก่พรพุทธ
10. ทำมุทรานี้แบบฉบับแห่ง ปรัชญา - ปารมิตา โดยการประทับหลังมือทั้ง 2 ข้างเข้าด้วยกัน นิ้วนั้นแนบสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นิ้วก้อยกางออกเป็นรูปพัด นิ้วหัวแม่มือกดเข้ากับอีก 2 นิ้วที่เหลือ และให้วางมือทั้งสองข้างนี้ประทับเหนือหัวใจของพรหรือผู้บำเพ็ญญาณและพรจะต้องอ่านบทชาดนิ 7 ครั้ง ต่อจากนั้นก็นับได้ว่า พรผู้นั้นไถ่ถอนขึ้นแห่งการบำเพ็ญญาณอย่างสมบูรณ์แล้ว

มุทรานี้ของพรพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในญี่ปุ่นมีความสำคัญดังตัวอย่างแห่งขั้นตอนแห่งการบำเพ็ญญาณ ดังได้บรรยายไว้ข้างต้นแล้ว มุทรานี้ประจำอยู่ในแต่ละขั้นตอนล้วนแต่มีชื่อเรียกในภาษาญี่ปุ่น ทั้งยังมีความหมายเฉพาะของแต่ละมุทรานอกจากนั้นยังแสดงกริยาอื่นต่าง ๆ กันอีกด้วย ในการกระทำมุทรานี้

8. }
9. } Heid. pp. 210-211.

เมื่อไ้ค้อ้างถึงลความสำคัญของมูทราในพร ะพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในญี่ปุ่น แล้ว บัคนี
จะบรรยายถึงการแสดงปางต่างๆด้วยมืออันเกี่ยวข้องกับท่านั่งต่างๆ ต่อไป

ความสำคัญของมือ

ในพร ะพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแห่งญี่ปุ่น คัมภีร์ทางศาสนาได้บรรยายลักษณะสำคัญ
หนึ่งมือไว้มาก ¹⁰ มือขวานั้นหมายถึงพร ะอาทิตย์ มือซ้ายหมายถึงพร ะจันทร์ ทั้งสองนั้นเป็นตัวแทน
แห่งปัญญาและการตรัสรู้ นิ้วทั้งสิบนั้นถูกเรียกไปต่างๆกันเช่น ชันทั้งสิบ ล้อทั้งสิบ, ดอกบัวทั้งสิบ, กฎ
แห่งโลกทั้งสิบ (ศตคา)(ชินนโย) ทั้งสิบ หรือความสูงส่งทั้งสิบ นิ้วทั้ง 10 ในมือทั้ง 2 ข้าง หมายถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างธาตุทั้ง 5 และชันทั้งสิบประการ (รายละเอียดแสดงอยู่ในคัมภีร์นั้นๆ) และยัง
หมายถึงสัญลักษณ์แห่งความศกัสิทธิ์ต่างๆ (ตามคัมภีร์สันสกฤตและจีน) อีกด้วย

คัมภีร์ ฟุคะระกุไกเอกิ (Fudarakukwaiki) ได้ออกบรรยาย

ความสำคัญของมือไว้ความวรรณคดีดังนี้ว่า

"มือซ้ายคือการได้รับความพึงพอใจ(ซาคุโซ, การทำจิตอุปสรรค)และถูกเรียกว่า
เป็นหลักการ(ริ , อุคมคคิ) นี้อือ โลภียธรรม(Matrix World ?) มือขวาหมายถึงความ
รู้(จิ) นี้อือโลกุตรธรรม(Diamond World ?) นิ้วทั้งห้าในมือซ้ายแทนความรู้ 5 ประการ
ในโลภียธรรม(โค จิ) นิ้วทั้งห้าในมือขวาแทนความรู้ 5 ประการในโลกุตรธรรม"

ทั้งยังได้บรรยายอีกว่า

"มือซ้ายคือความเพ่งเล็งหรือจิตาโภค(โซ) มือขวาคือความเจดีย์วณลาต(อึ) นิ้ว
ทั้งสิบคือชันทั้งสิบปร ะตอ(ชูโค) ซึ่งได้รับการขนานนามว่า สารสำคัญของโลกสิบปร ะการ(ฮอกไก)
หรือจุลสำเร็จทั้งสิบ (ชินนโย)ถ้าสรุปความแล้วทั้งหมดนี้คือความเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้นแต่ถ้าจะขยาย
ความก็มีการขนานนามต่างๆกันได้แก่มือข้างซ้ายนิ้วก้อยคือความกรุณา(แคน)นิ้วนางคือวินัย(ไก)นิ้วกลาง

10. Ibid. pp. 30-31.

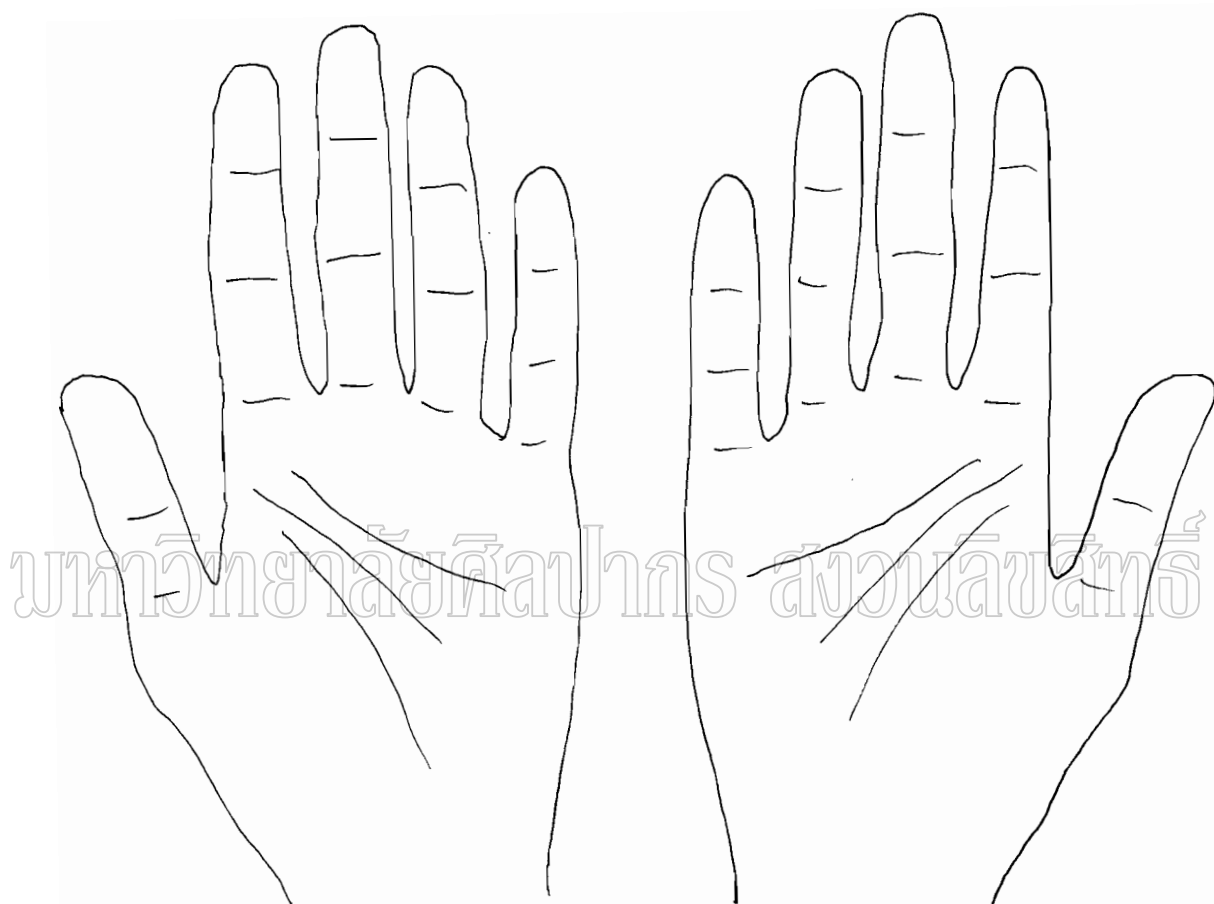
คือความเพียร (นิน) , นิ้วชี้คือพลังงาน (ชิน) , นิ้วหัวแม่มือคือการเล็งญาณหรือความพิจารณา (เชน) มือขวา นิ้วก้อยคือความเฉลียวฉลาดหรือปัญญา (อ) , นิ้วนางคือความตั้งใจ (โธ) , นิ้วกลางคือบุญญา (กัน) , นิ้วชี้คืออำนาจหรือกำลัง (วิกิ) , นิ้วหัวแม่มือคือ ความรู้ (จิ)"

" นิ้วก้อยคือตัวแทนแห่งแผ่นดินหรือโลก , นิ้วนางคือน้ำ นิ้วกลางคือไฟ, นิ้วชี้คือลมหรืออากาศ, นิ้วหัวแม่มือคือความว่างเปล่า"

การเสด็จทำทางในมุทราก่างๆ ค่ายมือและนิ้วอันมีความหมายเฉพาะอยู่ในตัวนั้น มีที่ใช้นานแล้ว ทั้งในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและในพระเวทของพราหมณ์ อันได้บรรยายเอาไว้และได้กลายมาเป็นคัมภีร์แห่งมุทราก่างๆ ในคัมภีร์พุทธคัมภีร์ ในสมัยหลังต่อมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
12. Ibid. p. 31.

รูปที่ ๑๑ ๒.๑๖

ฉบับต่างๆ อันเป็นมูลฐานแห่งท่าทางของมือ

¹⁴
ลักษณะกำหนด 6 ชนิด (รูปที่ ๗๔)

1. กำหนดแบบดอกบัว (Lotus Fist) บางทีก็เรียกว่า (Noble Fist หรือโคเกนเป็นแม่แบบแห่งโคโซโก มณฑล

2. Diamond Fist (ทองโค เกน - อิน) กำหนดเพชรจัดเป็นลักษณะที่สำคัญมากที่สุด ในคัมภีร์ทางศาสนาบางเล่มเรียกว่าเป็นมูทราแห่งความสัมพันธ์ในความรู้ กาย และ ใจ ของพระศาสดาเจ้าทั้งหมด หรืออาจหมายถึงความเกี่ยวข้องระหว่าง กาย คำพูด และ ความคิดก็ได้

3. กำหนดแบบประสานนิ้วไว้คานนอก (Outer Bonds Fist) (เคบาคุ เทน - อิน) คัมภีร์บางเล่มเรียกว่าเป็น Diamond Bonds หรือคอนโคบาคุ ของโจสึในระหว่างมือที่ประสานกันขึ้นเปรียบเสมือนกับดวงจันทร์ หรือดวงจันทร์ที่อยู่บนดอกบัว นิ้ว 8 นิ้ว นอกจากนิ้วหัวแม่มือหมายถึงกลับบัว ซึ่งก็หมายถึงการบำเพ็ญญาณอันไคแก่รักษาจิตใจให้เที่ยงนั่นเอง

4. กำหนดแบบประสานนิ้วไว้คานใน (Inner Bonds Fist) (โนบาคุ + เกนอิชิ อิน) ของวางในระหว่างมือทั้งสองมีความหมายถึงดวงจันทร์เช่นกัน ซึ่งดวงจันทร์เป็นตัวแทนแห่งความรู้ หรือหัวใจแห่งโพธิ นีวทั้งสิบแทนรัศมีอันแผ่มาจากพระพุทธ

5. กำหนดแบบ Anger Fist (ฟุนนุ เกน - อิน)

6. กำหนดแบบพระศาสดา (Tathagata Fist) หรือ นโยโร แอน - อิน อันเป็นลักษณะกำหนดประจำพระพุทธประกอบด้วย กำหนดดอกบัว และกำหนดเพชร (Lotus Fist และ Diamond Fist)

¹⁵
ลักษณะการประสานมือ 12 แบบ (รูปที่ ๗๕)

1. เนบินะ คิส โส ทำอันเป็นตัวแทนแห่งจิตอันมั่นคงและซื่อสัตย์ (เกนชิสลิน) (Kenjoshin)

) (สันสกฤต - หฤทย)

2. ชันพุทะ (สันสกฤต - สมบุฏ) หมายถึงจิตอันว่างเปล่า (*hoshin*)
3. กัมมิ(น)ระ (สันสกฤต - กมล ?) หมายถึงคอกบัวตูม (คอกบัวในที่นี้อาจหมายถึงจิตที่จะรับความรู้ก็ได้)
4. โยคะ (สันสกฤต - ปุณ) หมายถึงคอกบัวบาน
5. ออคคณสะสะ (สันสกฤต - อัจจทานช) หมายถึงการแสดงอย่างแจ่มแจ้ง (เกนโร)
6. อะทะระ (สันสกฤต - อาจารย์) คือท่ารองรับน้ำ โดยมือทั้งสองเปรียบเสมือนถ้วย
7. อะระณมะ (สันสกฤต ปุณาม) คัสโส หมายถึงการเข้าพักในที่พึ่งพาอาศัย (กิมโย)
8. มิตะริทะ (สันสกฤต วิปริต) คัสโส หรือการประสานหลังมือเข้าด้วยกัน
9. มิตะริเออิตะทะ (สันสกฤต วิบุยสุต) คัสโส
10. เทอริเออิตะ คัสโส หมายถึง การสร้างความก้าวหน้า
11. อะทะระ (สันสกฤต อาจารย์)
12. พุกุสุ

ท่าแสดงสัญลักษณ์อื่นเป็นแบบแผน

1. ปางประ¹⁶ธานพร (รูปที่ ๑๖) หรือมูทราแห่งการให้ความสำเร็จซึ่งปรารถนาในปฏิจจาทิสังไขว้ เรียกชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Segan-in* ภาษาจีนว่า *Shih - yian - yin* ภาษาสันสกฤตว่า *Karmudra* หรือ *varaada mudra* เป็นมูทราแห่งการให้ ตามคัมภีร์ *Dainishikyo* อธิบายว่า "มือขวา(มือแห่งความฉลาด)ก็จะขยับปลายนิ้วลงและหันฝ่ามือออกด้านนอก ในรูปของ *Segan-in* และพระพุทธรูปปางนี้พระพุทธรูปจะประสิทธิ์ความสำเร็จให้แก่ปฏิจจาทิสังไขว้"

2. ปางปรุ¹⁷ทานอภัย (รูปที่ ๓๖) หรือมูทราซึ่งช่วยให้ปราศจากภัย เรียกรือเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Semui-in* ภาษาจีนว่า *Shih-mu-wei-yin* ภาษสันสกฤตว่า *Abhaya-mudra* หรือ *Abhaya-mudalamudra*

มือชาวอุยกุกขึ้น ด้วยลักษณะอันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สุ่งทำนี้เป็นท่ามาตรฐานของรูปปรุ¹⁸สมากรรมทั่วโลก เป็นเป็นสัญลักษณ์แสดงอำนาจของกษัตริย์แถบเมดิเตอร์เรเนียน เป็นสัญลักษณ์แห่งการคุ้มครองภัยของจักรพรรดิโรมัน ซึ่งมีอแห่งอำนาจนี้เรียกว่า *magna manus* นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอำนาจปกครองอีกด้วย

ตามคัมภีร์โคนิชิเกียว (*Dainichikyō*) ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนา
ลัทธิมหายานของประเทศญี่ปุ่นได้บรรยายว่า "มือแห่งความฉลาด (มือขวา) ยกขึ้นในลักษณะของ *Semui* ซึ่งเป็นอำนาจแห่งการช่วยให้ปราศจากความกลัว ถ้าเป็น *doi-in* (สันสกฤต - มหาอุณาโลมมูทรา) อันเป็นท่าประจำพระองค์ของพระเชษฐานิพุทธ จะถูกเรียกว่าเป็น *Semui-sha* และในกรณีเดียวกันตามคัมภีร์ วิปชยุณ ท่านเรียกว่า *Semui-sha* ซึ่งเป็นมูทรา ของบุคคลผู้ให้ความกล้าหาญ

นักปราชญ์ทั้งหลายให้ความเห็นเกี่ยวกับมือขวาที่ยกขึ้นในปางปรุ¹⁹ทานอภัยนี้ต่างกััน-
กล่าววาทาเ็นมาจากอินเดียซึ่งจักเป็นท่าแห่งการหักทลายปราศรัยหรือการรื้อแซะ
ว่า อภัย มูทรา นี้มือขวายกขึ้นเพื่อความเจ็บบสงบ นอกจากนั้นยังจักเป็นท่า
แห่งการห้ามภัย หรือการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) ในคัมภีร์สูตรางการของ อัสวโธษ อธิบายไว้
ว่า ช่างศิลป์ผู้กระทำรูปเคารพทางพระพุทธศาสนา ต้องทำรูปของพระพุทธรเจ้าในกริยูกมือขวาขึ้น

17. Ibid. p. 55.

18. Ibid. p. 56.

19. Ibid. p. 59.

เหมือนกันไปหมดทั้งโลกก็เพราะเหตุว่า ใครก็ตามที่ยังเกิดความกลัว เมื่อได้แลเห็นพรพุทธรูป
ในมูทราหรือปางเช่นนี้ จะทำให้ปราศจากความกลัวได้

ตามความเห็นของข้าพเจ้า ปางประธานอภัยนี้จักเป็นการแสดงท่าทางของมือด้วยความ
เป็นธรรมชาติอย่างที่สุด มือซ้ายของรูปเคารพผู้กระทำปางนี้มีกว้างไว้บนตักเสมอ ซึ่งก็อาจเนื่อง
มาจากวาปกติแล้วหาสมาธิ คือมือซ้อนกันอยู่บนตักเป็นท่าประจําพรพุทธรูป เมื่อกระทำท่าประธาน
อภัยจึงยกมือขวาขึ้นอย่างธรรมชาติ มือซ้ายจึงยังคงวางอยู่บนตักเป็นปกติแต่ก็มีบางกรณี ที่มีมือซ้ายนี้
ไม่ได้วางอยู่บนตักแต่กลับแสดงท่าประธานพรหรือ วรพมูทราของอินุ คือมือชี้ลงล่างหันฝ่ามือออก
ค่านอกลำตัว ก็มี ในลักษณะเช่นนี้มีคำอธิบายในคัมภีร์พุทธศาสนามหายานแห่งประเทศญี่ปุ่นเรียกว่า
เป็นท่า *Segan - ²⁰semui - in* คือเป็นท่าสมระหว่าง *Segan - in* = การให้บุญ
กุศล , ความกรุณาหรือการให้พรกับ *semui - in* ซึ่งมีความหมายถึงการให้ความกล้าหาญ
หรือ *semui - in* มือขวาหมายถึงการยื่นให้ ส่วน *Segan - in* มือซ้ายหมายถึง
ถึงการให้อีกเช่นกัน แต่เป็นการให้ทางซีกกัน คือ *semui - in* หมายถึงการให้ความ
ปราศจากภัย หรือการให้ความกล้าหาญ ส่วน *Segan - in* หมายถึงการให้พร หรือการให้ความ
สุขสงบ สรุปลั้วรูปประธานกรรมที่ท่าท่า *Segan - semui - in* ก็หมายถึง การให้พรและการ
ให้ความมีภัยแก่ผู้พบเห็นหรือผู้เคารพมันเองเพราะ " *se* " มีความหมายเท่ากับ "การให้" " *gan* " ²¹
มีความหมายถึง "ปฏิกุญหาแห่งความกรุณา" ส่วน " *mu* " มีความหมายเท่ากับ "ความกล้าหาญ"

หรือ"ความปราศจากความกลัว" กล่าวรวมกันจึงเท่ากับให้พรและให้ความไม่มีภัย(ปราศจากความกลัว) จึงกล่าวแล มักต้องแทนด้วยมือซ้าย" *segan* " แลมือขวา" *semui* "เสมอ

ท่า *semui-in* ที่เก่าที่สุดพบในศิลปสมัยต้นราชวงศ์สุโขทัยที่มูทราเป็นท่าของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ส่วน *segan - semui-in* พบมาแล้วตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 แลมักเป็นท่าของพระศาสดามุณี หรือพระโพธิสัตว์มัญชุศรี ฯลฯ ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 9 - 12 ท่านี้มีปรากฏว่า มือซ้ายถือไข่มุกส์ ส่วนมือขวาท่า *semui-in* (ประทานอภัย)

3. ปางเทศนา (รูปที่ ๓๖) ²² หรือมูทราแห่งความสงบเรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *An-i-in* เรียกเป็นภาษาจีนว่า *An-wei-yin* เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า *Anishamudra* หรือ *vyatikhyānamudra*

ปางนี้จักเป็นปางสากลปางหนึ่งพบว่ามีในรูปประติมากรรมของคริสต์ศาสนาและในประติมากรรมพุทธศาสนา

ปางนี้บางทีก็เรียกว่ามาจาก ท่า *segan - semui-in* ²³ นั่นเองคือมือซ้ายแบแลมือขวายกตั้งขึ้นแต่จับนิ้วเข้ากับนิ้วหัวแม่มือซึ่งคล้อยมาจากมือซ้ายแบแลซึ่งลง ส่วนมือขวาหันฝ่ามือออกแลตั้งขึ้นของท่าประทานพร แลประทานอภัย

ปางเทศนานี้มีความหมายถึง การให้เช่นเดียวกับ *segan - semui-in* แต่หมายถึงการให้ความเงียบสงัด(*an-i-in*) บางทีก็หมายถึงการเทศนาสั่งสอน การปลอบโยน หรือความโล่งใจอีกด้วย

๒๑

21. Ibid. p. 63.

22. Ibid. p. 66.

23. Ibid. p. 64.

ปางวิตรรกะหรือมูตราแห่งความสงบของพุทธปร เสิมากรรมในปร ประเทศญี่ปุ่นยังทำได้
 อีกหลายท่าคือ An-i - shōshu - in เรียกเป็นภาษาจีนว่า an - wei
 shū - eh'ü yin ซึ่งมีความหมายว่าเป็นมูตราแห่งความสงบและรวบรวมตัวแสดงท่าโดย
 มือข้างซ้ายยกขึ้นจับนิ้วชี้เข้ากับนิ้วหัวแม่มือ มือขวายกขึ้นในระดับเอว ท่านี้มักเป็นท่าประกอบของ
 ปร เสิมากรรมรูปเคารพที่แสดงทำเป็นต้นนำมาบรรยายเพราะมีความเกี่ยวข้องกันอยู่

ท่า an - i - in มีอีกชื่อหนึ่งว่า seppō - (no) - in หมายถึง
 ถึงท่าแสดงกฏหรือหลักธรรมตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า วิตรก คือการชี้แจงแสดงหลักธรรม
 (seppō) หรือการเทศนาสั่งสอนนั่นเอง

อีกกริยาหนึ่งของ an - i - in คือแตะนิ้วหัวแม่มือเข้ากับนิ้วนาง และมีชื่อ
 เรียกเฉพาะว่า kichijō - in (รูปที่ ๓๖) หรือมูตราแห่งโชคดี มูตรานี้เป็นลักษณะ
 ประจำของเทพธิดา Kichijō - in ซึ่งในคัมภีร์สันสกฤตเรียกเทวองค์นี้ว่า มหาศรี
 (Mahāśrī) ซึ่งมีทานหมายถึงความยิ่งใหญ่ ศรีหมายถึงบุญหรือความโชคดี (=
 kichijō) เมื่อท่านแสดงอยู่ในพุทธปร เสิมากรรมของพระพุทธรูปจะเรียกว่า kichijō - in
 หรือแห่งความโชคดี หรือความรื่นเริงยินดี เพราะสำหรับโลกแล้วการที่พระพุทธรูปองค์ทรงแสง
 หลักธรรมของพระองค์คือความปลื้มยินดีของชาวโลก

นอกจากนั้นท่า an - i - in ยังเป็นท่าแห่งบำเพ็ญฐานชั้นต่างๆของพระชยานิ
 พุทธมิตาภะอีกด้วยเมื่อพระมิตาภะบำเพ็ญฐานบรรลุจากการตรัสรู้มาสู่การเทศนาสั่งสอน ก็เปรียบ
 เสมือนการบำเพ็ญสมาธิ (jō - in) มาสู่การเทศนาสั่งสอน (seppō - in) นั่นเอง
 ขั้นตอนต่างๆแห่งองค์พระชยานิพุทธมิตาภะ(รูปที่ ๓๖) a. Middle Class : lower life
 (ชั้นกลาง : ชีวิตตอนต้น) มือทั้ง 2 อยู่ระดับอกก้นนิ้วหัวแม่มือจับประตับนิ้วชี้ทั้ง 2 ข้าง
 b. Middle Class : Middle life (ชั้นกลาง : ชีวิตตอนกลาง) มือทั้ง 2 ข้างอยู่ระดับ

ออกนิ้วกลางจับ คิกกับนิ้วหัวแม่มือ

e. Middle Class : Upper Life

(ชั้นกลาง : ชีวิตตอนปลาย) มือ 2 ข้างอยู่ระดับ

ออกนิ้วนางจับประทับนิ้วหัวแม่มือ

d. Lower Class : Lower Life

(ชั้นต่ำ - ชีวิตตอนต้น) มือขวายกขึ้นระดับอก

มือซ้ายอยู่ในระดับต่ำกว่าทรวงอกและซี่โครง นิ้วหัวแม่มือและนิ้วนางเข้าด้วยกัน

e. Lower Class : Middle Life

(ชั้นต่ำ - ชีวิตตอนกลาง) ทำมือเช่นเดียวกับ

ชั้นต้นแต่จับนิ้วหัวแม่มือเข้ากับนิ้วกลาง

f. Lower Class : Upper Life

(ชั้นต่ำ : ชีวิตตอนปลาย) ทำมือเหมือน

2 ท่าที่ผ่านมาแต่จับนิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือเข้าด้วยกัน

ท่า an - i - ²⁵ _{in} อีกท่าหนึ่งหันหลังมือเข้าหากันนิ้วก้อยเกี่ยวไขว้กัน นิ้วหัว

แม่มือประทับคิกกับนิ้วกลาง นิ้วชี้ตั้งตรง เรียกว่าท่า *nima - in* เป็นปรีชาพรของค
ของพระโพธิสัตว์ *gōzangye Myō - ō* หรือพระโพธิสัตว์โคโรโลกย วิชัยราช (ผู้
ชนะในสามโลก)

4. อัญชลิมุทรา (ท่าไหว้) หรือท่าประสาธน์มือเพชร (รูปที่ ๓๓) เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Kongō - gasshō* เรียกเป็นภาษาจีนว่า *Chin - kang ho - chong* เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า *Vajra - añjali-karamamudrā, Añjalimudrā*

Kongō - gasshō บางทีก็เรียกเป็น *Shinmyō - gasshō* เป็นท่า

แห่งการแสดงความเคารพ โดยการใช้มือทั้งสองประทับเข้าด้วยกันนิ้วคือนิ้วและนิ้วโป้งเกี่ยวเข้าด้วยกัน นิ้วหัวแม่มือข้างขวาทับบนข้างซ้าย มือซึ่งที่ประสาธน์กันหันมือขวาหมายถึงพระ

25. Ibid. p. 75.

26. Ibid. pp. 76-78.

พุทธ มีช้ายหมายถึงโลกียธรรม การประสานกันหมายถึงการรวมกันระหว่างโลกุตระธรรม และโลกียธรรม (วัชรธาตุและ คุรุธาตุ) นี้ทั้งสิบแทนความสมบูรณ์ 10 ประการหรือโลกทั้งสิบแห่งความสำคัญ และปัญหาให้ผู้สวดอ้อนวอนเพื่อ

1. การขอพึ่งพระพุทธรูปเจ้า
2. การเคารพหลักธรรมของพระพุทธรูปเจ้า
3. การกำจัดกิเลส

5. ปางมารวิชัยหรือมูทราแห่งการแตะแผ่นดิน (รูปที่ ๓๗) เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Sokuichi-in* เรียกเป็นภาษาจีนว่า *ch'u - ti - yin* เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า *Blumisparsa mudra*

มีหลายท่าด้วยกันสำหรับ *Sokuichi - in* หมายถึงการแตะหรือชี้แผ่นดิน โดยมีมือขวาวางคว่ำอยู่บนเข่าขวาปลายนิ้วชี้ลงดินอีกท่าหนึ่งใช้มือขวากว้างบนเข่าปลายนิ้วทั้งหมัดยกขึ้นนิ้วชี้ ชี้ลงดิน หรือท่าที่ใช้มือขวาวางราบไปบนเข่าขวาใต้เข่าซึ่งเรียกว่า *Anzan-in* (รูปที่ ๓๘) (ภาษาจีน *an - shan - yin*) ซึ่งหมายถึงการแตะแผ่นดิน

ปางนี้มีความหมายถึงการปราบและการชนะเหนือมารโดยให้แผ่นดินเป็นพยานของพระพุทธรูป ปกติแล้วมักเป็นท่าของเจ้ากษัตริย์

6. ปางสมาธิหรือปางแห่งตกรเพ่งจิต เรียกว่าเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Jō - in* ภาษาจีนว่า *Ting - yin* ภาษาสันสกฤตว่า *Dhyāna mudra*

ท่านี้จักเป็นทามาตรฐานมากของประติมากรรมรูปเคารพซึ่งต้องเป็นรูปนั่งเสมอ ในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีการทำท่าของสมาธิด้วยมือเป็นแบบต่างๆกัน ในประติมากรรมรูปเคารพต่างๆ (รูปที่ ๓๙) แสดงถึงสมาธิในท่าต่างๆกันและทำในแบบของ *Type B*. จักว่าเป็นท่าที่สุก และท่าสมาธินี้เกิดจากท่าโยคะของฮินดูอีกด้วย

27. Ibid. p. 80

28. Ibid. p. 85

29. Ibid. pp. 87 - 93

7. ปางแสดงธรรมจักรหรือมูทราแห่งการหมุนวงล้อแห่งหลักธรรมหรือการยังพระธรรมจักรให้เป็นไป เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Temboin-in* เรียกเป็นภาษาจีนว่า *Chuan-fa-lun-yin* เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า *Dharmachakramudra* (รูปที่ ๓๐) แสดงให้เห็นถึงการทวนล้อในลักษณะต่างๆกันของธรรมจักรมูทรา เช่นแบบที่พบที่ถ้ำอชันดาในสมัยราชวงศ์คุปตะ หรือแบบที่พบที่ทิเบต หรือแบบของสมัยราชวงศ์ศตวรรษในอินเดีย หรือแบบที่เรียกว่า *Horyuji Temboin-in* อันเป็นภาพประจำองค์พระ *Horyuji Amida* ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระชยานิพุทธอมิตาภะเป็นต้น

ท่านักมีความหมายถึงปางปฐมเทศนาที่สวนมฤคทายวัน ของพระพุทธเจ้า

8. ญาณมูทราหรือมูทราแห่งความรู้ เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า *Chi Ken-in* เรียกเป็นภาษาจีนว่า *Chi-ken-tsan-yin* และอาจจะเรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า *Vajramudra*, *jñānamudra* หรือ *bodhiśāstramudra* (รูปที่ ๓๑) ท่านักเป็นท่าของพระชยานิพุทธไวโรจนะในญี่ปุ่น บางทีก็เรียกว่าเป็น *bodaiimōdaiehi-in* หมายถึงมูทราแห่งความรู้ครั้งแรกที่ควบคุมจิตไปสู่การตรัสรู้หรือเรียกว่า *hōmatsu-mumyōkoku-an-in* หมายถึงถึงมูทราซึ่งหมดความมืดแห่งจิต หรือ *hōshōhananyoraidaimyōchi-in* มูทราแห่งความรู้อันวิเศษและยิ่งใหญ่แห่งพระชยานิพุทธไวโรจนะ

มูทราชั้นรอง 6 แบบ

มูทราประเภทนี้จัดเป็นชั้นรองจากมูทราหลัก มี 6 ชนิด คือ

1. *Konjō* ³² -in หรือมูทราแห่งการทวนน้ำมัน (มีความหมายถึงการรับพิธีอภิเศก)

30. *Obid.* pp. 94 - 95

31. *Obid.* pp. 102

32. *Obid.* pp. 111 - 112

ในการที่จะนำเพ็ญญาณเพื่อเข้าสู่แคนพุทธภูมิ) เรียกเป็นภาษาจีนว่า *Kuan - ting - yin* ภาษาสันสกฤตว่า *Abhiṣeka (ra) - mudrā* โอภิเชก(น)มูตรา) (รูปที่๓๓)

พิธีเชื่อนานี้ ในสมัยอินเดียโบราณก็ได้มีการกระทำกันแล้วดังมีบันทึกไว้ในคัมภีร์พระเวท ในคัมภีร์ของ มนุสฺรยาน นำนํ้าที่ใช้ในพิธีอภิเชกนี้เป็นสัญลักษณ์แทนความรู้ 5 ประการของพระพุทธเจ้า มูตรานี้มักเป็นของพระอัคริสิศัหรือพระศิมากรรมอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่พระศิมากรรมรูปพระพุทธเจ้า เนื่องจากว่ามูตราี้มีความหมายถึง การรับการอภิเชกจากพระพุทธเจ้าเพื่อการบรรลุเข้าสู่โพชฌณ

2 ³³ *Buddhapa - in* หรือมูตราแห่งบศรของพระพุทธเจ้า(อาจจะตรงกับปางอุ้มบาตรก็ได้ ?) เรียกเป็นภาษาจีนว่า *Bo - puo - yin* ภาษาสันสกฤตอาจจะเรียกเป็น *Buddhapātramudrā* (พุทธปาตรมูตรา) ก็ได้

ปางนี้มักจะต้องประกอบ การนั่งในลักษณะของโยคีสน (*yogāsana*) เสมอ(รูปที่๓๔) ความหมายของปางนี้คืออธิบายว่าเป็นเพื่อเป็นการพิจารณาเลือกบุคคลที่ลักษณะรับพระธรรมคำสั่งสอนโคของพระพุทธเจ้า

3. ³⁴ *Baṣara - un - kongō - in* หรือเพชรมูตราเรียกเป็นภาษาจีนว่า *Chuan - yieh - lo - hung chin - kong - yin* ภาษาสันสกฤตว่า *Vajrakūṃkāra - mudrā* (วชร หังการ - มูตรา) (รูปที่๓๕) มักเป็นปางประจำองค์ของพระวัชรสิศั ซึ่งเรียกกันว่าวัชรหังการ - มูตรา ปกค่อแล้วมือขวามักจะจะถือวัชร สัญลักษณ์แห่งความรู้ซึ่งทำลายราคะ โทษะ และ โมหะ ให้สิ้นไปทั้งยังมีความหมายถึง ความจริงแห่งหลักธรรมอันแข็งแกร่งดุจเหล็กเพชรซึ่งไม่มีสิ่งใดทำลายได้ มือซ้ายถือกริ่งหรือ คณฺฐา (*ghanta*) สัญลักษณ์แห่งหลักธรรมและสัจจธรรม

33. Ibid. p. 113

34. Ibid. p. 114

ในการบำเพ็ญทานหรือการเพ่งสมาธิจิตมักจะแสดงด้วยท่า *Kongō Ken-in* มือขวา (พระพุทธรูป) คือภาวะของผู้นำเพ็ญทานในการที่พระพุทธรูปได้เข้ามาสถิตอยู่ในตัวบุคคลนั้น อย่างเต็มที่แล้ว (พร้อมที่จะตรัสรู้) มือซ้าย (มนุษย์) สันกรรหิ์เพื่อขับไล่ความหลงผิดและความผิดให้กระจายไป

ท่า *Sankōsaishō - in* (ไฮวโรโด ยวิชย มุทรา) หมายถึงมุทราแห่งผู้ชนะในไตรโลก

4. *Mushōfushi - in*³⁵ หรือมุทราแห่งความมีอยู่ในทุกหนทุกแห่งภาษาจีนว่า *Hu - so - pu - shih - yin* เป็นมุทราประจำพระองค์ของพระชะยานิพุทธไวโรจนะผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุดในกลุ่มแห่งพระชะยานิพุทธเจ้าทั้งหมด บางทีเรียกเป็นมุทราแห่งกรรมของพระไวโรจนะ หรือมุทราแห่งคามองเห็นอันยิ่งใหญ่ของพระไวโรจนะ (รูปที่ ๓๕)

5. *Angyō - in*³⁶ หรือมุทราแห่งการบังรูปหรือซ่อนรูปเรียกเป็นภาษาจีนว่า *Yin - hsiang - yin* (รูปที่ ๓๖) มุทรานี้บางทีก็เรียกว่า *Marishitenkyō - in* หรือมุทราแห่งการรับศีลของ *Marishi - ten* หรือมารีจี (*Marishi*) ในภาษาสันสกฤตเป็น *The Queen of the Sky* หรือราชินีแห่งฟากฟ้าของจีน

ในคัมภีร์มืออธิบายว่า พระพุทธรูปองค์ทรงศรีสแกบรคาพระลักษณะทั้งหลายว่า "ถ้าท่านรู้จักชื่อของ *Marishi - ten* และจดจำชื่อนี้ไว้ในดวงจิต ไม่มีมนุษย์ผู้ใดจะสามารถสังเกตรู้เห็นหรือมองเห็นตัวพวกท่านทั้งยังไม่สามารถจะจับต้องได้ บุญมิด หรือทำร้ายท่านให้บาดเจ็บอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่มีผู้ใดจะมาหลอกลวงหรือหาประโยชน์ของพวกท่านและไม่มีใครสามารถจะปรากฏกล่าวโทษและทำโทษได้" ผู้ใดที่เคารพเชื่อถือและจดจำนามของ จะได้รับการคุ้มครองป้องกันจากพระนางและสามารถพ้นภัยจากคนชั่วร้าย ทั้งยังหลีกเลี่ยงได้จากความวิบัติภัยทั้งหลายทั้งปวง

35. *Ibid.* p. 115

36. *Ibid.* pp. 117 - 118

6 ³⁷ Gebaku Ken-in หรือภาษาจีนเรียกว่า Hoi-fu ch'üan-yin
(รูปที่๓๗) มีแห่งอื่น naibaku ken-in อีกแบบหนึ่ง Gebaku Ken-in
หรือกำหนดโดยนิ้วอยู่ด้านนอกเป็นสัญลักษณ์แห่งปฏิกุญญาของพระผู้จะกลายเป็นพระพุทธรูปเจ้าใน
กาลต่อไป ส่วน naibaku ken-in หรือกำหนดโดยนิ้วอยู่ด้านใน หมายถึงพระ
พุทธบุตรทรงให้ความช่วยเหลือแก่พระหรือมนุษย์ผู้บำเพ็ญบุญ

ท่านนี้กำหนดในรูปพระคิม่าอื่นๆอันนอกเหนือไปจากรูปพระพุทธรูปเสมอ

นอกจากปางต่างๆอันแสดงด้วยมือทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วยังมีปางอื่นเกี่ยวข้องกับท่านนี้
บางปางที่พึงกล่าวในที่นี้ด้วยนั้นคือปาง ยับ - ยัม (yub-yam) นี้คือปางรวมกันในระหว่างพระ
ผู้เป็นที่เคารพกับศักติหรือราชา ซึ่งในพระพุทธรูปศาสนิกายมหายานนิยมมาก โดยได้รับอิทธิพล
มาจากลัทธิคันถระของฮินดู (รูปที่๓๘) แสดงให้เห็นถึงท่าของปางนี้

ท่าของวิฆเนศวรที่ประสาธน์เมื่อไหว้พระที่บนบานทรวงอกก็คือท่าที่กลายมาจากท่า
(ยับ - ยัม) นั้นเองแต่ในที่นี้ไม่ปรากฏศักติ แต่ในพระหัตถ์ของพระวิฆเนศวรหรือพระอาทิตย์พุทธก็
ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดแก่โลก แก่พระชยานิพุทธรูปเจ้า พระโพธิสัตว์และสรรพสิ่งต่างๆในโลก ก็
ยังถือการะคิงอยู่ (รูปที่๓๙) จะแสดงให้เห็นถึงความเหมือนกันในท่าทั้ง 2 (คือมีศักติและไม่มีศักติ)
ได้เป็นอย่างดี

ปางอีกอย่างหนึ่งคือปางของรูปเคารพต่างๆซึ่งมีของอยู่ในมือต่างๆกันดังเช่นพวกอัม
นิบาลซึ่งข้าพเจ้ายกมาแสดงเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นต้น

อัมรุตทิคาบาล

The Indian Buddhist Temp. 352.

หมายถึงเทพเจ้าประจำทิศทั้ง 8 ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ธรรมชาตาคูวาตีศวรมณฑล (DHAHA DHĀTU VAGIS VAKA MANDALA) และคัมภีร์อื่นๆเช่นในคัมภีร์นิชัณนโยบายาวลี (Nispannayogāvali) เป็นต้น บรรดาทิคาบาลเหล่านี้ย่อมเป็นเทพประจำทิศหลักทั้ง 4 และประจำทิศเฉียงอีก 4 คู่ๆเกี่ยวกับ คณะเทพของพระยมาทศที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานทั่วไปนับถือกัน ดังนั้นในที่นี้ได้อธิบายถึงทิคาบาลทั้ง 8 นั้นตามคัมภีร์ธรรมชาตาคูวาตีศวรมณฑล เพียงแต่ระบุลักษณะโดยเฉพาะกับศกุนหรือชาวยามบ้างเท่านั้นดังต่อไปนี้

1. พระอินทร์

สีกายเหลือง 2 พระกร

ทรงคชสารหรือเอราวัณเป็นพาหนะ

เป็นเทพเจ้าหรือทิคาบาลประจำทิศบูรพาชั้นแรกที่เกี่ยวข้องพระอินทร์ทรงเป็นเทพเจ้าใน 8 พระองค์ของศาสนาพราหมณ์ลัทธิฮินดูมาก่อน ซึ่งก็เป็นเทพเจ้าผู้รักษาทิศตะวันออกนี้เหมือนกัน ระบุลักษณะของพระองค์นั้นจากคัมภีร์นิชัณนโยบายาวลีได้บรรยายว่า

"โอราวตารุระ อินฺทฺรํ ปิตํ วสุํ สุคณฺจ ทธาณะ"-นิชัณนโยบายาวลีหน้า 61

พระอินทร์เทพเจ้ารักษาทิศตะวันออกทรงมีเอราวัณเป็นพาหนะทรง และพระวรรมแห่งพระวรกายนั้นเป็นสีเหลืองในพระหัตถ์ทั้งคู่มุ่งถือวัชร และประคองกอดช้ายาวไว้"

พระอินทร์ในนามว่าเจ้าวัชร ก็ได้ประทับที่ทิศภาคนี้แห่งกรุงไปบิงอันเป็นสถานที่รวบรวมประติมากรรมนั้นของประเทศแมนจูเรียด้วย

2. พระยม

พระฉวีสีน้ำเงิน มี 2 พระกร

ทรงมหิงส์เป็นพาหนะเป็นเทพเจ้าประจำทิศทักษิณ

พระยมนี่ก็เช่นกัน คือเทพเจ้าประจำทิศองค์หนึ่งใน 8 องค์ของลัทธิฮินดูคัมภีร์ทิมะบันนโยคาวลี ได้บรรยายไว้ว่า

"ยามยา มหิเช ยมะ ฤๅณโณ ยมทณฺศุสฤๅญ-ทิมะบันนโยคาวลีหน้า 61

เทพเจ้าประจำทิศทักษิณนั้น คือพระยมเทพทรงมหิงสาเป็นพาหนะ พระองค์มีพระฉวีสีน้ำเงินในพระหัตถ์ทั้งสองทรงถือคฑาที่เรียกว่า ยมคฑ์ (ไม้เท้ามรณะ) กับศูล (น่าจะเรียกในภาษาไทยของเราได้ว่า "หลาว")

ยมเทพนี้จัดเป็นเทพเจ้าแห่งความตายในประเทศอินเดียนับถือกันมากได้พบประวัติ

มากรรมของพระองค์มากมาย

3. พระวรุณ

พระฉวีสีขาว มี 2 พระกร

ทรงจรเข้หรือมกรเป็นพาหนะ ประจำทิศปัจฉิมทิศ

ทักขาลองค์ที่ 3 มีนามว่าพระวรุณคัมภีร์ทิมะบันนโยคาวลีหน้า 61 บรรยายว่า

"วารุณ มกเร วรุณะ เสวคะ สุปตโน นาคปาศสงข ฤๅญ "

พระวรุณทรงเป็นเทพเจ้าประจำทิศตะวันตก มีมกรเป็นพาหนะทรง พระฉวีสีขาว และทรงลักษณะคฤพรกุมารอันมีอายุได้ 7 พรรษาในพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งคู่ทรงถือ นาคปาศ และสังข์

4. พระกูปเระ (ท้าวกู่เวรก็เรียก)

สีกายเหลือง มี 2 พระกร

มีมนุษย์เป็นพาหนะ ประจำทิศเหนือ

พระกูปเระหรือท้าวกู่เวรทรงเป็นเทพเจ้าประจำทิศอุดรทิศคัมภีร์ทิมะบันนโยคาวลีหน้า 61

ได้บรรยายลักษณะของพระ องค์ดังนี้

" เกาเพรฺยํ นเร ภูเพระ สุปิโตกุศ คุหาชฺรุ" ความว่า เมื่ออุทเทรานั้น มีทิกบาลทรงพระ นามว่าพระ ภูเพระ ประทับอยู่เหนือมนุษย์อันเป็นพาหนะทรงของพระ องค์ มี พระฉวีสีเหลืองขมิ้นในพระ หัตถ์ทั้งสองทรงถือปฏิภนและคชา

ท้าวภูเวรนี้ ปรากฏในประเทศชิต

5. พระอัสสัณ

สีกายขาว มี 2 พระกร

ทรงโคเป็นพาหนะ ประจำทิศอัสสัณ(ตะวันออกเฉียงเหนือ)

ทิกบาลประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คือพระ อัสสัณลักษณะพระ องค์ คัมภีร์ชินนโย
ควาสี บรรยายว่า

"โอสสาณํ วรณารุชํ อัสสัณํ อวิสุตปาณํ วัชฏารุชํ ชระ ฐรณ
โชกวิที นิลกณฺฐํ" หน้า 61

เบื้องทิศอัสสัณมีพระ อัสสัณทรงโคเป็นทิกบาลพระ องค์มีสีพระ กายขาว ในพระ หัตถ์ทั้งสองทรง ตรีศูล และ กบฏ(ถ้วยทำด้วยกระโหลกมนุษย์) ทรงมุนพระ เกษามีจันทร์ฉลา(พระ จันทร์ครึ่งซีก)ประทับทรงมีงูเป็นสํวีย์ขโมยรีท ก้องเจวียงพระ วรกายกุสลังวาลย์เครื่องประ
กับนั้นแล มีพระ ะศอเป็นสีนิล (นิลกณฺฐํ)

6. พระอัคนิ

สีพระ กายแดง 2 พระกร

ทรงแพหรือแกะเป็นพาหนะ ประจำทิศอัคเนย์ หรือทิศอัคนิ คือทิศตะวันออกเฉียง
ใต้

เทพเจ้าประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีนามว่าพระ อัคนิเทพลักษณะของพระ องค์คัมภีร์

พินัยนโยบายควาสีว่า

ผู้บัญชาการเนยยา ฉาเค (Cehage) ภูมิ : รุก : สุวณณพุลล : "หน้า 61

"ณ เบื้องทิศอัคนิ (ในภาษาไทยหมายถึงเป็นอาคเนย์เห็นได้ชัดว่าแตกต่างจากศัพท์อัคนินี้เอง)
คือทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพระอัคนิเทพทรง เป็นทิกบาลประทับอยู่หลังพระอันเป็นพาทนะ มีลักษณะ
กายแดง ในพระหัตถ์ทั้ง 2 ทรงถือศรวะ (ladle) อละกัมภิล (หม้อน้ำมนตร์)"

7. พระโนรฤติ

สีกายน้ำเงิน 2 พระกร

ทรงอุสุราเป็นพาทนะ ประจำทิศโนรฤติ (ตะวันตกเฉียงใต้)

ทิกบาลคู่กับทิศมีนามว่า พระโนรฤติ ทรงเป็นเทพเจ้าประจำทิศโนรฤติ ซึ่งทิศนี้ได้คู่
กับไทยคู่เหมือนในภาษาไทยเราเคยใช้อยู่ในภาษาโบราณเหมือนกันว่าทิศ "เนรติ" แล้วมากลาย
เป็นทิศ "นรติ" ไป หมายถึงทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งมีพินัยนโยบายสี หน้า 61 บันทึกลักษณะเทพ
ประจำทิศองค์นี้ว่า

" โนรฤตฺยํ ราชสชาติไป โนรฤติ : นิล : เสวชชุกเขฏกฏฤตฺย "

"ทิศโนรฤติ มีเทพเจ้าผู้เป็นนายแห่งราชสส ทั้งหลายอันมีนามว่า พระโนรฤติ ทรงมีสีกาย
สีน้ำเงินประทับเหนือซากอุสุราอันเป็นพาทนะทรงในพระหัตถ์ทั้งคู่อุสุราและพระชรรค์ และ เขฏก
(คือไม้เท้า)

8. พระวายุ

สีกายน้ำเงิน 2 พระกร

ทรงกวางเป็นพาทนะประจำทิศวายุ

ทิกบาลประจำทิศวายนามว่า พระวายุ ทิศวายุในที่นี้บังคับว่าเป็นนามที่ได้มาจากเทพประจำ
ทิศนั่นเองแต่ในไทยเรามาแปลงเป็นทิศพายัพซึ่งก็ยังคงรูป ศัพท์เดิมอยู่นั่นเอง เพราะตัว ว และ

กับพ แผลงแทนกันได้แล้วเอา อู เป็ อว ตามหลักการแผลงภาษาบาลี เป็นไทย คัมภีร์นิมิตนูน
โยคคาวลี หน้า 61 บันทึกลักษณะเทพประจำทิศดังนี้ไว้ว่า

"วายุวายุ มฤเค วายุรณีโต วคปฏฐรท ะ "

"ทิศวายุมีพร ะวายุเทพทรงกว้าง เป็นพาทนะ อด ะมีกายสีน้ำเงิน ในพร ะทิศทั้งสอง
ทรงถือ วคปฏฐ

ปางที่เกี่ยวกับทำนั่งในพร ะคิมากรรมทางพุทธศาสนาทัศินยานน

ปางในพร ะพุทธศาสนาทัศินยานส่วนมากหรือจะเรียกได้ว่าทั้งหมดเป็นที่สัง เกตุได้
ว่ามักจะมี ความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องพุทธปร ะวัติเสมอมี เพียงส่วนน้อยที่จะรับเอาพุทธาของ
อินทมาทำเป็นปางในพร ะคิมากรรมรูปเคารพของพุทธศาสนาทัศินยาน และเมื่อรับมาแล้วเรา
(หินยาน) ก็มักจะคัดแปลงให้เข้ากับพุทธปร ะวัติเสมอ เช่น ปางปร ะทานอภัยจึงปรากฏอยู่ในคำ
อธิบายแต่เบื้องต้นพบเห็นแล้ว เป็นต้น

ในการบรรยายถึงปางที่เกี่ยวกับทำนั่งในพร ะคิมากรรมทางพุทธศาสนาทัศินยาน
ข้าพเจ้าจะบรรยายเกี่ยวกับปร ะคิมากรรมทางพุทธศาสนา ในประเทศไทยเป็นหลัก เนื่องจาก
ว่าไทยเป็นปร ะเทศที่จัดว่าพร ะพุทธศาสนาฝ่ายหินยานได้เจริญแพร่หลายอย่างสูงสุดเป็นศาสนา
หลักของปร ะเทศเป็นเวลานานมาแล้ว ทั้งยังมีการทำปร ะคิมากรรมรูปเคารพทางพุทธศาสนา
อย่างมากอีกด้วย

บัดนี้ จะเริ่ม ะต้นการอธิบายถึง เรื่องปางในพร ะคิมากรรมรูปนั่งในพุทธศาสนาทัศิน
ยาน แห่งประเทศไทย

ปางมี 38 ท่ากนิษกรรมณ (รูปที่ ๓๘)

3. ปาง⁴⁰ทูลกริยา (รูปที่ ๔๑)

เมื่อพระอิสิทัตตะ เสด็จออกบรรพชาแล้วเที่ยวสืมเสาะหาวิถีทางตรัสรู้พระโพธิญาณ เสด็จถึงป่า อรุโรวาลิม แม่น้ำเนรุชราในเขตนครราชคฤห์ แห่งแคว้นมคธ โค้ทกพระเนตรเห็นพื้นน้ำราบรื่น แนวป่าเขียวสด มีน้ำใสสะอาดกระแสน้ำไหลมีที่น้ำน่าน้ำร้อนรมย์ ประกอบด้วยโคจรคามคือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารก็ตั้งอยู่ใกล้โดยรอบ ทรงพระดำริว่าประเทศนั้นควรเป็นที่ทำความเพียร พระองค์จึงได้ประทับบำเพ็ญทุกรกิริยากระทำจิตใจให้เป็นสมาธิอยู่กับภิกขุปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นอุปฐาก อยู่ ณ ที่นั้น

พระโพธิสัตว์ ทรงฝึกพระกายและหัดจิตอย่างเคร่งครัดอยู่เป็นเวลา 6 ปี โดยวิหิตรมานพรธกายนและหักห้ามความต้องการตามชาติเสียหมดแม้พระกระยาหารก็อดเสวยวันละวันลดน้อยลงๆ ที่สุดจนถึงวันหนึ่งเมื่อก่อนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระสีวีเสวรัมภอง พระอริปราชญ์ทั่วพระวรกายในที่สุดทรงเห็นว่าวิหิมาเพื่อบุทธกริยานี้ ไม่ใช่ทางที่จะทำให้สามารถตรัสรู้ได้ จึงเลิกปฏิบัติแลกกลับเสวยพระกระยาหารบ้างพระองค์ให้กำลังแข็งแรงคงจะไปตามเดิม ภิกขุปัญจวัคคีย์ เห็นพระโพธิสัตว์เลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ก็เลื่อมศรัทธาไม่เลื่อมใส จึงทิ้งพระองค์พากันไปพำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (มักนี้เรียกว่า"สารนาถ" แขวงเมืองพาราณสี)

พระพุทธรูปปางทูลกริยา ทำเป็นรูปพระชฎมอมแทบจะไว้พระมังสะ นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ หรือหงายพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนกันอยู่บนพระเพลา (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่าพระธมม)

5. ปาง⁴¹ทรงรับมธุปายาส (รูปที่ ๔๒)

ภายหลังที่พระอิสิทัตตะเจ้าเลิกบำเพ็ญ ทูลกริยาแล้วในเช้าเพ็ญวิสาขะ คือเดือนหก ซึ่งเป็นวันครบรอบพระชันษา 35 ปี มีบุตรีกัมพินายใหญ่แห่งหมู่บ้าน เสนานิคม คำบลอรุโวลถ ชื่อนางสุชาคาปรารถนาที่จะทำการบวงสรวงเทวดา จึงหุงคัมขำมธุปายาส คือข้าวสุกที่หุงด้วยน้ำนมโคล้วน จักใส่ถาดทองคำนำไปที่คัมเมหาโพธิ ณ ที่นี้คัมเมหาโพธิ์นั้นนาง

40. สมพร อยู่โพธิ์ . พระพุทธรูปปางต่างๆ . หน้า 21

41. Ibid . p. 24

สุชาคาเห็นพระโศภิตีศิวประทับอยู่ สำคัญว่าเป็นเทวคาจึงน้อมนำข้าว มธุรูปายาสเข้าไปถวาย
พระองค์จึงทรงรับข้าวมธุรูปายาสพร้อมทั้งถาดถวายพระหัตถ์ นางสุชาคาทูลถวายแล้วก็กลับไป
พระโศภิตีศิวทรงถือถาดข้าวมธุรูปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรุชรา สร้างน้ำเสด็จจึงทรง
ปั้นข้าวเป็นปั้นๆ รวมได้ 49 ปั้นแล้วเสวยปั้นแรกที่เหลือก็เก็บไว้เป็นอาหารเสวยไปได้อีก
49 วัน

พระพุทธรูปปางมธุรูปายาส ทำเป็นรูปนั่งห้อยพระบาทแบบพระหัตถ์ทั้งสองวางลงบน
พระชานุ เป็นกิริยารับ

6. ปางเสวยมธุรูปายาส (รูปที่⁴²๔๓)

เมื่อพระโศภิตีศิวทรงรับข้าวมธุรูปายาสจากนางสุชาคาและนางสุชาคากลับไป
แล้ว พระองค์ก็ทรงถือถาดถาดข้าวมธุรูปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรุชราสร้างแล้วเสวย
ข้าวมธุรูปายาส

พระพุทธรูปปางเสวยมธุรูปายาส ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคอง
ถาดมธุรูปายาส พระหัตถ์ขวาทำกิริยาจุมลงในถาด

7. ปางลอยถ้ำ (รูปที่⁴³๔๔)

หลังจากที่พระโศภิตีศิว เสวยข้าวมธุรูปายาสของนางสุชาคา พระองค์ก็ทรง
ลอยถาดทองคำที่ใส่ข้าวมธุรูปายาสขึ้นทวนกระแสแม่น้ำเนรุชรา ทรงพักกลางวันในป่าสาละริม
ฝั่งน้ำนั้น

พระพุทธรูปปางลอยถาด ทำเป็นรูปพระนั่งคุก พระชานุ(เข่า)พระหัตถ์ซ้ายวางบน
พระเขลา พระหัตถ์ขวาวางถาดลงในน้ำ

8. ปางสมาธิ (รูปที่⁴⁴๔๕)

42. Ibid. p. 26

43. Ibid. p. 28

44. Ibid. p. 32

ตามพุทธประวัติคือเอาเอาตอนที่ พระพุทธองค์ประทับนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์ญาคา ซึ่งทรงรับมาจากพรานหมณีสัตถิยะ ณ ที่ตำบลอรุเวลาใกล้ถึงแม่น้ำเนรัญชรา บ่ายหน้าพระพักตร์ ไปทิศบูรพา อันพระปฐมภูมิจึงสำคัญกันพระมหาโพธิ เจริญสมาธิมันเฉพาะอาณานิคมสติกรรมฐาน พิจารณาวิชิหลักพันจากทุกข์ โดยทรงตั้งปฏิธานตนว่า "ยังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรายโค จักไม่เสด็จลุกขึ้นทรายนั่นแม้พระมึงสะแลพระโโลหิต จะแห้งเหือดไปเหลือแต่พระสะจะ (หนัง)พระขนารู (เอ็น) และพระอัฐิกี่คามที่"

พระพุทธรูปปางสมาธิ ทำเป็นเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิหงายพระหัตถ์ทั้งสอง พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้ายวางอยู่บนพระเขลา

9. ปางมารวิชัย ⁴⁵ (รูปที่ ๔๖)

ตามพุทธประวัติว่า พระยามารชื่อวิสวัก ทรงช้างคีรีเมขลยกลโยชามารมา ผจญพระพุทธองค์ เมื่อจะทรงบรรลुพระโพธิญาณพระพุทธองค์มิได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงเสียดพระบาทมีเท้าเหยียบมาเป็นเครื่องคุ้มครองและอ้างพระชนม์เป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์แต่อดีตกาลพระชนม์จึงสำเร็จงานนาริปรากฏขึ้นเฉพาะพักตร์พระพุทธองค์แล้วบีบมวยผมมีน้ำหลังไหลออกมาท่วมพระยามารวิสวักกับหมู่โยชายุพาพย้อมนอนอ้อมแก่พระพุทธเจ้า เรื่องนี้ถ้ากล่าวตามสภาวะธรรมก็มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งช่วง

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ข้างซ้ายวางหงายบนพระเขลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ (เข่า) นิ้วชี้จรดที่ฐานถ้ามีรูปประกอบมักทำเป็นรูปยักษ์มาร และนางชรัมบีบมวยผม (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่า พระปางสะกุ่มมาร)

พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางสำคัญยิ่งกว่าปางอื่นๆ เพราะแสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงถือเป็นคติมาแต่โบราณนิยมสร้างพระปางนี้ เป็นพระประธานตามวัดทั่วไป

10. 10. ปางเรือนแก้ว (รูปที่ 46)

หลังจากครีสุแล้วในสัปดาห์ที่ 4 พระพุทธรูปองค์ได้เสด็จไปยังที่ซึ่งเทวคามนิรมิต เรือนแก้วขึ้นในทิศเหนือแห่งคันพระศรีมหาโพธิ์ เสด็จนั่งสมาธิปลงกั ทรงพิจารณาพระอิริยาบถปฏิภาณ 7 วัน สถานที่นั้นต่อมาเรียก"รัตนพรเจดีย์" หรือ"เจดีย์เรือนแก้ว"

พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิสมาธิพระหัตถ์ทั้งสองพระหัตถ์ขวายูบนพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเขลาหรือประทับนั่งอย่างปางมารวิชัย

11. ปางห้ามมาร (รูปที่ 47)

หลังจากประทับในเรือนแก้ว พระพุทธรูปองค์ได้เสด็จย้อนกลับไปที่ประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธ ทางทิศตะวันออก แห่งคันพระศรีมหาโพธิ์อีก 7 วัน ^{วันขึ้นสัปดาห์ที่ 5}

ขณะนั้นเอง ชิกา 3 คนของพระยารัศมีมาราชิราชคือนางคันทา นางอรดี นางราคา รับอาสาพระยามารมูบิคา เข้าไปทำกลมายาล่อพระทัยพระพุทธรูป แต่พระพุทธรูปก็มีโคตรังไปพระทัยที่ตรงจะละจากพระโพธิญาณมาลุ่มหลงพวกนาง กลับขับไล่ชิคามารให้ออกไป พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ซ้ายหงายอยู่บนพระเขลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ แสดงอาการห้าม

12. ปางนาคปรก (รูปที่ 48)

ในสัปดาห์ที่หนึ่งแห่งการเสวยวิมุตติสุขอันเกิดแต่ความเพ็งกิเลสภาวะพระพุทธรูปองค์ได้เสด็จประทับอยู่ใต้ร่มไม้จิก(มุจลินท์) ทางทิศตะวันออกของต้นศรีมหาโพธิ์ พญานาคชื่อมุจลินทร์นาคราช ซึ่งอาศัยอยู่ในสระน้ำใหญ่ใกล้ๆ ได้แสดงอิทธิฤทธิ์แผ่พังพานแลระวงชนกกายเป็น 7 รอบล้อมพระพุทธรูปเจ้าไม่ให้ถูกคองลมฝน จนกระทั่งฝนหายจึงแปลงร่างเป็นมนุษย์ไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า

46. Ibid. p. 42

47. Ibid. p. 44

48. Ibid. p. 46

พระพุทธปาลนาคนปรก ทำเป็นพระพุทธรูปอยู่พระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ หายพระหัตถ์วางซ้อนบนพระเพลามีรูปพญานาคแผ่พังพานอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์

สมเด็จพระบรมวงศ์เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระวิจารณ์เกี่ยวกับพระปาลนาคนปรกว่า " ลางที่พระปาลนาคนปรกจะตั้งใจทำเป็นพระวิฆณุ (พุทธเจ้า) เพราะเห็นนั่งบนตัวนาคเป็นอุระอาสน์มีพญานาคกับปางประทับภายใต้ไม้จิกนั้น เป็นแต่พระปาลนาคนแผ่พังพานบังฝนถวายไม้ไผ่ประทับบนตัวนาค "

และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการกราบทูลพระกรุณาตอบเกี่ยวกับพระปาลนาคนว่า " พระพุทธรูปปาลนาคนนั้น ตามที่พบเค้าเงื่อนมา หม่อมฉันเห็นว่าเดิมเป็นเทวรูปประดิษฐานในอินเดียฝ่ายใต้ ครั้นคนถือทั้งสองศาสนาปนกัน พวกถือพระพุทธศาสนาจึงรับเอามาสวมบัติเป็นพระพุทธรูป เรื่องที่อ้างในหนังสือปฐมสมโพธิว่า พญานาคมาบังฝนถวายพระพุทธรูปที่โคตมจัก เมื่อแรกตรัสรู้พระโพธิญาณ ก็เห็นเป็นของแกล้งเพิ่มขึ้นด้วยไม่ตรงกับรูปพระปาลนาคนปรก ซึ่งองค์พระนั่งบนอุระอาสน์มีไม้จิก แม้นในเมืองไทยนี้เองก็มีรูปท้าวอย่างให้เห็นการสับสนในระหว่างพระพุทธรูปกับเทวรูปปาลนาคนปรก หม่อมฉันไปเห็นพระปาลนาคนปรกศิลาองค์หนึ่งอยู่ที่ในปราสาทสามยอดที่เมืองลพบุรี มีรอยยังเห็นโคตมจักว่า เดิมจะทำเป็นพระพุทธรูป แล้วจำหลักใหญ่ตกเขมร เป็นเทวรูป แล้วกลับลอกแกะเป็นพระพุทธรูป หม่อมฉันเห็นแปลก ใ้ให้ขยายลงมาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ "

13. ปางฉันสมอ⁵¹ (รูปที่ ๕๐)

หลังจากตรัสรู้ได้ 49 วันในเวลาเช้าแห่งวาระนั้น ท้าวสักกะ (พระอินทร์) ได้ถวายไม้สีพระหน้ และผลสมอ

พระพุทธรูปปางฉันสมอ ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพล่า ทรงถือผลสมอไว้ในพระหัตถ์ขวา

49. คำกรักราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา , นริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา , สาส์นสมเด็จ , เล่ม 17

50. *Ibid.* p. 264 Vol. 20

51. สมพร อยู่โพธิ์, *et. al.* , หน้า 49

14. ปางประสานมัทธ (รูปที่ ๕๒)

เกิดขึ้นจากพุทธประวัติตอนที่นายวานิชสองพี่น้อง คือ พลุสะ กับ ภักดิกะ นำข้าว มธุมันถ์ (ข้าวคุดน้ำผึ้ง) มาถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงพระปริวิตกว่าจะควรรับของถวายด้วยประการใด ท้าวจุลโลกบาลเห็นทราบ จึงนำมัทธกิลานีพรหมรังสี เข็มมาถวายของคุดะใบ พระพุทธเจ้าทรงรับมัทธทั้งสี่ใบนี้มาอธิษฐานรวมเข้าเป็นมารวมใบเดียวกัน

พระพุทธรูปปางประสานมัทธ ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองมัทธ พระหัตถ์ขวาทรงอุษณภักคิ

15. ปางรับสัตถุในสัตถุสัง (รูปที่ ๕๓)

ครั้งพระพุทธองค์รับมัทธกิลานีแล้ว ก็ทรงรับข้าวมธุมันถ์ (ข้าวคุด, ข้าวคุด, ข้าวคุดน้ำผึ้ง) จากสองพี่น้องกิลานี

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประคองมัทธ เป็นกิริยาทรงรับ

16. ปางพระเกตุสาทิ (รูปที่ ๕๔)

คือตอนที่พระพุทธองค์เสวยพระเกตุสาทิ ๘ เส้นที่กัศพระหัตถ์และทรงมอบให้ปฐมอุบาสก ทั้งคู่แห่งพระพุทธศาสนาถึงสระสองคือ พระพุทธเจ้าเจ้ากับพระธรรมเป็นต้นในแก่ พลุสะ และภักดิกะถวายข้าวมธุมันถ์

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาวางเงาบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงเสวยพระเกตุสา

17. ปางปฐมเทศนา (รูปที่ ๕๕)

คือตอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาหรือพระธรรมจักรกับวัณโณบุตรแก่ปัญจกัลย ๗ ป่าอัสสัมภณฤคทายวัน นครพาราณสี

52. Ibid. p. 51

53. Ibid. p. 54

54. Ibid. p. 56

55. Ibid. p. 61

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นพระประทับนั่งห้อยพระบาท หรือประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำ
นิ้วพระหัตถ์กรีกเป็นวงกลมเป็นเครื่องหมายวชิรธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายทำประคองพระชว้าง วาง
บนพระเพลาบาง หรือถือชายจีวรบาง

18. ปางประทับนั่ง⁵⁶ เอหิกขุ (รูปที่ ๕๕)

คือตอนที่ทรงอุปสมบทให้แก่พระโกณฑัญญะผู้เป็นพระสาวกองค์แรก ถวายพระพุทธรูป
จาวา จึงเป็นภิกษุเกิด

ปางนี้ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้น
ทั้งแบฝ่าพระหัตถ์งุมเล็กน้อย

19. ปางช้อครสวัถ (รูปที่ ๕๖)

คือตอนที่พระพุทธเจ้า ทรงทรมอบพระภิกษุทั้งหลาย ณ เวฬุวัน นครราชคฤห์ว่า อุปติส
และโกสิต ผู้กำลังมาสู่พระองค์จะเป็น คู่ศรัทธาของพระองค์

ปางนี้ ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ หัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลาพระหัตถ์ขวายกขึ้นตรงไปข้างหน้า
เป็นกิริยาทรงชี้

20. ปางประทับเรือขนาน (รูปที่ ๕๗)

คือตอนที่พระพุทธเจ้า เสด็จไปโปรดพระพุทธชินดา เมื่อเสด็จพุทธดำเนินถึงสุกแก้วมคมมี
แม่น้ำใหญ่ เจ้าพนักงานก็เชิญประทับบนเรือขนานแล้วข้ามแม่น้ำ เสด็จพุทธดำเนินไปจนถึง กรุงกบิลพัสดุ์
ปางนี้ทำเป็นพระพุทธรูปประทับบนบัลลังก์ห้อยพระบาทพระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำอยู่บนพระเพลา
พระหัตถ์ขวายกขึ้นอยู่ข้างพระองค์

21. ปางทรงรับ⁶⁰ ฝนมฆมาว (รูปที่ ๕๘)

คือตอนที่พระศาสดาทรงรับมฆมาวมาจากนายอุททยานบาลชื่อคันทะ ผู้รักษาพระอุททยานของ
กษัตริย์ เมืองสาวัตถี

56. Ibid. p. 64

57. Ibid. p. 71

58. Ibid. p. 73

59. ของเงินว่าห้อย แขนพเจ้าเห็นว่าควรเป็น ยกขึ้น มากกว่า

60. นายสมพระ อยู่โพธิ์ ob. cit. p. 81

63. News about ob. ent, p.97

24. ปางขับพระวักกิลี (รูปที่ ๖๑)

หมายถึงตอนที่พระวักกิลี ซึ่งเดิมเป็นพราหมณ์หลงใหลในจอมพระพุทธรูปเจ้า ถึงกับบวชเพื่อตามหามหาพระพุทธรูปองค์ ๆ ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เป็นวิชาที่ถูกต้องจึงทรงแสดงว่า ธรรมะทางหากที่ยั่งยืน ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระองค์ แล้วทรงครีดยังพระวักกิลีออกไปจากที่เฝ้า

ปางนี้ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเป็นกิริยาโมกพระหัตถ์

25. ปางโปรดสัตว์ (รูปที่ ๖๒)

พระพุทธรูปปางนี้เป็นพระสองปาง คือปางเทศนา และปางประทานพรรวมกัน ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเห็นว่าควรเรียกว่าปางโปรดสัตว์ ซึ่งมีท่าทั้งพระยืนและพระนั่ง

26. ปางคันธาระ (รูปที่ ๖๓)

พระพุทธรูปปางนี้ รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานในพระราชนิเวศน์มฤคทายวันในรัชกาลที่ 1 จนบัดนี้ :

พระพุทธรูปปางนี้ (ปางที่เรียกพระคันธาระ) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำกิริยาวัฏฏะ พระหัตถ์ซ้ายหงายแบ เป็นกิริยารับน้ำ

27. ปางสนเขม (รูปที่ ๖๔)

พระพุทธรูปปางนี้คงแสดงถึงพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปองค์ทรงศักดิ์เยี่ยมมาทำเป็นจิ๋ว สันชาภิสมชอัน เป็นบริวารที่พระพุทธรูปองค์และพระสงฆ์สาวกของในช้อย

พระพุทธรูปปางสนเขม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ทั้งสองยกเสมอพระอุระเป็นกิริยาจับท้ายข้างหนึ่ง เขมข้างหนึ่ง

64. Ibid. p. 101

65. Ibid. p. 107

66. Ibid. p. 109

67. Ibid. p. 115

๒๘. ปางมิ่งจิตร (รูปที่ ๒๕)

คือตอนที่พระพุทธองค์ทรงทอดองค์ความหนาวในฤดูหนาวที่เมืองเวสาดีทรงจิตร ๔ ปี ทอดหนาวได้ จึงทรงตั้งเขตจิตรองเป็นฉันทะมรียาว่า อมฺรณานิ นิธฺมเจ จิจฺฉีว (แปลว่า)

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นปางพระนั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองจับจีวร

๒๙. ปางป่าเลไลยก์ ^{๖๙} (รูปที่ ๑๖)

ตามเรื่องมีว่า ข้างป่าเลไลยก์ และสญาลัง เข้ามาบวชรักษาศรีพระพุทธรูปเมืองทรงประทับ ณ ป่าภักขิตกัณ (หรือ ป่าเลไลยกะ) โดยคำสั่งพระองค์เพียว และทรงจำพรรษาที่นั่น แต่ตามเรื่องพุทธประวัติในวันชุกฤกษ์ เดือน ๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗ มีกล่าวถึงว่า พระพุทธรูปองค์หนึ่ง เหล่าพระภิกษุอยู่ก่อการวิวาท แผลงกรงโกศเข้าไปสู่ป่าภักขิตกัณ ในหมู่บ้านปาริไลยกะ และทรงขอพระทัยในการสงัดที่ทรงได้รับ และมีพระชายาใหญ่ เชื้อกษัตริย์ภักขิตกัณจากโจรสลัดที่ก่อความเบียดเบียนแก่พระชายาผู้นั้น แผลงไปสู่ป่านี้ เชื้อกษัตริย์ พระชายาใหญ่ เกิดความยินดีในการสงัดที่ทรงได้รับเช่นกัน เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบความจึงเสด็จของพระองค์และทรงทราบความปริวิตกแห่งพระชายาผู้นั้นทวยพระทัย จึงทรงแปลงอุทยานนั้นในเวลาอันรวดเร็ว

จิตของพระชายาผู้เฝ้างานอุจจนมฤตนั้นเสมอด้วยจิตของท่าน ผู้ประเสริฐ เพราะเป็นผู้เพียวยินดีในป่าเหมือนกัน ฯ

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุเมืองซ้าย พระหัตถ์ขวาวางแบบนพระชานุเมืองขวา เป็นกิริยาทรงรับพระพุทธรูปปางนี้ส่วนมากนิยมสร้างมีรูปช้างเชือกเดียวยกพระมอหน้าและดึงดาบวางข้างพระองค์

ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าตากมหาราชยานวิธานวิจิตรวงศ์ ที่ทรงมีไปถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า " ชีววิจักษณ์เรื่องปางป่าเลไลยก์ว่า " คำแต่งเชิง ^{๗๐} เป็นแน่ ว่าหมายถึงพระพุทธรูป

๖๘. Ibid. p. 117.

๖๙. Ibid. p.p. 121-122.

๗๐. ศาสนสมเด็จ หน้า ๑๔๕-๑๔๖, เล่ม ๑๖.

รูปที่พระอาการนั่งขัดสมาธิ คำนี้ทำให้สงสัยไปถึงคำ " เเลโดยกะ" ว่าจะหมายถึงพระพุทธรูปชนิด
มีพระอาการนั่งห้อยพระบาทอย่างนั่ง เก้าอี้ อันเป็นของคู่กันกับนั่งขัดสมาธิ เสียคอกกรรมัง ที่เราเรียก
กันว่าพระป่าเลไลยก์ เกรงจะหมายเป็นว่าพระเลไลยก์อย่างวัดป่าเมืองสุพรรณ ชาวเมืองนั้นเขา
เรียก วัดนั้นกันว่า วัดป่าเทวณีน หรือจะเรียกคฤก์ไมทราบแน่ แต่เมื่อเทียบกับเมืองเขมร ที่นั่นก็มี
วัด "โลโดย" (อาน เเล สะกด ญ แต่หนังสือเขียนเป็น เเลโดย) ไม่มีคำว่า ป่า นำ ที่มาเขียน
กันเป็นเป็น ปาเลดัยกั ว่ามาแต่ของชาว ปาเลดัยกั เกรงจะเป็นฉากเอาเข้าเรื่อง พระนั่งห้อยพระ
บาทของ เขามีเป็นอันมาก ทั้งมีอยู่หลายปางด้วยกัน แต่ดูไปเห็นมีรูปปางอยู่ด้วยกันสักปางเดียว แม้ที่
วัดป่าเมืองสุพรรณเขมรก็ไม่มีรูปปาง เห็นทำเหมือนกันในหลายๆที่ที่เขาทำกันเห็นเหมือนกัน เกรงว่า
ที่ทำเป็นรูปปางไว้คอย จะเป็นของใหม่เมืองฉากเอาคำป่าเลไลยก์ ไปเป็น ปาเลดัยกัเข้าแล้ว"

30. ปางทรงพิจารณาธรรม (รูปที่ ๖๖)

คือตอนที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาพระองค์เองว่า มีความชราเข้า คอยง่าอยู่ รูปกายย่อมทรุด
โทรมลงไป

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายขวาจับพระชานุ (ขา) ทั้งสองข้าง

31. ปางแสดงโอวาทกัมมิต (รูปที่ ๖๗)

คือตอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโอวาทกัมมิต เพื่อให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนา ให้พระองค์
ดำรงอยู่ต่อไปชั่วกัลป์ แลมาร เข้าคดใจพระอานนท์ทำให้ไม่รู้จักความ

พระปางนี้ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายขวายกป้องพระอุระพระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงพระชานุ

32. ปางปลงอาภรณ์สังฆาร (รูปที่ ๖๘)

คือตอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบพระยามารว่า อีก 3 เดือนจะปรินิพพาน เมื่อมารไปแล้วจึง
ทรงปลงอาภรณ์สังฆาร

พระปางนี้ เป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายขวาวางคว่ำลงพระเพลาพระหัตถ์ขวาวางพระอุระ

71. สมพร อยู่โพธิ์, *ob. cit.*, p. 129

72. *ibid.* p. 132

73. *ibid.* p. 134

33. ปางทรงรับอุทก⁷⁴ (รูปที่ ๒๙)

คือตอนที่ทรงรับน้ำจากพระอาณัติ ขณะทรงประหารเทวีระหว่าง เสกขุทตคัมภีร์ ไปยังนคร

กุสินารา

ปางนี้ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาวางบนพระเขลา พระหัตถ์ขวาทืออักษร

ยื่นออก เป็นกิริยา รับอุทก

74.

ibid.

p.

หน้า 136

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ทำนองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปวงทางศาสนาพราหมณ์

ปาง หรือ มุทราของพวกฮินดูเป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์มักจะเกี่ยวข้องกับการแสดงท่าทางด้วยมือ หรือ แขน ซึ่งก็มีมีรูปลักษณ์หรืออาวธรรมด้วยเสมอ ข้าพเจ้าจะขอขยายเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยนำ^{ข้อ}เขียนของศาสตราจารย์ Sitendra Nath Banerjee แห่งมหาวิทยาลัยกัทึกา ประเทศอินเดียในหนังสือ "The Development of Hindu Iconography" เป็นหลักแห่งการเขียนของข้าพเจ้า

"การแสดงท่าทางต่างๆของมือในรูปเคารพที่เสมือนมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก ศัพท์เฉพาะสำหรับเรียกท่าทางต่างๆดังกล่าวนี้คือ คำว่า ปาง หรือ มุทรา (Mudra) แต่บางทีก็ใช้คำว่า หัตถ์ (hasta) ซึ่งในสมัยหลัง คำนี้จะใช้ในกรณีที่มีส่วนของแขนและมือทั้งหมดของรูปประติมากรรมท่าอย่างใดอย่างหนึ่งอันพิเศษ เช่น เทวหัตถ์ , ครุหัตถ์ , กุณิหัตถ์ เป็นต้น แต่ในสมัยก่อน คำว่า หัตถ์ใช้หมายถึงท่าทางเฉพาะที่แสดงโดยนิ้วมือ กับนิ้ว เช่น อามรมุทรา , จินมุทรา หรือ วายาชยาน - มุทรา , โยค หรือ ชยาน - มุทรา เป็นต้น อย่างไรก็ตามแนวทางการยากที่จะเปรียบเทียบคำทั้งสองนี้ แต่เป็นศัพท์คำว่า มุทรา และ หัตถ์ ก็ใช้ควบคู่กันไปในความหมายของการแสดงท่าทางของมือทั้งสิ้น อย่างเช่นที่ใช้กันอยู่ในภาษาที่เกี่ยวข้องกับปริมาณวิทยาว่า อภย - มุทรา กับ อภย - หัตถ์ และ วรท - มุทรา กับ วรท - หัตถ์ ซึ่งก็เป็นไปในความหมายเกี่ยวกันนั่นเอง

การใช้คำว่า หัตถ์ นั้น ตามปกติแล้วจะไว้ในกรณีที่มีรูปประติมากรรม

1. Sitendra Nath Banerjee, The Development of Hindu Iconography, (Calcutta : University of Calcutta , 1956).
2. น่าจะหมายถึง หัตถ์ - มือ ในภาษาไทย

หรืออาจดูถืออยู่ด้วย เช่น ปฐม - หุต , มุสิก - หุต , คทา - หุต ฯลฯ ซึ่งมีความหมายว่ากำลังถืออกกั้ว , หนังสือและคทา ความสำคัญ แต่มองโอกาสก็เกิดความสับสน ในการใจเหมือนกัน เช่นคำว่า "สุจี" (*Sūet*) ซึ่งมีความหมายว่า "การสนเข็ม" แต่อีกความหมายหนึ่ง แปลว่า "การกระทำการชี้" ดังนั้นรูปของเจ้าที่แสดงท่า สุจี - หุต จึงอาจจะหมายถึงว่า กำลังแสดงท่าของการชี้อยู่ก็ได้ หรืออย่างคำอื่นๆ เช่น ทม - หุต อาจจะหมายถึง การถือกระบอกอยู่ในมือ หรืออาจจะหมายถึงการแสดงลักษณะเฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้

หุต หรือ มุขรา ต่างๆเหล่านี้ปกติแล้วมักจะชี้ให้เห็นถึง การแสดงท่าทางบางอย่างของเทพเจ้า หรือบิหารของเทพเจ้าองค์นั้นๆ กริยาท่าทางนั้น คือการแสดงออกของความคิดในการที่จะทำท่าทางอันเป็นลักษณะเฉพาะพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ใช้ความมีเหตุผลเป็นของตนเอง รวมทั้งความสามารถที่จะรู้จักชี้แจง ในการแสดงออกถึงความคิดเห็นของเขาอย่างสมบูรณ์ บางครั้งเพียงแต่การแสดงท่าทางของมือ หรือของแขน ขา ใช่ว่าใจอย่างหนึ่ง - เพียงอย่างเดียว ก็บอกให้ทราบถึงความคิดที่แสดงออกอย่างสมบูรณ์ที่สุด (ในอินเดีย, ท่าที่แสดงด้วยมือ หรือท่าเป็นแบบแผนที่ใช้กันมานานแล้ว कुमारสวามี กล่าวไว้ว่า "การทำท่าทางด้วยมือมันต้องมีการ ทำอย่างละเอียดรอบรอบและจะเป็นระเบียบมาตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว สมัยหลังต่อมา เราก็ได้พบว่ามีการคิดค้นแบบที่ไม่มีเสียงโดยใช้ลักษณะ ความหมาย ต่างๆ อย่างที่เข้าใจกันว่า " ภาษาของคนหูหนวก และเป็นไป" และนี่เหมือนกับภาษามือของพวกอเมริกันอินเดียน ซึ่งถือกันว่าเป็นศิลปะหนึ่งใน 64 ชนิดซึ่งผู้ได้รับการศึกษาทุกคนควรต้องรู้ และเขายังอ้างถึงตอนหนึ่งในชาดก ที่บอกถึงการพิจารณา ความเหมาะสมของผู้ที่จะมาเป็นราชาของพระโพธิสัตว์ โดยการที่พระโพธิสัตว์วิคติดกับสตรีผู้นั้น โดยการทำลักษณะพิเศษด้วยมือ (หุต - มุขรา) ซึ่งผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นราชาจะเข้าใจในลักษณะนั้น และจะได้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งของเธอผู้นั้น ในการตอบ) แต่จะหาอย่างไรเล่า ที่จะทำให้เทพเจ้าเหล่านั้นแสดงกริยาท่าทางความความคิดของเขา (มนุษย์ผู้ทำรูปประติมานันๆ) ออกมาได้อย่างถูกต้องตรงความมุ่ง

หมาย? ตามลัทธิศาสนาต่างๆของอินเดียใช้การแสดงควายท่าทางที่แตกต่างกัน หลายลักษณะในการกระทำรูปเคารพของเขา มีความแตกต่างกันมากในระหว่างเครื่องรางของขลังของพวกเนโอะโพลินเซียน กับพัฒนาการด้านการทำรูปปั้น เพื่อเคารพบูชาของชาวอินเดียผู้วัฒนธรรมอันสูง สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอินเดีย ใช้ลักษณะที่ทั้งพิเศษสองสามท่าในจำนวนท่าทั้งหลาย เป็นลักษณะประจำของรูปที่แทนตัว พระผู้เป็นเจ้าของเขาบนตราประทับ กระจกเครื่องรางหรือรูปปั้นรูปสลักเล็กๆ แบบแผนบางท่าของมือซึ่งมีอยู่เป็นประจำในสมัยต้นและปลายของยุคกลางของศิลปประติมากรรมในอินเดีย ตรงกับศิลปในยุค^{ก่อน}ของอินเดีย หรือสมัยของราชวงศ์ศุภกะ

ควรสังเกต ถึง วิชาการศิลปแห่งมูรธา หรือท่าทาง^{ท่า}ซึ่งอธิบายอยู่ในคัมภีร์เกี่ยวกับการละครของอินเดีย เช่น นาฏยศาสตร์ (*Nāṭyaśāstra*) อภินยทรรพ (*Abhinaya-darpana*) ฯลฯ ไม่ได้มีปรากฏในการศึกษายุคปัจจุบันนี้ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว รูปศิวนาฏราช หรือรูปพระอิศวรกำลังพ้อนร่างรูปของอินเดียภาคใต้ ในยุคกลางของอินเดีย หรือ พระเจ้าของนิกาย วัชรยาน ซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกันทางภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนปลายของสมัยกลางนั้น กระทำท่าทางหรือมูรธาคามแบบเดียวกับในคัมภีร์การละครดังกล่าวนั้น แต่ทว่าก็ยังมีส่วนรูปของเทพเจ้า หรือเทพสตรีของฮินดูซึ่งมีวิชาการในการแสดงอย่างมากมาย

P. K. Poduval ได้ทำการแยกประเภทของมูรธาเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆได้แก่ มูรธา ตาม *Kandī* (พระเวท), *Tāntrie* (คัมภีร์ตันตระ), *Laubhik* (มูรธาทางศิลป) เขากล่าวว่าเขาสามารถบอกได้ถึงปาง (มูรธา) ต่างๆ ในทางศิลปได้ถึง 64 ปาง และ ทางลัทธิตันตระได้ 108 ปางส่วนในพระเวท มูรธา คือการใช้นิ้วเป็นจำนวนมากหรือน้อยก็ตาม เพื่อการเน้นจังหวะในโคลง, ฉันท กาพย์, กลอนและสำเนียงในการสวดคำฉันท์ พระเวทของพวกพราหมณ์ *Poduval* ยังได้อธิบายเกี่ยวกับปางต่างๆประมาณ 45 ปาง

เช่น อนุชลิ (Anjali), วन्दน (vandana), โยนิ (yoni), ไวนายก (Vinayaki), นฤท (Nṛta), ศิริ (śīra), ศิข (śikha)
 กว (kavaca), อสุร (asura), เนตร (netra), गरु (garuda)
 กลิน (galini) (galini - คาลินี), สุร (sura), อภิเวทิน (abhivāhina)
 สตาป (stāpa) (stāpani - สถาปนี), สนิธ (sanidha),
 สมมุติ (sammukhi), อวตุน (avatunda) (อวตุน - avatunda)
 ปราสา (prasāda), สนิธ (sannidhi), ศง (śaṅkha)
 กทา (gada), ปดมา (padma) ประ (para), หริ (harina)
 อภ (abhaya), วร (varada), ศ (śukla), กป (kapāla) จ (cakra)
 ลักษณะ 5 แบบของปราณ (อาจเป็นสัญลักษณ์ของลมหายใจที่สำคัญแก่ชีวิต 5 อย่าง หรือของ
 ปราณ (pañca prāṇa) ได้แก่ ปราณ (prāna), อป (āpana)
 ส (samāna), อุ (udāna) และ ว (vyāna) ศ (śara)
 จา (cāpa), ก (karma), จ (jala), ก (gandha), ป (puṣpa)
 ธ (dhūpa), ท (dīpa), นิเว (nivedya) (นิเว - nivedya)
 และ ม (matsya) การจัดจำแนกแยกชื่อปางเหล่านี้อย่างระมัดระวังแสดงให้เห็นว่า
 สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้านั้นได้รับการเคารพนับถือบูชาด้วย

ถ้าสังเกตจะเห็นถึงความความคุ้นเคยระหว่างเส้นรอบนอก ที่กำหนดเอาไว้ของประ
 ทิมากรรมกับท่าของมือแต่ละนิ้ว ของประติมากรรมนั้นและใช้ชื่อของท่าเหล่านั้นในการอธิบาย เช่น ไ
 นายก - มุ (Vinayaki - mudra) ลักษณะโครงสร้างภายนอกเป็นรูปหัวข้างของ
 พระวินยก กำลังม้วนงออยู่, ศง - มุ (Śaṅkha - mudra) เป็นรูปเปลือกหอยสังข์
 หริ - มุ เป็นรูปหัวกวางที่เขาคืออยู่ด้วย, กป - มุ เป็นรูปกระโหลกศีรษะที่แสดง

กันโค้งเข้าข้างใน. มุขสูย - มุขรา (*matsya - mudra*) แสดงเป็นรูปปลา, ฑา แต่ส่วน
ใหญ่แล้วคนกร ทำการ เคารพบูชารูปปร นิมากรรมก็เพราะความปรารถนาที่จะช่วยเหลือวิญญาน
ให้พ้นจากอามายมูธ ในการทำกิจพิธีกาลศาสนาด้วยการบูชาที่เรียกว่า สาธนา (*sādhanā*)
การกร ทำดังกล่าวนี้นับรวมตัวอย่างให้เห็นได้ จากรูปมุขราทางที่ (*Poduval*)
เขียนไว้เป็นตัวอย่าง ซึ่งรูปเหล่านั้นพวกนักสวด นมทุหิธิ (*Namkudiri*) แห่ง
เกรก ใช้บูชาพระผู้เป็นเจ้า สามัญ รูปเหล่านี้ *Poduval* ได้ทำการถ่ายทำมือ แบบต่างๆ
เป็นจำนวน 25 ทาจากคนจริงๆ แต่ไม่ได้กำหนดหรือเอาไว้มาก่อนใด

ในจำนวน 45 มุขราของลัทธิคัมภีระ ซึ่งแสดงโดย *Poduval* นั้นเราอาจ
หยิบยกมาได้เพียง 2 ๕ 3 ทา ซึ่งเป็นท่าที่ได้อยู่ในสมัยต้นๆของการทำรูปเคารพของพระผู้เป็น
เจ้าอินเดีย อลอมวิวารในศาสนา ปางหรือ มุขรา หรือท่าเหล่านี้ ได้แก่ อหยา (*abhaya*)
วรท (*varada*) และ อรุจลิ (*arjoli*) จาป - (*cāpa*), ศรี (*śrī*) และ
กปาละ - มุขรา (*kapāla - mudra*) ก็อาจคิดเข้าอยู่ในปางสมัยแรกนี้ได้ ถ้าเราได้
เห็นว่า มือของเทพเจ้าเหล่านี้กำลังถือ คันศร ลูกศร กระโหลกศรียะ มุขรา หรือ หฐก เป็นจำ
นวนมากที่ทำมือเป็นท่าอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นประจำทางกัน ก็เช่น ชุยาน หรือ โยค (*dhyaṇa*
or *yoga*), ฌาน (*jñāna*), วิชาชยาน (*vyākhyāna*) ธรรมจักร (*dharma-cakra*),
กฏยาลมูทิก (*katyavalambita*), กฏก (*katika*) หรือ สิงหกรูณ (*simhakarṇa*) กธ (*gaṇa*) หรือ ทณ
(*danḍa*), สฐิ (*sthiti*), ตรุณิ (*tarjani*), วิธมย (*vidhamaya*),
ภูสปรุค (*bhūsparśa*) ฑา ไม่จกรวมเข้าไว้ ในท่าขั้นต้นเหล่านี้ด้วยแต่ทว่า เป็นที่สังเกต
เห็นพ้องต้องกันแล้วว่า ปางต่างๆดังกล่าวนั้น เป็นท่าที่อธิบายโดยนักการศาสนาว่าถือว่าเป็นท่า
เฉพาะเป็นพิเศษของเทพเจ้าองค์หนึ่งองค์ใด อย่างเช่น

- อหยา - หฐก (*abhaya - hṛata*) หรือศานติ (*śāntida*) ซึ่ง

- วรท (*Varada*) หรือ วร - มุขร่า จัดเป็นท่าขึ้นฐานสำคัญอีกท่าหนึ่ง เชื่อม
เกี่ยวกับ อภย - หฐ ในสมัยโบราณและสมัยกลางของอินเดีย เป็นสัญลักษณ์แห่งการให้ลูก
หรือการให้พรของพระผู้เป็นเจ้า แก่บุคคลผู้ศรัทธามาถวายเป็นการสักการบูชา ในนิกายเกี่ยวกับ
พระอิศวรเทพ การให้ความกรุณา หรือการให้พร (อนุกรห) ถือกันว่า เป็นกิจอย่างหนึ่งใน 5 ประการ
ของกิจวัตรอิศวรทรงกระทำ ปาฐ - ฤทฺธยสุ (*pañca kṛtyas*) ได้แก่ สฤษฏี
(*sr̥ṣṭi*) = การสร้าง, สติติ (*sthiti*) = การรักษา, สงฺหาร (*samhara*)
= การทำลาย, ติโรภาว (*tirobhāva*) = ความมืดมัว และ อนุกรห (*anugraha*)
= ให้ความกรุณา แบบมาตรฐานของท่า วร - มุขร่า ก็คือหงายฝ่ามือออกค้ำนออกลำตัวนิ้วทั้งหมัด
เหยียดชี้ตรงออกไป ถ้าเป็นปรนิมากรรมรูปยืน จะหงายแขนลงทั้งสองข้างของลำตัว และท่ามือใน
ลักษณะท่าดังกล่าวแล้ว แต่ถ้าเป็นปรนิมากรรมนั่ง จะวางมือข้างใดข้างหนึ่งตามแต่ความต้องการ
การของนายช่างผู้ทำ พวกช่างปั้นก็ทำร่วมกับท่ามือในลักษณะของ วร - มุขร่า วราหมีทร ซึ่ง
ให้คำอธิบายรูป 4 กร , 3 กร ของรูป เอกานามสา (*Ekānamśa*) ก็อธิบายว่า
ทุกรูปของเทพสตรีแบบต่างๆจะต้องทำหัตถ์ข้างหนึ่งในท่าปางปรนทานหรือ ลักษณะการท่าท่าปาง
ปรนทาน หรือ วร - มุขร่า, วรท - มุขร่า นี้ มีปรากฏทั่วไปในปรนิมากรรมต่างๆ

- อัญชลี (*anjali*), วนฺทนี (*vandani*) หรือ นมสการ - มุขรา (*namasakara - mudra*) จะพบเสมอในท่าของผู้สวดอ้อนวอนพระเจ้า หรือรูปบริวารทั้งหลายของรูปพระผู้เป็นเจ้านั้นๆ (*Dr. Kanoojee*) ซึ่งแจ้งเอาไว้ว่าเขาไม่สามารถจะแยกความแตกต่างทางให้เห็นได้อย่างชัดเจนในระหว่างคำว่า อัญชลี, วนฺทนี และ นมสการ - มุขรา แต่ทว่าในปัจจุบันนี้ บุคคลทั้งหลายพากันเข้าใจว่าศัพท์เหล่านี้ มุ่งหมายถึง กิริยาของการแสดงความเคารพ โดยการประนมมือทั้งสองเข้าด้วยกัน และยกขึ้นจรดกับหน้าผาก)

มุขราก็กล่าวในชั้นนี้ เป็นของมือท่าหนึ่งในสมัยแรกสุด อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่สมัยของ อารยธรรมแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุที่เขียว ดังเช่นรูปบุคคลที่ปรากฏในถาวรวัตถุอันหนึ่งของเมืองโมเฮนโจ - ดาโร หรือรูปบุคคลจินเนา รูปมนุษย์ซึ่งพบที่ ฮาร์ปปา ซึ่งกระทำการท่าทางในลักษณะ ดังกล่าว โดยประนมมือในการสวดอ้อนวอนหรือการเคารพบูชาไว้ที่หน้าผากบ้าง เหนือหน้าอกบ้าง ฯลฯ หลักฐานต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ศัพท์ในเรื่องการเคารพ บูชานับถือมีมาถึงแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของอารยชนลุ่มแม่น้ำสินธุอย่างกว้างขวาง รูป กุปีโร ยโซ (*Kupiro Yakho*) (หัวกูเวอร์, หัวหน้าพวกยักษ์และผู้รักษาหีบเหนือ) ที่ภารตผู้กระทำ มือในลักษณะนี้ ประดิษฐานกรรมรูปยักษ์ นาคและมนุษย์เป็นจำนวนมากที่กระทำการท่าทางในลักษณะของ อัญชลี + มุขรา

- ชยาน (*Dhyāna*), โยคะ (*yoga*) หรือ สมาธิ - มุขรา เป็นท่าพิเศษมือขวาซ้อนอยู่บนมือซ้าย ซึ่งวางอยู่บนขาซึ่งชักไว้ด้วยกันอยู่ท่ามกลางเท้าในคัมภีร์ภควัทคัมภีร์และคัมภีร์ในสมัยคันทุชกาล อันได้แก่ สามัญชลสูตร หากังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับอย่างมากในรูปเคารพของพราหมณ์ พุทธ และ เจน

- ฉาน และ วยาชยาน, จิตรก หรือ จิน - มุขรา (*śāna and vyākhyāna, caitanya or cin - mudra*) เป็นอีก 2 มุขรา ซึ่งพบในศิลปอินเดียสมัยโบราณ และสมัยกลาง ป้ายนิ้วกลางและนิ้วหัวแม่มือจะจรดเข้าหากัน นิ้วที่เหลือหุบปลายเข้าสู่หัวใจเป็นลักษณะการท่ามือของมุขรานี้ ชื่อ มุขรา เหล่านี้เป็นที่รู้จักกันมา ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ท่านนี้เป็นท่าของศาสนาที่จะสั่งสอนธรรมแก่ศิษย์ รูปประติมากรรมรูปซึ่งพบที่ ภารตผู้กระทำ

นี้โดยใช้นิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือข้างขวาจรดเข้าหากันคั่นฝ่ามือออกก้านนอกนิ้วข้างซ้ายวางอยู่บนเข้า

- **ธรรมจักร - มุทรา** (*dharma-cakra - mudrā*) ทำนี้เป็นการรวมกันระหว่าง **ฉาน** และ **วชิราชยาน - มุทรา** โดยทำนิ้วชี้เข้าหากันทั้งสองข้าง ทำนี้จัดเป็นท่าของพระพุทธรูปเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ

- **ภุสปรุศ หรือ ภูมิสปรุศ** (*bhūṣparśa or bhūmisparśa*) นิ้วข้างซ้ายของประคิมาจะวางอยู่บนคักเหงายฝ่ามือออก นิ้วข้างขวาวางคว่ำแตะอยู่ใต้ฐานของประคิมากรรม ทำนี้มีความหมายถึงการเวียนทางธรรมเป็นพะยาน ในพุทธประวัติตอนมารผจญก่อนการตรัสรู้ เป็นมุทราเกี่ยวข้องกับ ศาสนาพุทธ ของพระพุทธเจ้า"

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สรุป

จากบทเรียนที่ผ่านมาทั้งเล่มคงทำให้เป็นที่เข้าใจแล้วว่า ในเรื่องของหนังสือทั้งหมดนั้นของรูปประติมากรรม ก็คือท่าทางการนั่งในลักษณะต่างๆของมนุษย์นั่นเอง ซึ่งถ้าจัดประเภทแล้วก็จะได้ออกมา 2 หมวดใหญ่ๆ ได้แก่ การนั่งเพื่อการนำเสนองาน, สماعิ ซึ่งตามลักษณะท่าทางนั้นก็เพื่อความสวยงาม นิสัยกรไม่มีทุกข้ออีก ส่วนตามศาสนาพุทธนั้นก็เพื่อแสดงความรู้แจ้งเห็นจริงต่อสภาพของโลก และเขารู้สึกความไม่เกิดใดๆต่อไปอีกนั้นเป็นประการหนึ่งอันมักได้แก่การนั่งสมาธิ และการนั่งของมนุษย์สามัญทั้งหลาย ซึ่งแยกออกเป็น การนั่งในกิริยาอันสมายหนึ่ง และการนั่งเพื่อแสดงการเคารพสักการะซึ่งท่านั่งในลักษณะนี้ มักได้แก่การนั่งแบบมหาราชาธิราช การนั่งห้อยพระบาท การนั่งแบบลัทธิอาสนะ ฯลฯ

นี่เป็นประการที่ 2

มีสิ่งที่เราควรสังเกตเกี่ยวกับท่านั่งของประติมากรรม กับท่านั่งของมนุษย์อยู่มาก (รูปที่ ๗๐-๗๕) แสดงให้เห็นถึงการนั่งในลักษณะต่างๆของมนุษย์ และบางรูปได้แสดงการ เปรียบเทียบกับท่านั่งในรูปประติมากรรมไว้ด้วย เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่า ท่านั่งตามธรรมชาติของมนุษย์เองนั้นส่วนมากจะยึดถือท่านั่งแห่งประติมากรรมทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาอื่นใดก็ตามที่ชาวเจ้าเมืองนั้นมากล่าวในวิทยานิพนธ์เล่มนี้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และตำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้ากรมพระยา
สาสน์สมเด็จพระ. เล่ม 1 , 16, 17, 20, 21. พระนคร:องค์การคำของคุรุสภา, 2505
2. กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย พระวินัยปิฎก เล่ม 1, 7, 8. พระสุกัณฑ์ปิฎก.
เล่ม 2, 13. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา , 2500
3. สารนาถ (นามแฝง), ตามรอยบาทพระพุทธรูปของค. เล่ม 2 . พระนคร : คลังวิทยา
2498.
4. สวามิ สักยกันทบริ, ปรัชญาฝ่ายโยคะ . พระนคร : คลังวิทยา, 2511
5. พินิจกร (นามแฝง) พระพุทธรูปบูชาสมัยต่างๆ พร้อมทั้งพิธีการสร้าง. พระนคร : บ้าน
กาศสาสน์, 2513
6. บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง, สถิตยานถ. พระนคร : สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2500
7. สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ. พระนคร.: กรมศิลปากร, 2514
8. วัน นวลยง, ประวัติพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร 2492
9. จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนา
ฝ่ายหินยานกับมหายาน. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ , 2480

10. ประชาภิจักรจักร, พระยา (แฉม บุนนาค), ประวัติศาสตร์. พระนคร : บรรณาการ,
2508
11. กรมวิชาการ, สังคม - ไทย - อังกฤษ พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507
12. จันทวรินทร์นารถ , พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ,พานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สังคม
พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2513.
13. พระอุครคณาธิการ (จันทร์ สระคำ) และพระมหาจำลอง ภูริปัญโญ (สารพัตติก),
พานุกรมบาลี - ไทย ฉบับนักศึกษา, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
14. มานิต มานิตเจริญ (ผู้รวบรวม), พานุกรมไทย ใหม่ - ทันสมัยที่สุด, พระนคร : เอกศิลป์
การพิมพ์, 2514
15. พานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

1. Majumdar, R.C. and Puralker, A.D. (editors), The Age of Imperial Unity, second edition, (Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1953.)
2. Ramasandra, T.N., The Nacapattinam and Other Buddhist Bronzes in the Madras Museum, (Madras: The Madras Government Museum, 1954).
3. Caesin, Raymonde, Thaïlande, (Elsevier)
4. Singh, Madanjeet, Himalayan Art, (Macmillan, 1971).
5. Bown, Theodore, Disbui, Subhadrachis, M.C., Griswold, P.B., The Sculpture of Shaikamok, (New York: Asia House Gallery, 1972.)
6. Forman, Nand B. (photographer), Indian Sculpture, (London: Spring Books, 1962).
7. Bhattacharyya, Benoytosh, The Indian Buddhist Iconography, (Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1958).
8. Banerjee, Titendra Nath, The Development of Hindu Iconography, (Calcutta: University of Calcutta, 1956).
9. Saunders, E. Dahl, Mudra, (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1960).

มหาวิทยาลัยศิลปากร - สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๑

ภาพสลักหินทรายสมัยสุโขทัย

สถานที่: วัดมหาธาตุฯ จังหวัดสุโขทัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสุโขทัย

รูปที่ ๒ ทำนั้ว ๑๑ องค์ตามภาพของพระอินทร์
ที่วัดมหาธาตุ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

รูปที่ ๓ เครื่องประดับพระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๕

พระพุทธรูปปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร หอศิลป์จิตรกรรม

รูปที่ ๕ พระโพธิสัตว์ ๑๘๕๐

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

รูปที่ ๖ พระพุทธรูปปางสมาธิ (แบบทวารวดี) , วัด , เชียงใหม่ , กิ่งกนก.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๗) ทำด้วยหินทราย (เขมร) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

รูปที่ ๕ พระพุทธเจ้าในปางสมาธิ

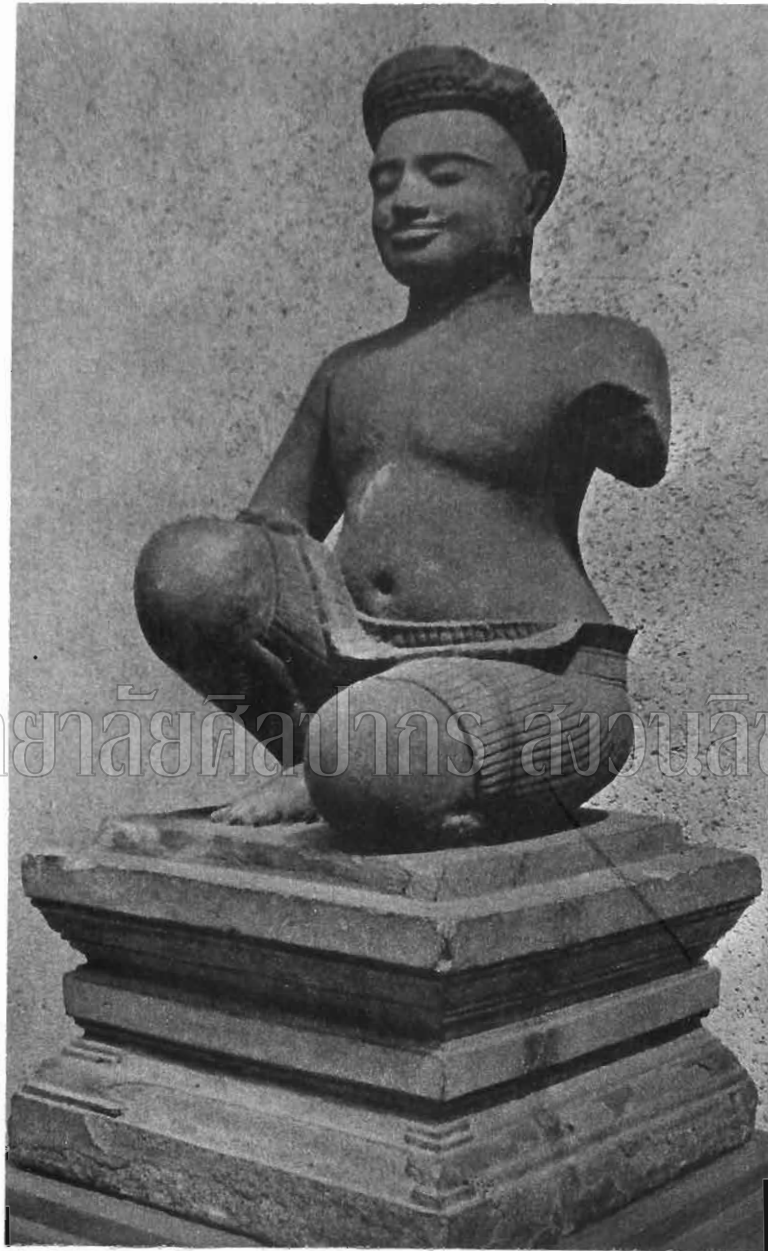
มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

รูปที่ ๑๐ โยคัมภีร์ (โยคัมภีร์) (yogapatti)
ซึ่งมีชื่อใน ๑๑๗๗ แห่งการค้นพบ
๑๓ ศาสตราจารย์

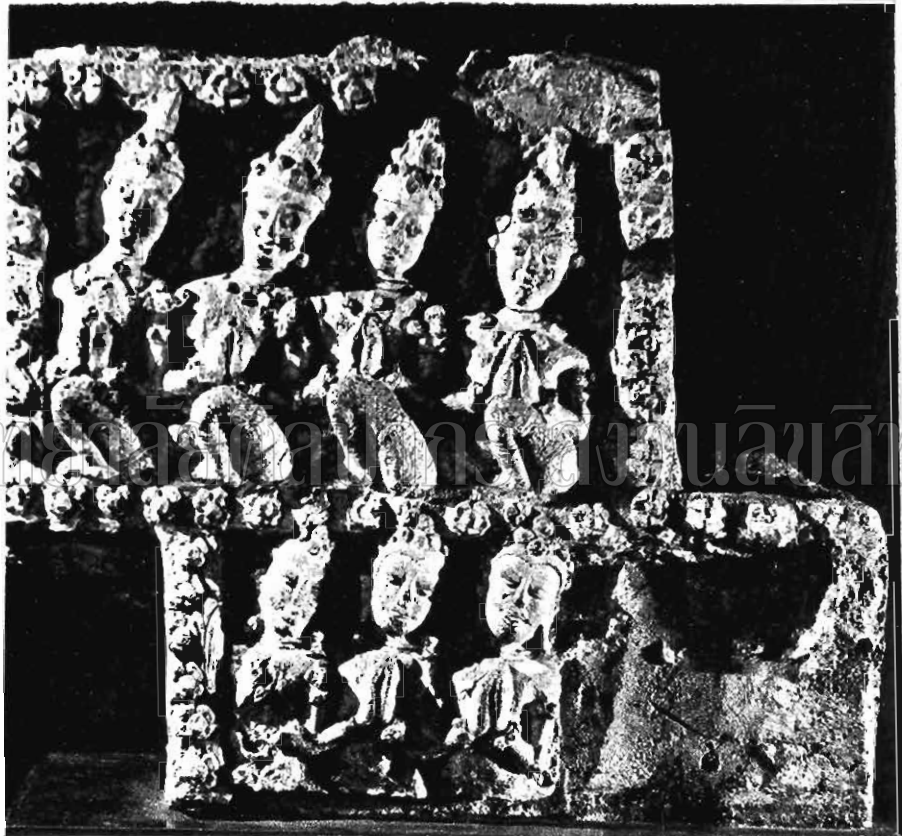

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๑๖ พระพุทธรูปในศิลปะคันธาระ (Gandhara) ๑๕๕

Gandhara manner

รูปที่ ๑๓ พระพุทธรูปในลักษณะแบบขอม. ๑๑๖๖. Javanese manner

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์มรดก

รูปที่ ๑๓ ภาพสลักหิน แสดงพระพุทธรูป และ จักรพรรดิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปศึกษา

รูปที่ ๑๕

ปางสมาธิของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ที่วัดสุทัศน์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Fig. 12 A. S. B. DDHA. VAJRA VIHARA.
(From a Nepalese Painting)

รูปที่ ๑๒
๐ ๑๔
จากภาพวาดเนปาล

มหาวิทยาลัยศิลปากร สอนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๑๙ พระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะสุโขทัย

พระพุทธรูปปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สวนสุนันทา

รูปที่ ๖๐ * ทำห้อง
มหาธาตุยาคูของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงขลา สัทธิ

รูปที่ ๒๑ หินสลักนูน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๒๕ พระโพธิสัตว์นาคปรก

รูปที่ ๒๒๕. พระกนิษฐาจารย์

มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุรักษ์ศิลปกรรม

รูปที่ ๒๒๓ ทำด้วยทองคำและเงิน

รูปที่ ๒๕ จัดตนดำรงกายอายุยืน

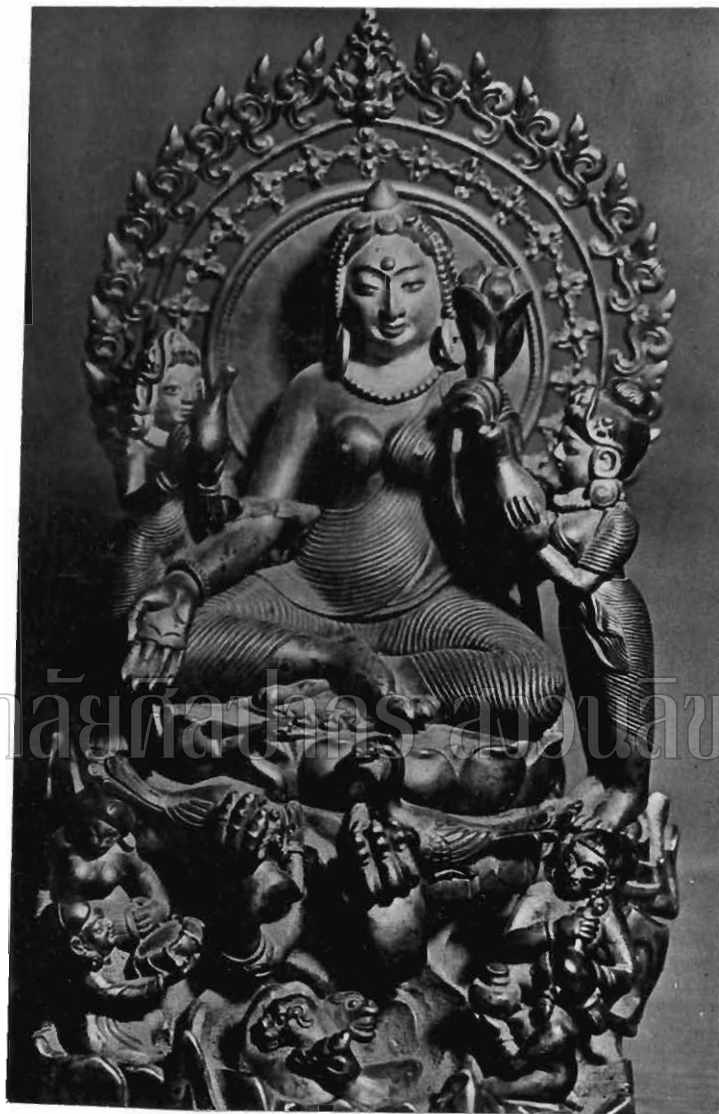

รูปที่ ๒๖ จัดตนแก้ลมท้าวสารพางค์

รูปที่ ๒๗ จัดตนแก้ไข้ชั้ต

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

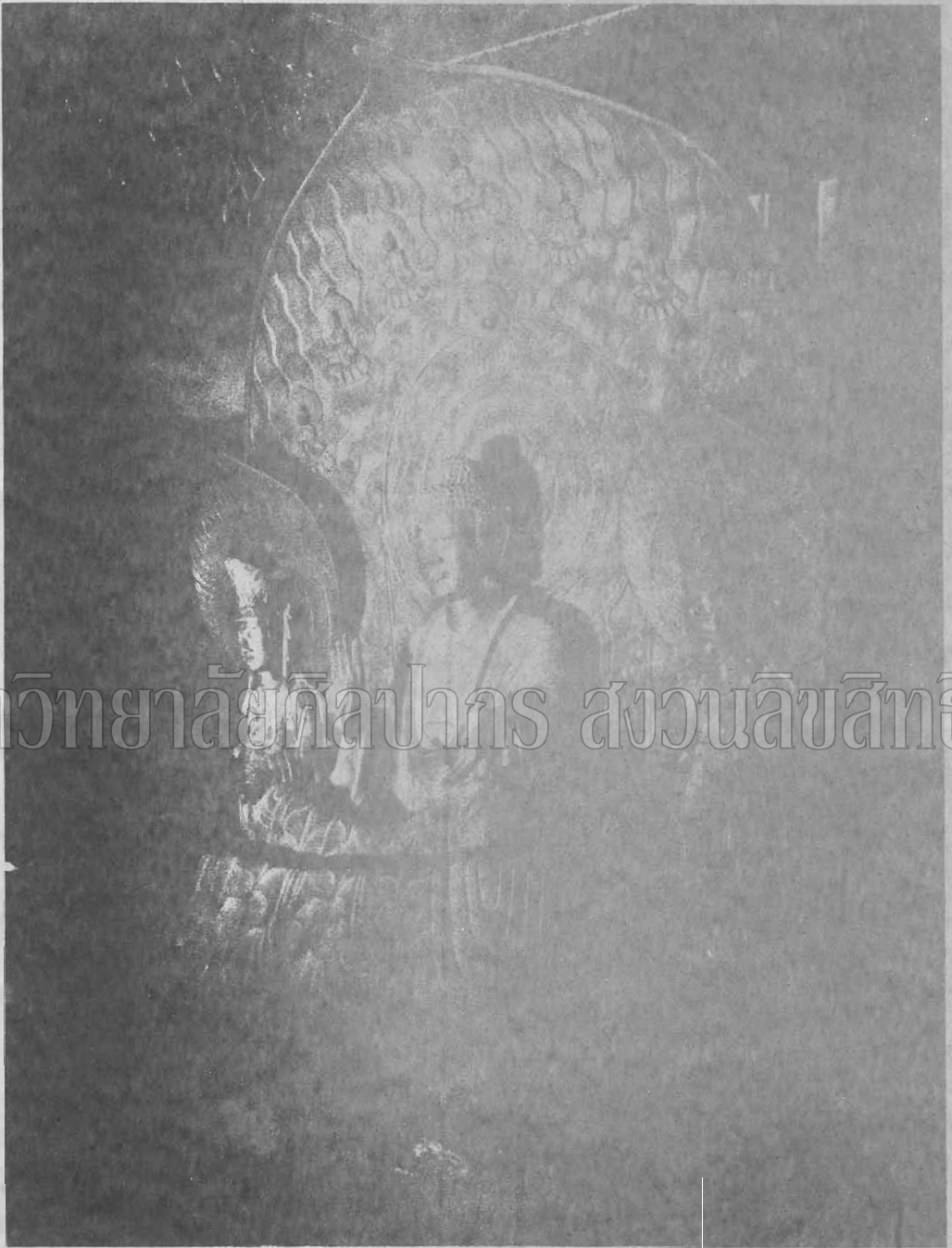
มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุบาลยโสธร

รูปที่ ๒๘ ปางประสูติ
รูปที่ ๒๙ . พระนางสิริมหามายา ประสูติพระ

เจ้าชายสิทธัตถะ

ศรีสทวารวดี 16

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

SHAKA TRIAD, JAPAN

รูปที่ ๓๐

แสดงภาพพระศาสดา - มณฑล

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๓๒

ภาพพระพุทธรูป - ๑๕๐๐๐

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๑๐๑

ปางธรรมจักร - มหาธาตุ

Lotus Fist

Diamond Fist

Outer Bands Fist

Inner Bands Fist

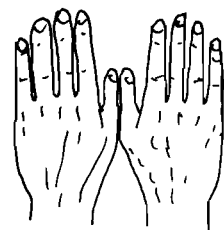
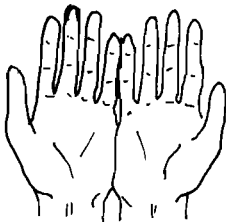

Anger Fist

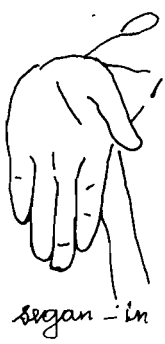

Tathagata Fist

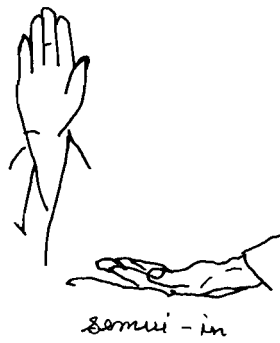
รูปที่ ๑๕ ทำสมาธิ 6 วิธี

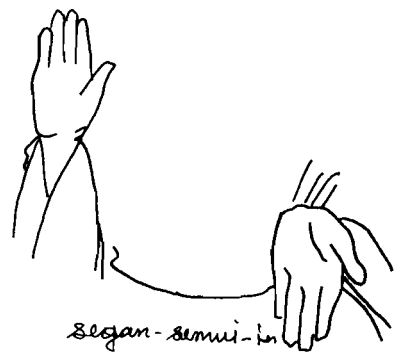
รูปที่ ๑๖ ทำสมาธิ 12 วิธี

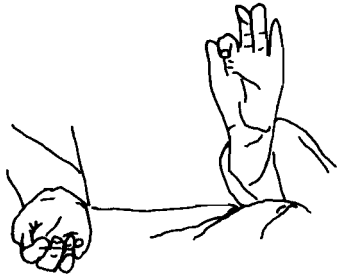
segan-in

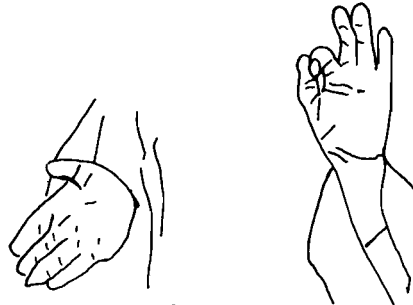
semui-in

segan-semui-in

fin-i-in

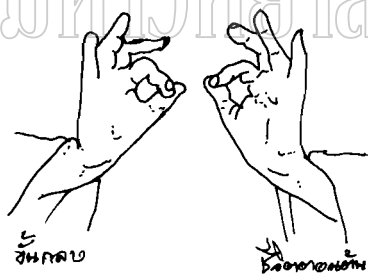
fin-i-sho-shu-in

kichijo-in

ส่วนที่ ๒ ของพระคัมภีร์มหายาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนเขียนอักษร

segan

segan-semui

segan

segan-sho-shu

segan

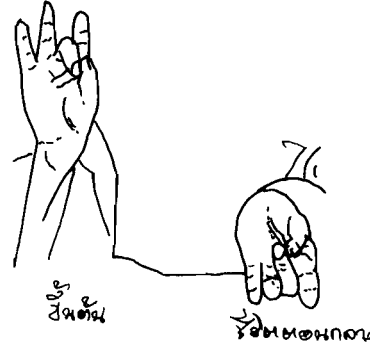
segan-semui

segan

segan-semui

segan

segan

segan-semui

ส่วนที่ ๓ ทักขะ: มีตัวอักษร ๑๑๖ ตัว อยู่ในพระคัมภีร์

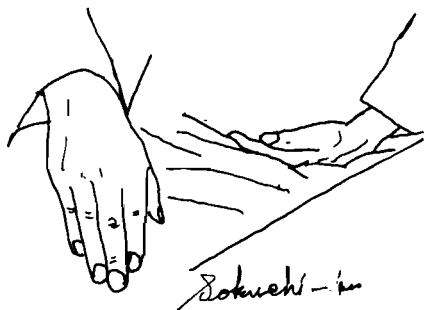
Nivra-in

Kongo-gassho

Kinyo-gossho

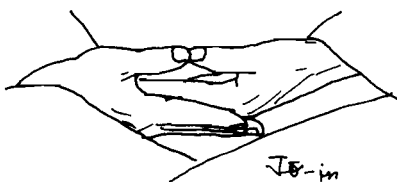
Sokuhi-in

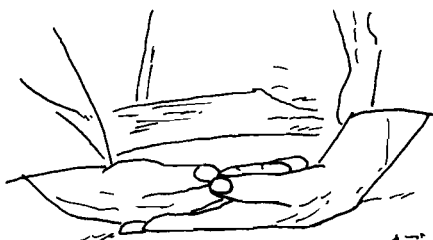
ซอกุฮิอิน Sokuhi-in

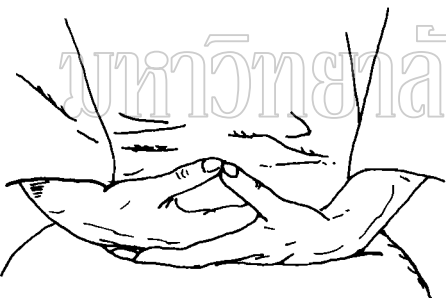
Angam-in

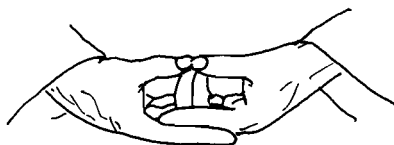
Jo-in

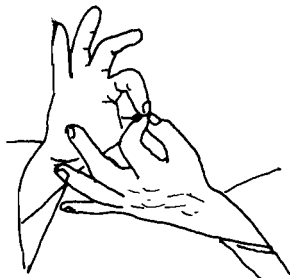
Jo-in 11221 A

Jo-in 11221 B (Type B)

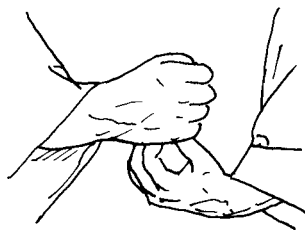
Jo-in 11221 C

Temborin-in

Ajanta (Oshon)
Temborin-in

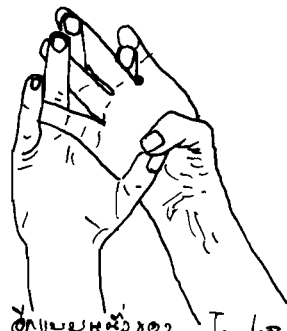
Temborin-in 11221 D

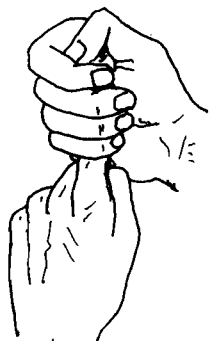
Temelören - in 1124/25/26/27

Hazretî Tamerlin-in

Themen 200 Themen - in

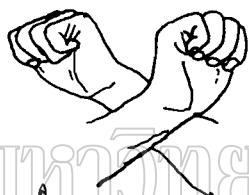
chi Ken-in

Kanjō-in

Buppatsu-in

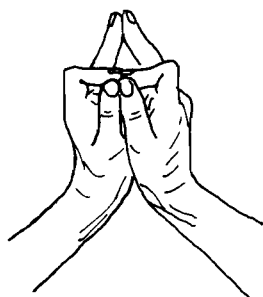
Basara-un-kongō-in

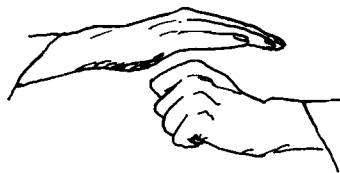
Kongō Ken-in

Sankuwaizho 2 in

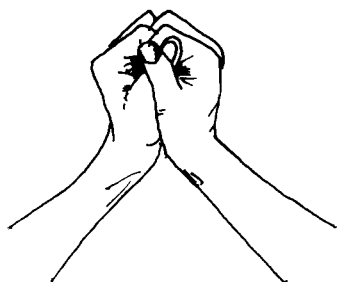
Mushofushi - in

Angyo - in

Gebakus Ken-in

Nailoku Ken-in

รูปที่ ๓๕

ช่วงปี ๑๐๐๐-๑๐๐๑

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงขลา

ศิลปิน: งามนิจ นามะกุล ๑๖ มิ.ย. ๕๖

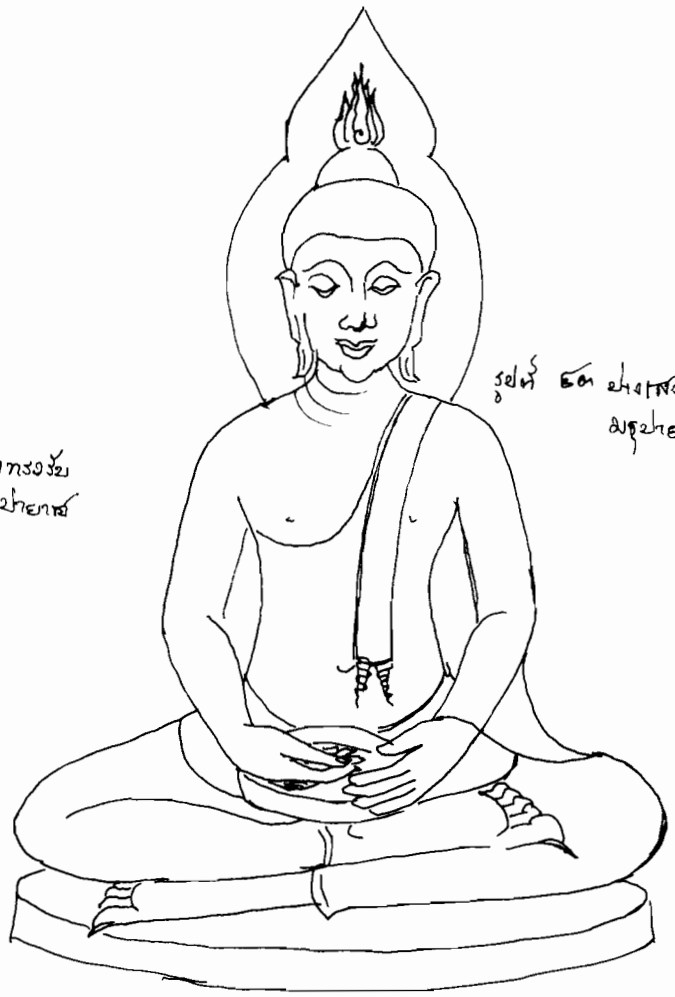
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๕๑ ช่วงพุทธกาล

รูปที่ ๔๖
ปางทรงรับ
อัฐธาตุ

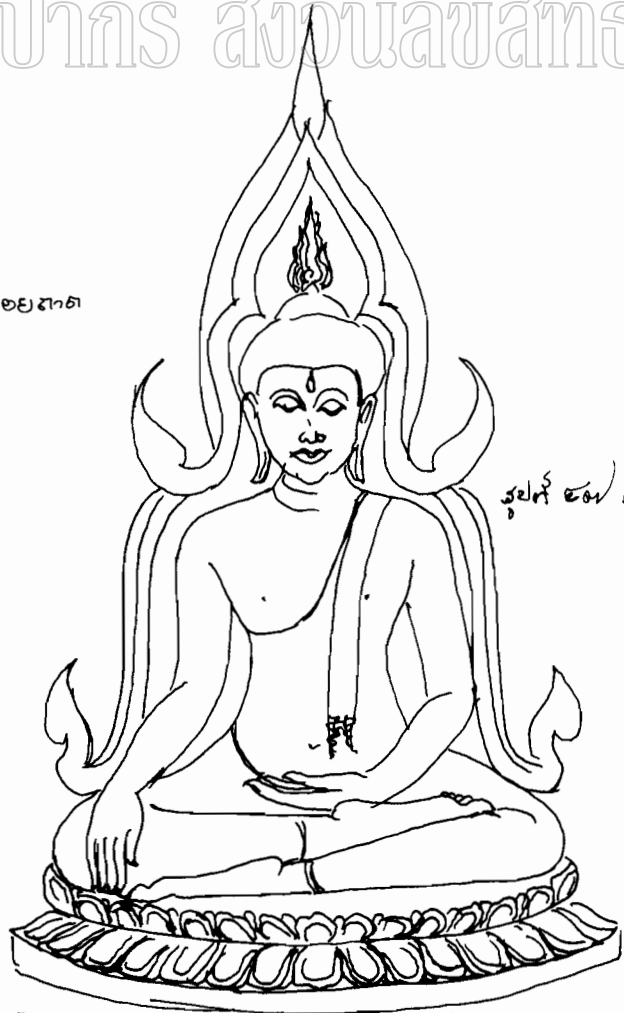

รูปที่ ๔๗
ปางทรงรับ
อัฐธาตุ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๔๘
ปางถวายทาน

รูปที่ ๔๙
ปางถวายทาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์มรดกไทย

รูปที่ ๒๕ ปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

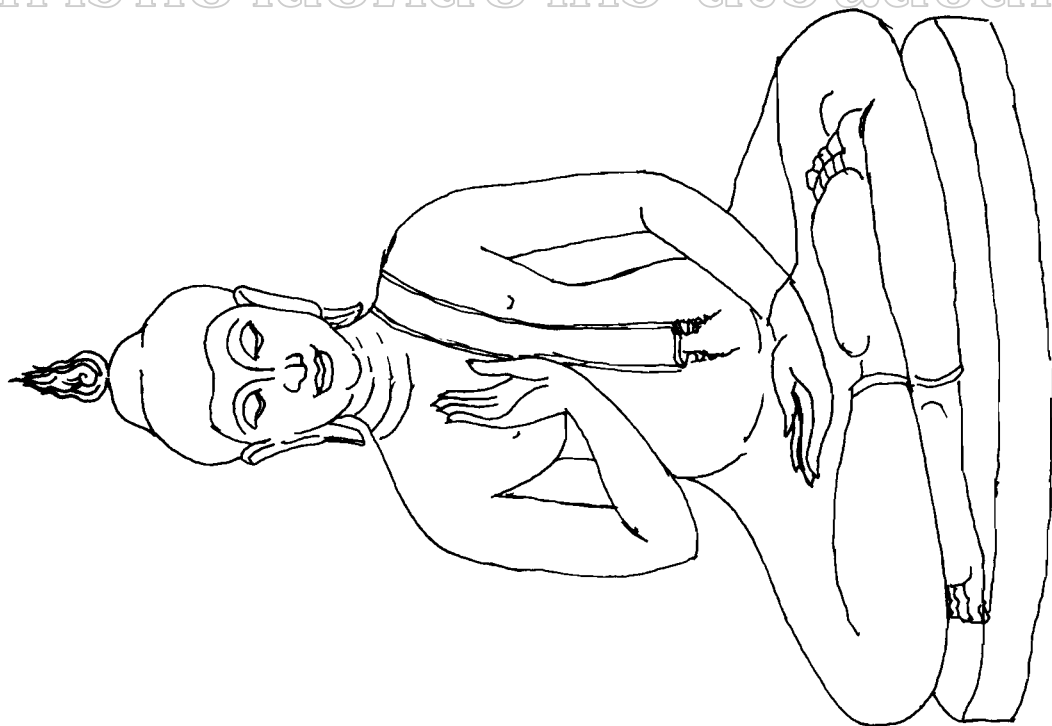

รูปที่ ๕๖ ปางสมาธิ

รูปที่ ๕๐ ปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

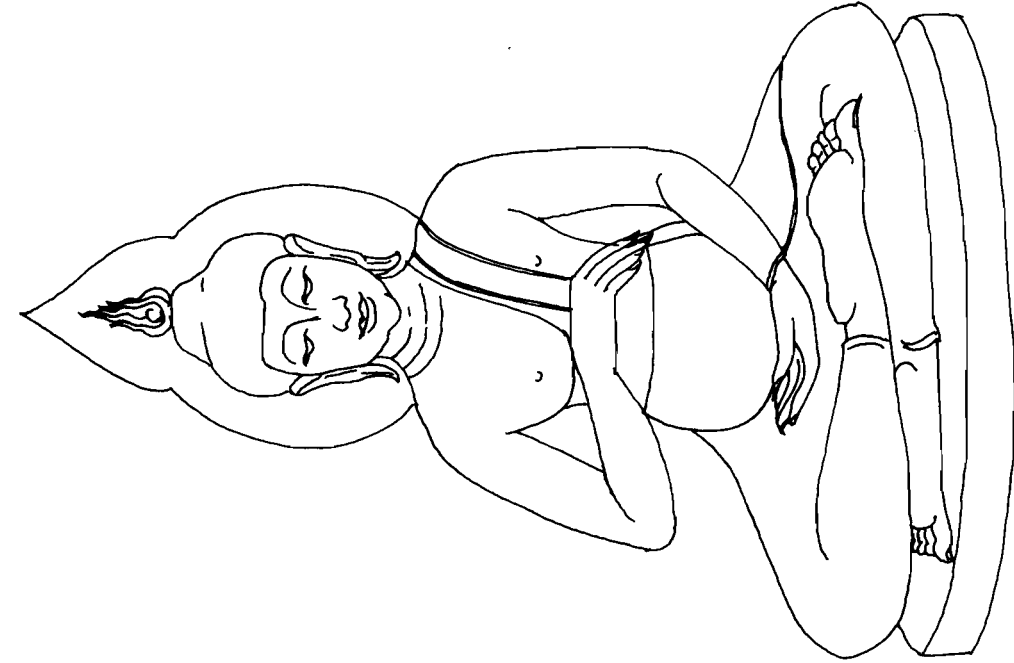
รูปที่ ๕๑ ปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

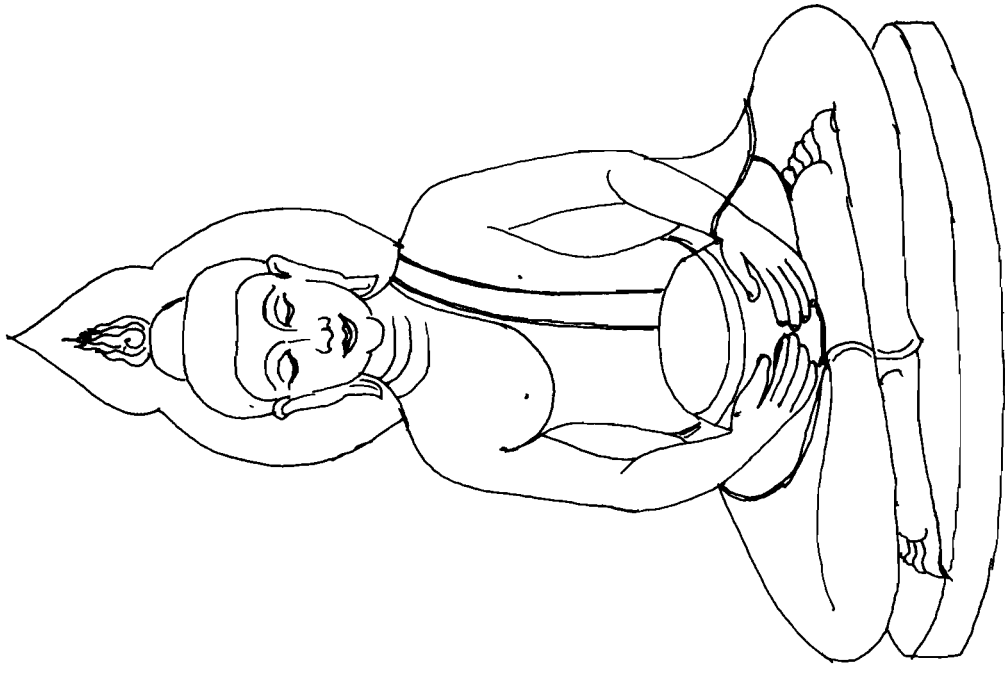

รูปที่ ๕๗ พระพุทธรูป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

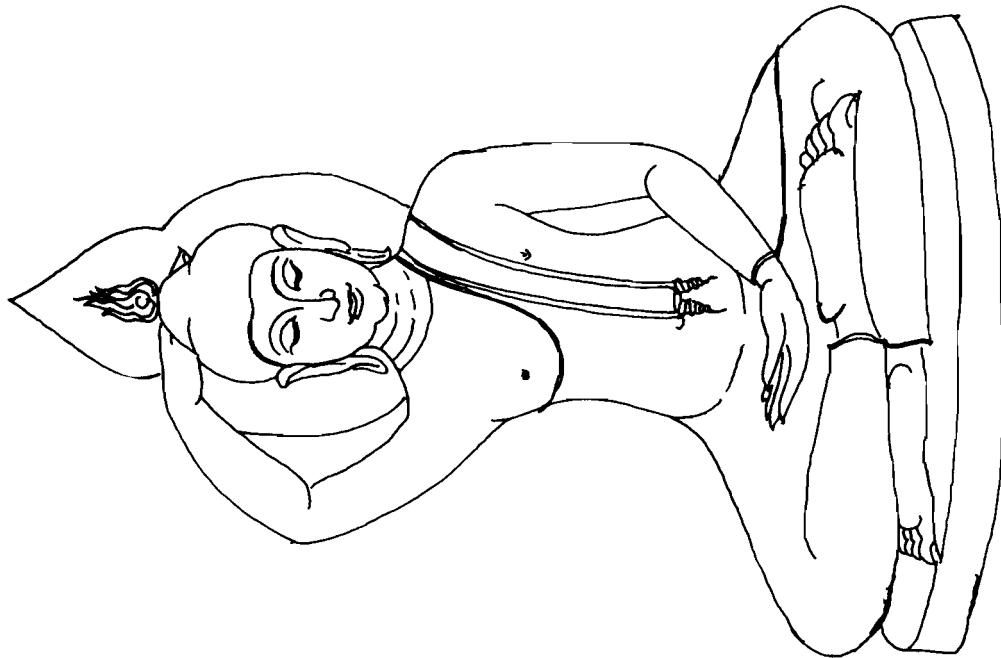

รูปที่ ๒๑ ปางปรินิพพาน

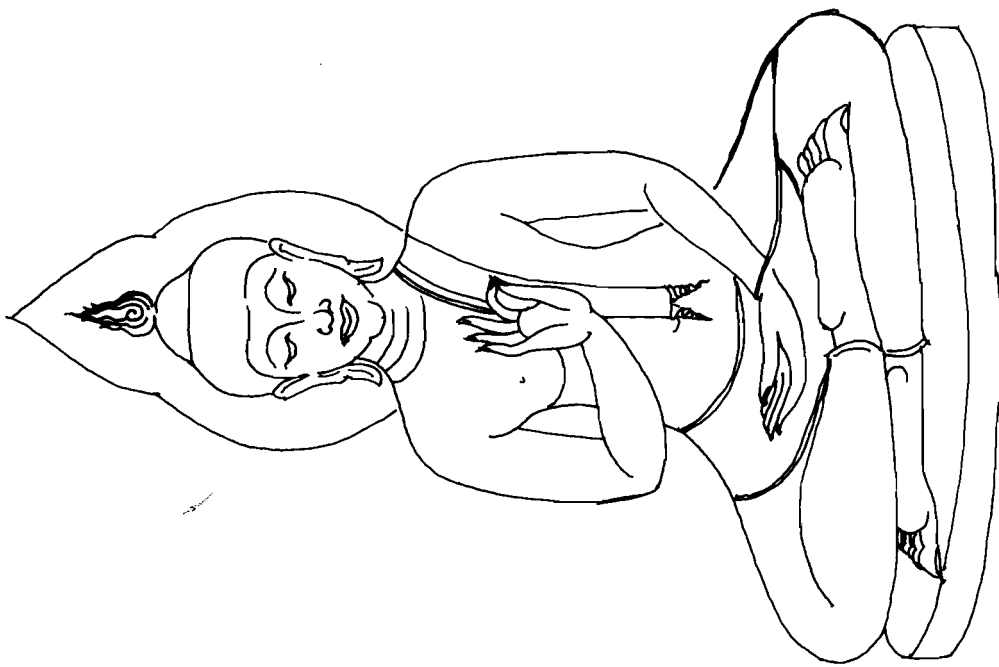

รูปที่ ๒๒ ปางปรินิพพาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๕๖, ปางพระเกศชาต

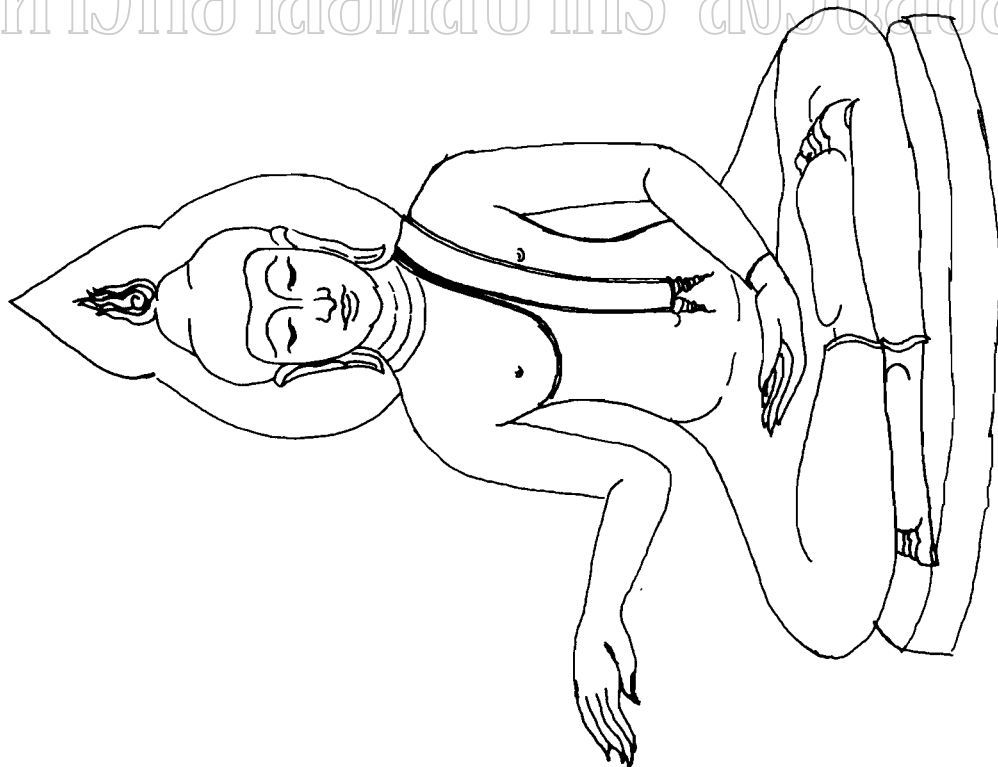
รูปที่ ๕๗, ปางปฐมเทศนา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

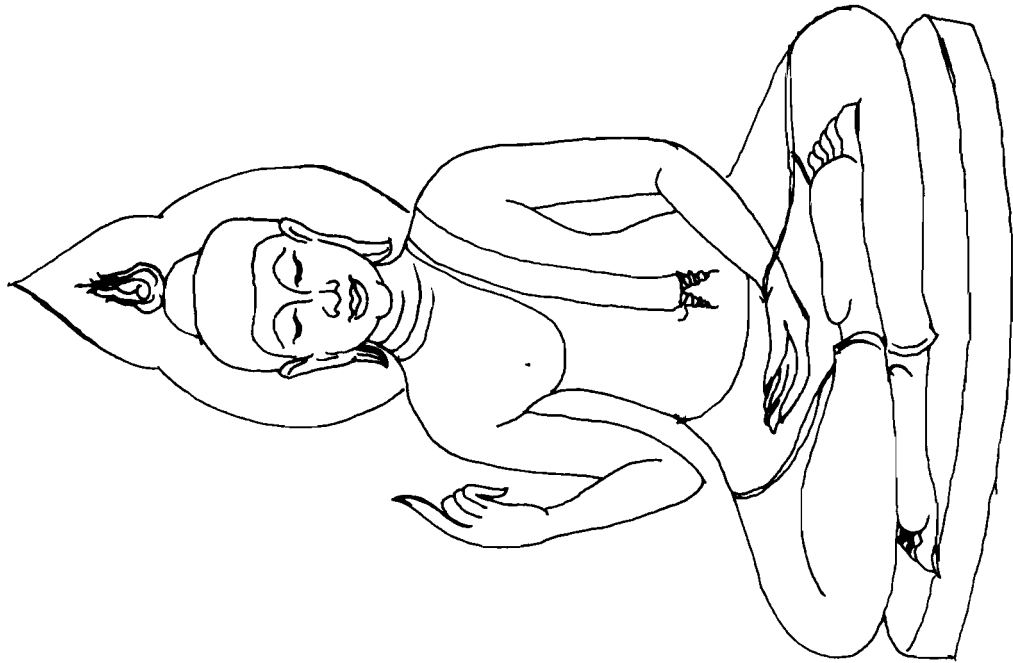

รูปที่ ๑ ปางสมาธิ

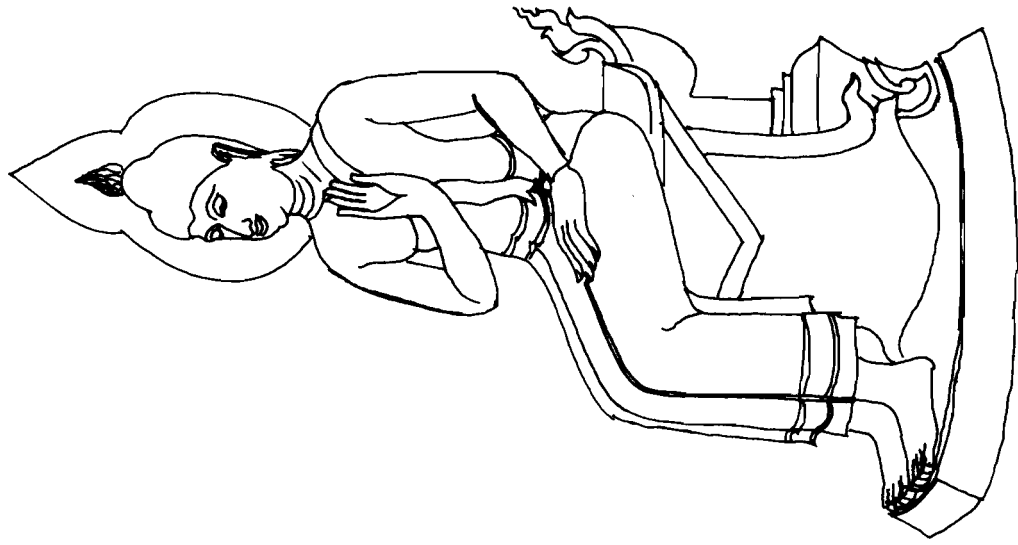

รูปที่ ๒ ปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๕๖ ปางสมาธิ

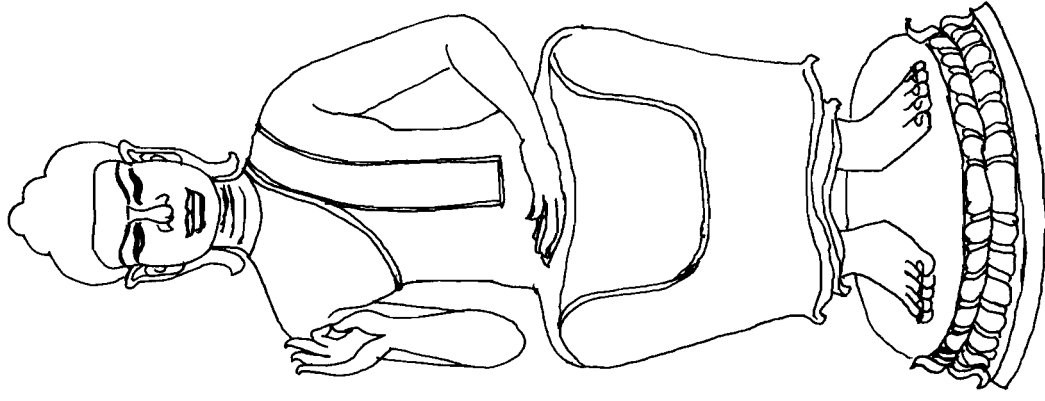

รูปที่ ๕๗ ปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๕๑๖ ปาง รรณยลสมาธิ

รูปที่ ๕๑๗ ปาง รรณยลสมาธิ

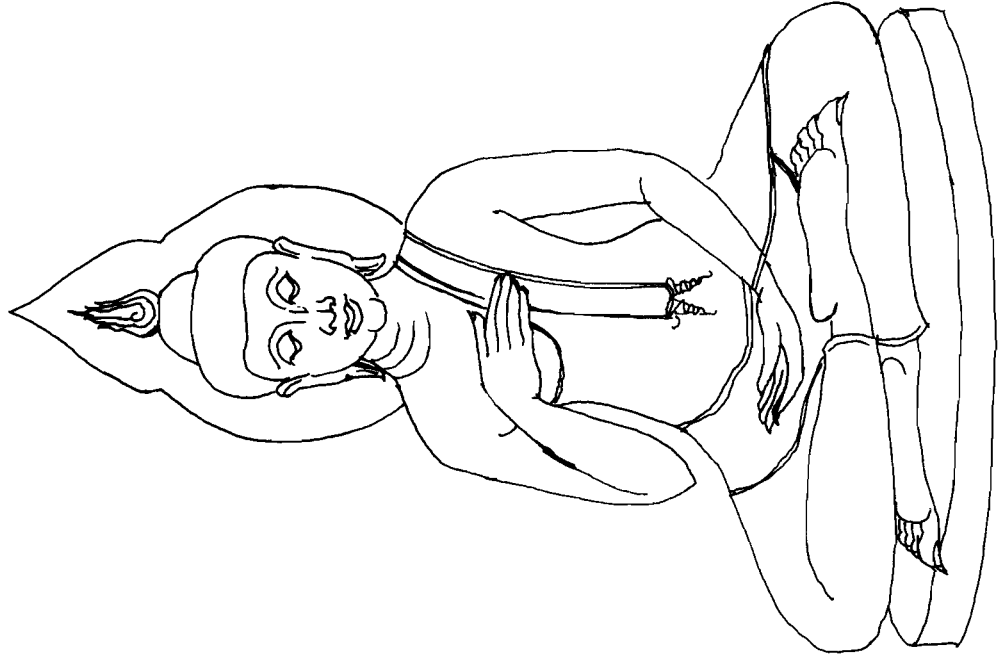
รูปที่ ๖๐, รูปที่ ๖๑

ปางสมาธิ, ปางสมาธิ, ปางสมาธิ

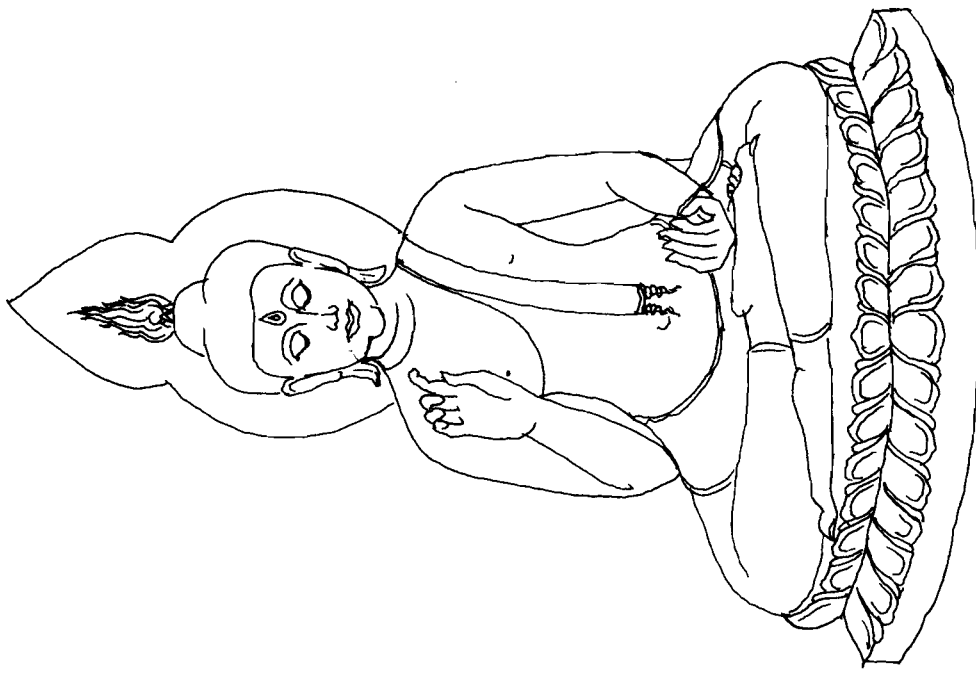
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๒๑ ปางสมาธิ

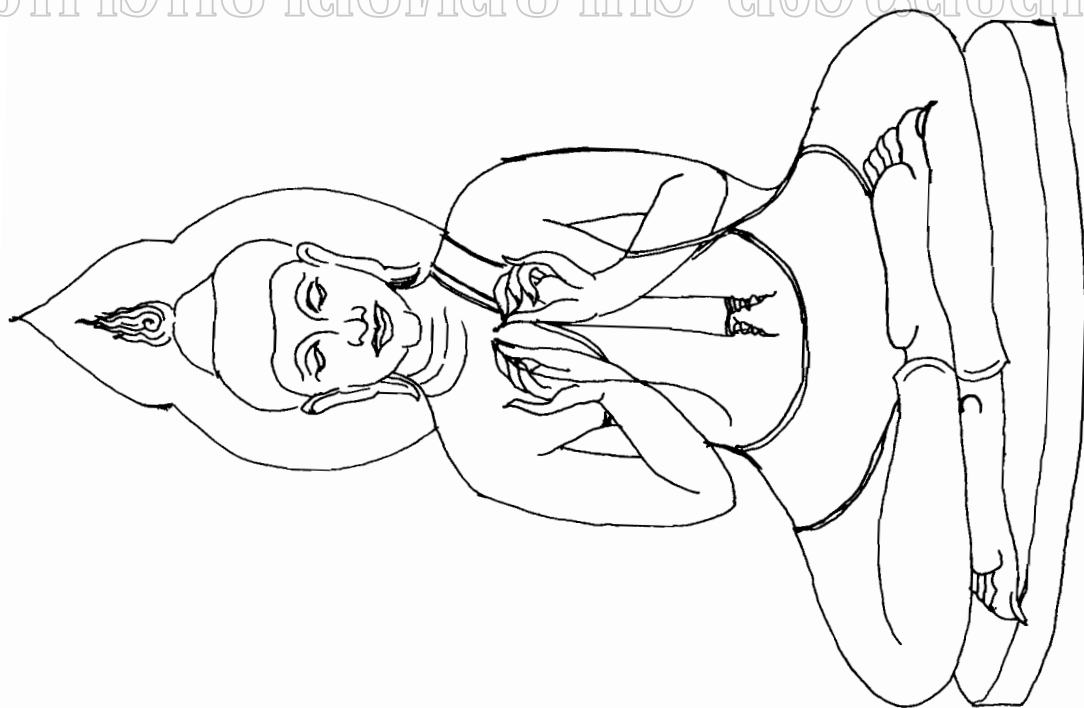
รูปที่ ๒๒ ปางสมาธิ (พระพุทธรูป)

มหาวิทยาลัทธิสงฆ์ สอนลิขสิทธิ์

BUDDHIST (MAHAYANA), KOREA

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

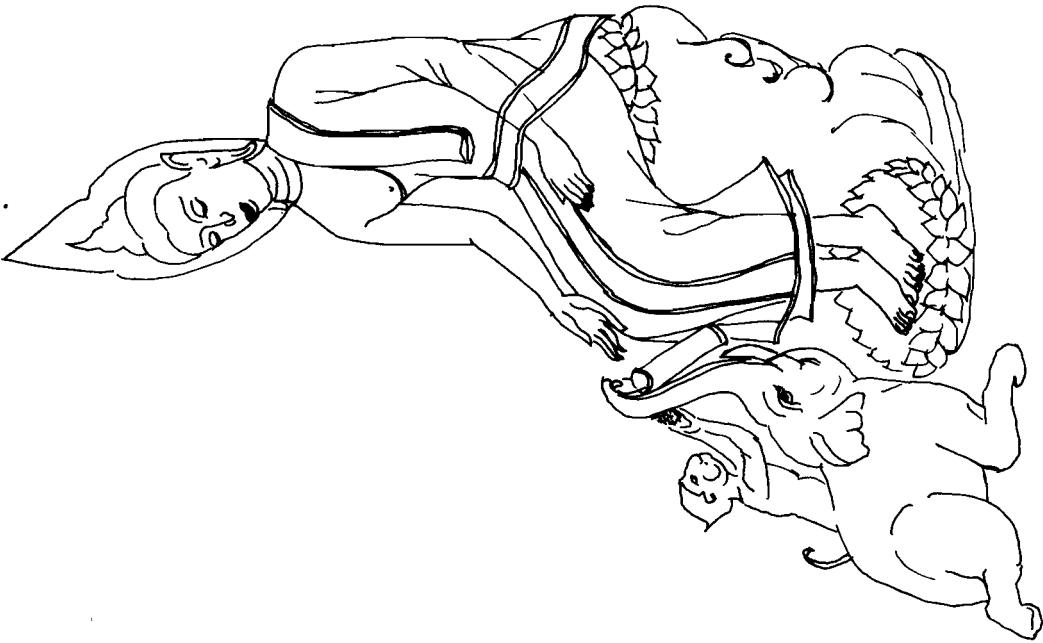

รูปที่ ๑๒ พระพุทธรูปปางสมาธิ

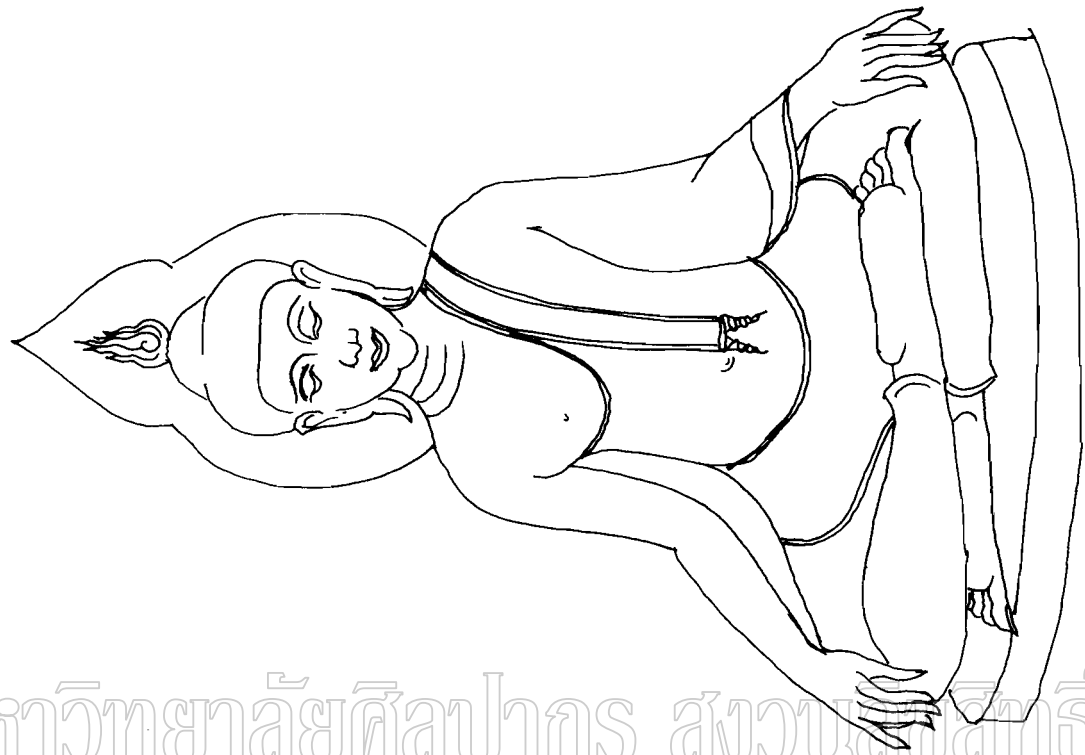

รูปที่ ๑๓ พระพุทธรูปปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์มรดก

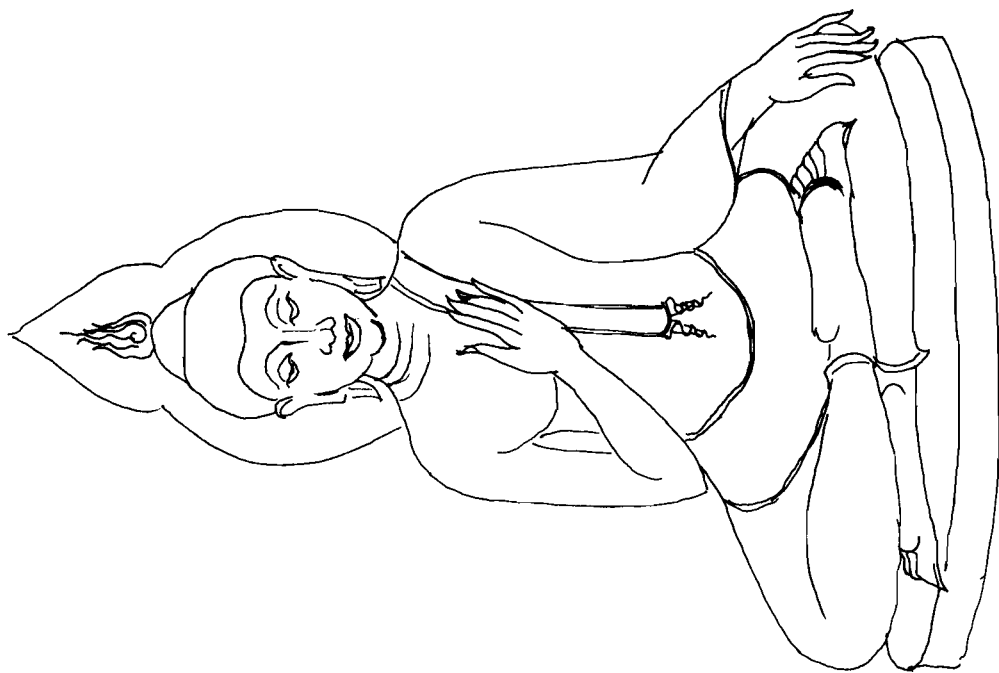

รูปที่ ๑๖ ปางพาลมุนี

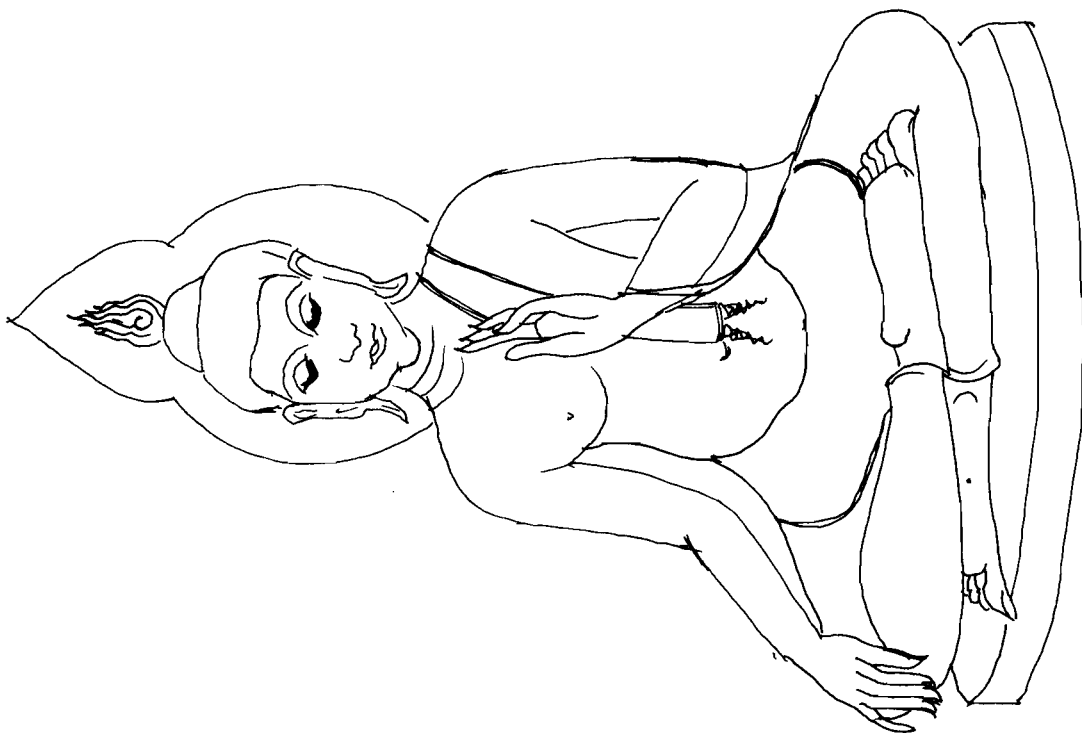
รูปที่ ๑๖ ปางพาลมุนี

รูปที่ ๖๘ พระพุทธเจ้าปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๖๙ พระพุทธเจ้าปางสมาธิ

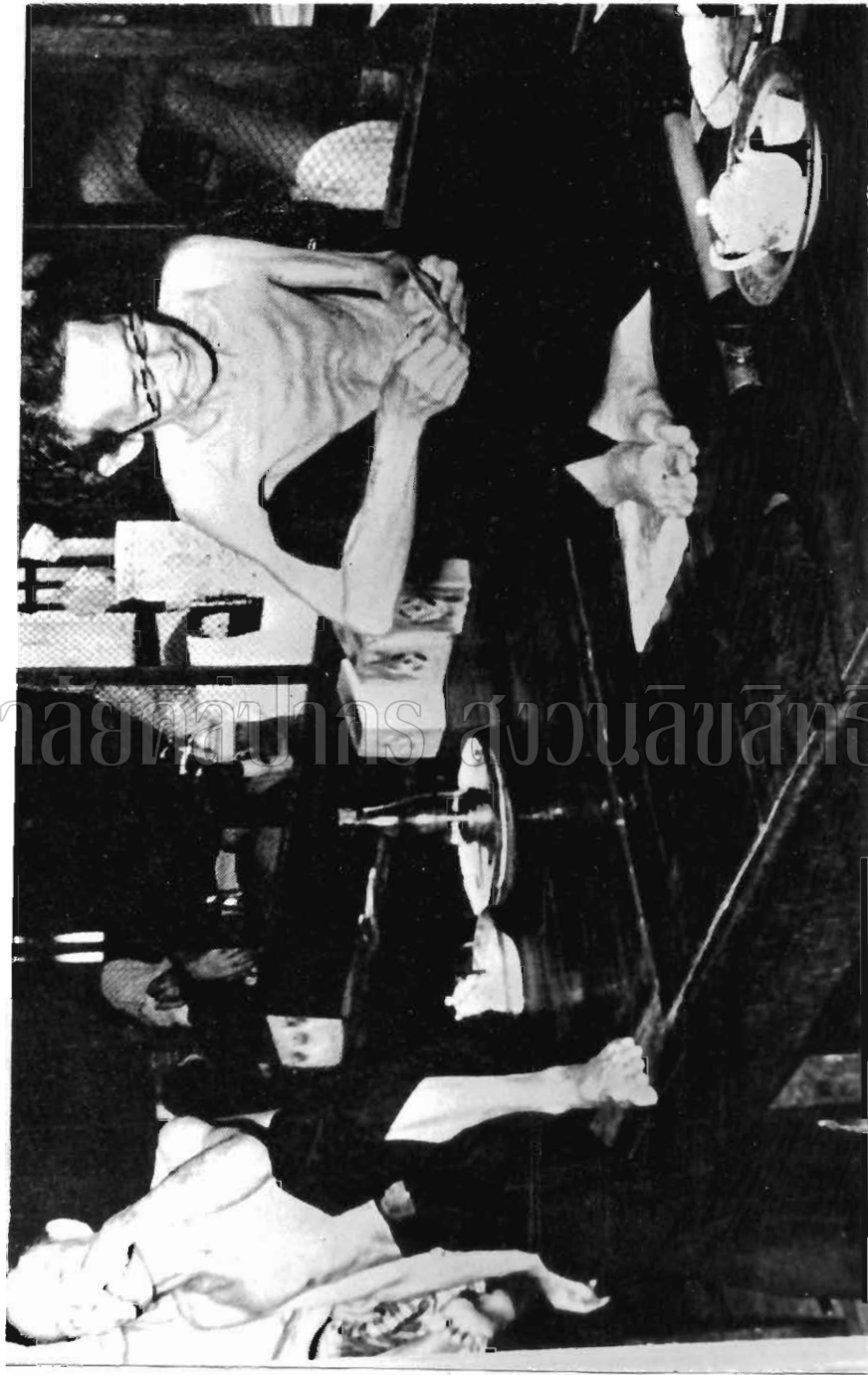
มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนนิชสิทธิ์

รูปที่ ๒๕ ปางทรงรับอุทาน

มหาวิทยาลัยมหิดล สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๓๖ อภิสัน โขนิลาภะ: ของ อภิสัน โขนิลาภะ: ? อภิสัน โขนิลาภะ: ?
อภิสัน.

รูปที่ ๓๖๐ ภาพสลักหิน: พระนารายณ์ทรงสุบรรณ ๑๑๓:๓๓๓๓๓๓๓ ๑๑๒๒
 สลักหิน? , วัตถุหิน? ของพระนารายณ์

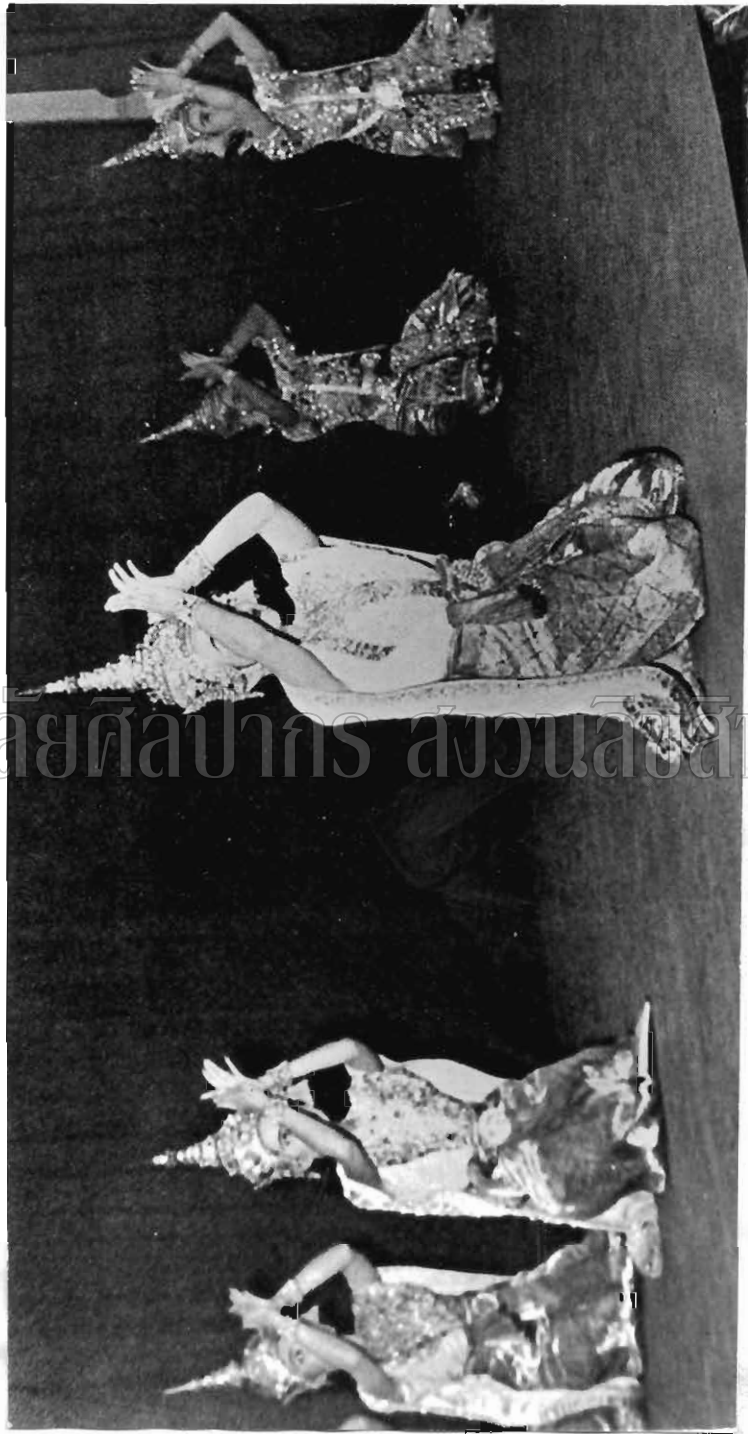

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๗๑

|| สดกนังกรกษัตริย์ || สดกนังกรกษัตริย์
 || สดกนังกรกษัตริย์ || สดกนังกรกษัตริย์
 || สดกนังกรกษัตริย์ || สดกนังกรกษัตริย์

[illegible]

รูปหล่อดินเผา

พระพุทธรูปปางสมาธิ
สมัยสุโขทัย

วัดสุทัศน์ฯ

รูปที่ ๖๔
สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ไทย เมื่อตอนอยู่ที่
(คนที่สองจากซ้ายคือผู้ให้สัมภาษณ์ ชินชนะ ชินชนะ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

รูปที่ ๗๒ พญางูเกศ ๑๐๐๐ ปี พุทธศักราช ๑๐๐๐

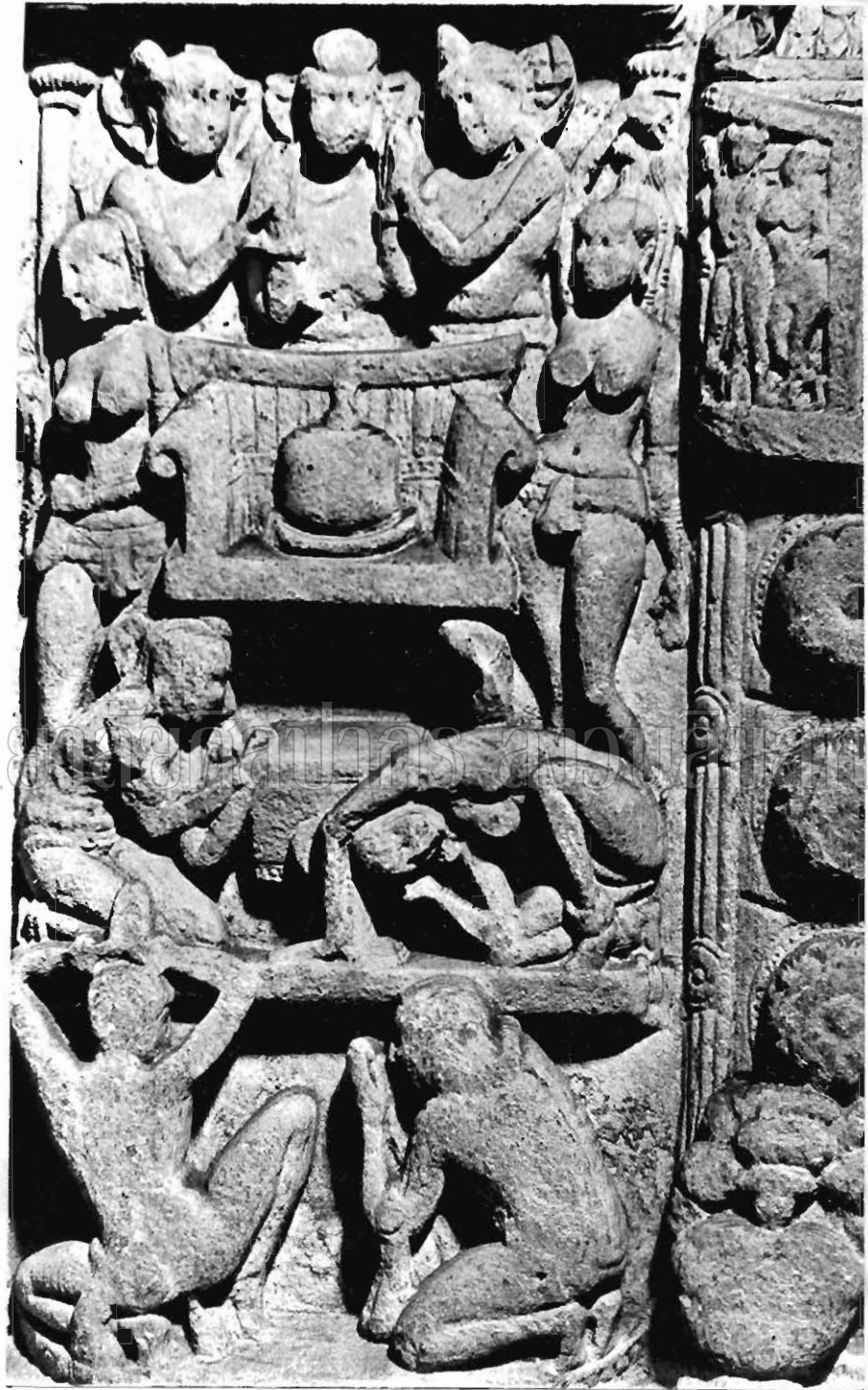
Javanese manner ๑๐๐๐ ปี พุทธศักราช ๑๐๐๐

รูปที่ ๗๕ ภาพการห่อของ: คนฮาลอง. แร็ดคลิฟ ๒๕.๑๑
ฮาลอง. ๑๑๑๑

รูปที่ ๗/๕
 ศ.ดร. กอ: ๒๕: ๒๕๐๐ ๒๕๐๑
 ๒๕๐๑ ๒๕๐๑ ๒๕๐๑

[illegible]

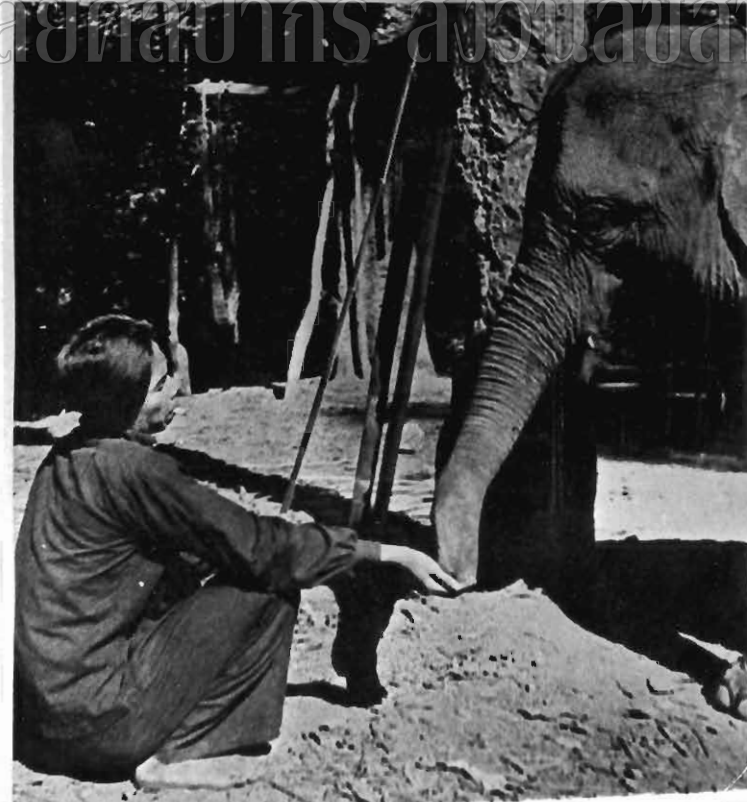

บันทึกการทดลอง
มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนสัตวศาสตร์

๒๕๓๗

มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุรักษ์ศิลปกรรม

รูปที่ ๑๗๗ ศิลปะ: การฝังศพ ในประติมากรรม

รูปถ่าย
๒๕๐๕
๒๕๐๖
๒๕๐๗
๒๕๐๘
๒๕๐๙
๒๕๑๐
๒๕๑๑
๒๕๑๒
๒๕๑๓
๒๕๑๔
๒๕๑๕
๒๕๑๖
๒๕๑๗
๒๕๑๘
๒๕๑๙
๒๕๒๐
๒๕๒๑
๒๕๒๒
๒๕๒๓
๒๕๒๔
๒๕๒๕
๒๕๒๖
๒๕๒๗
๒๕๒๘
๒๕๒๙
๒๕๓๐
๒๕๓๑
๒๕๓๒
๒๕๓๓
๒๕๓๔
๒๕๓๕
๒๕๓๖
๒๕๓๗
๒๕๓๘
๒๕๓๙
๒๕๔๐
๒๕๔๑
๒๕๔๒
๒๕๔๓
๒๕๔๔
๒๕๔๕
๒๕๔๖
๒๕๔๗
๒๕๔๘
๒๕๔๙
๒๕๕๐
๒๕๕๑
๒๕๕๒
๒๕๕๓
๒๕๕๔
๒๕๕๕
๒๕๕๖
๒๕๕๗
๒๕๕๘
๒๕๕๙
๒๕๖๐
๒๕๖๑
๒๕๖๒
๒๕๖๓
๒๕๖๔
๒๕๖๕
๒๕๖๖
๒๕๖๗
๒๕๖๘
๒๕๖๙
๒๕๗๐
๒๕๗๑
๒๕๗๒
๒๕๗๓
๒๕๗๔
๒๕๗๕
๒๕๗๖
๒๕๗๗
๒๕๗๘
๒๕๗๙
๒๕๘๐
๒๕๘๑
๒๕๘๒
๒๕๘๓
๒๕๘๔
๒๕๘๕
๒๕๘๖
๒๕๘๗
๒๕๘๘
๒๕๘๙
๒๕๙๐
๒๕๙๑
๒๕๙๒
๒๕๙๓
๒๕๙๔
๒๕๙๕
๒๕๙๖
๒๕๙๗
๒๕๙๘
๒๕๙๙
๒๖๐๐

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนพิเศษ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปปั้น
กรมวัง ๑๗๓๒ ๑๑๗๗
อิทธิบาท ๑๗๓๒ ๑๑๗๗

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์บุรีรัมย์

รูปที่ ๑๑

การขึ้นสู่สรวงสวรรค์ของพระอินทร์และพระพรหม

และพระวิษณุ : พระอินทร์ , พระพรหม , พระวิษณุ , พระศิวะ , พระกฤษณะ

การขึ้นสู่สรวงสวรรค์ : พระอินทร์และพระพรหมขึ้นสู่สรวงสวรรค์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

รูปที่ ๑๐๐ พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช
พระพุทธรูปปางสมาธิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

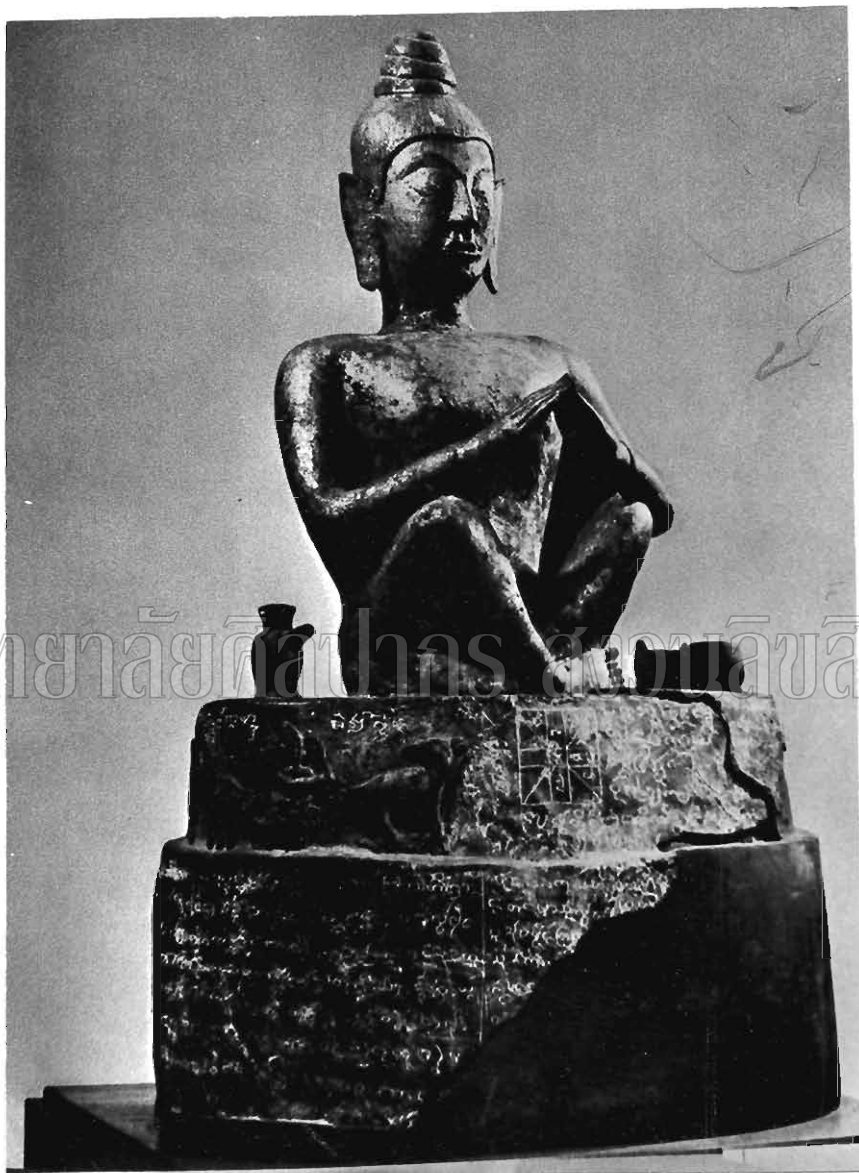
รูปที่ ๑๓๓ รูปพระโพธิสัตว์กวนอิมปางประทานพร
วัดอัมพวัน
จังหวัดสุพรรณบุรี

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนเลขสิทธิ์

รูปที่ ๓๕ พระพุทธรูปปางสมาธิ
วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

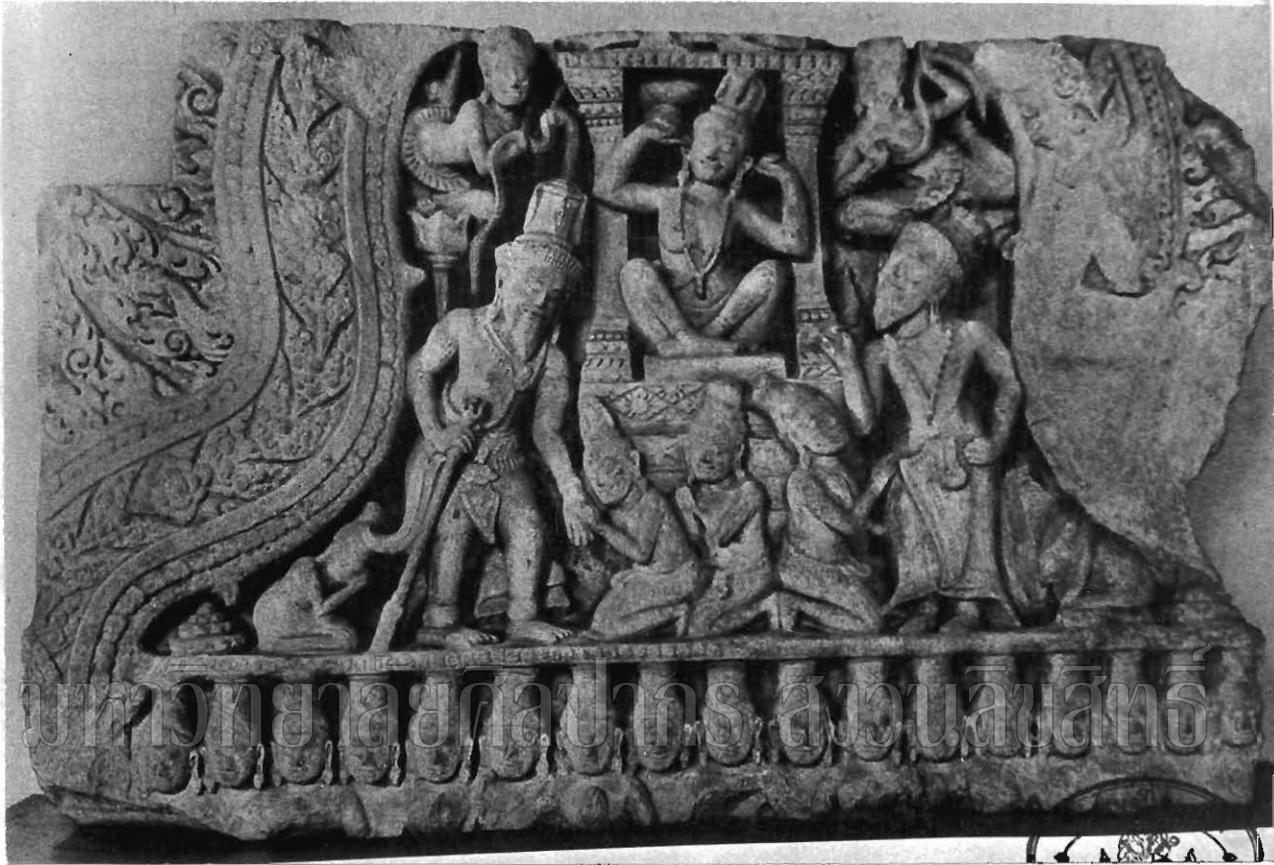
มหาวิทยาลัยศิลปากร งามเลิศสิทธิ์

รูปปั้นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งบนแท่นหินขัด
พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ (วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๗๖ พระพุทธรูปหินทราย ๕๗๐๘ ๑๑๘:๗๗๖๗๗:๗๗๗.
ขอมโบราณ. (Himalayan Art)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนสืบสิทธิ์

รูปที่ ๑๗ ผนังอุโมงค์วัดอโศก ๑๓: ผนังวัดอโศก ๒๐๐ ปี
 ๑๔: ผนังวัดอโศก ๒๐๐ ปี
 ๑๕: ผนังวัดอโศก ๒๐๐ ปี
 ๑๖: ผนังวัดอโศก ๒๐๐ ปี

Fig. 13 Vajradhara
(Bardo Museum)

Fig. 14 Vajradhara Yab-yum
(Nepal)

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนนิชสิทธิ์

Fig. 15 Vajradhara
(Side View, Bardo Museum)

Fig. 16 Vajradhara (Side View)
(Bardo Museum)

รูปสลัก รูป Yab-yam